

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA

Monika Šlaustienė

Karjeros edukologijos magistrantūros studentė

**IX - XII KLASIŲ MOKINIŲ MOKYMO SI MOTYVACIJOS IR SAVĖS
VERTINIMO REIKŠMINGUMAS PROFESINIAM APSISPRENDIMUI**

Magistro darbas

Mokslinė vadovė:
Prof. Dr. Daiva Malinauskienė

Šiauliai, 2014

Darbas originalus.....Monika Šlaustienė
(studento parašas)

TURINYS

| | |
|---|----|
| SANTRAUKA..... | 3 |
| SUMMARY..... | 5 |
| TERMINŲ ŽODYNĖLIS..... | 6 |
| ĮVADAS..... | 8 |
| 1. TEORINIAI ASPEKTAI MOKINIŲ PROFESINIAME APSISPRENDIME..... | 13 |
| IR MOKYMO SI MOTYVACIJA..... | 13 |
| 1. 1. Profesinio apsisprendimo raida skirtinguose amžiaus tarpsniuose..... | 17 |
| 1. 2. Pagrindiniai profesijos pasirinkimo bruožai ir teorijos..... | 21 |
| 1. 3. Mokymosi motyvacijos apibrėžtys ir rūšys..... | 29 |
| 1. 4. Mokymosi motyvaciją skatinantys veiksniai ir žadinimo būdai..... | 33 |
| 2. ASMENS SAVĖS VERTINIMO REIKŠMINGUMAS PROFESINIO APSISPRENDIMO PROCESE..... | 37 |
| 2. 1. Savęs vertinimo samprata ir pažinimo būtinybė..... | 40 |
| 2. 2. Veiksniai padedantys pažinti save..... | 43 |
| 2. 3. Savęs įsivertinimas vienas iš pagrindinių veiksnių profesiniam apsisprendimui..... | 47 |
| 3. IX - XII KLASIŲ MOKINIŲ MOKYMO SI MOTYVACIJOS IR SAVĖS VERTINIMO TYRIMAS..... | 49 |
| 3. 1. Tyrimo metodai ir imties charakteristika..... | 49 |
| 3. 2. Tyrimo rezultatai ir jų analizė..... | 53 |
| DISKUSIJA..... | 79 |
| IŠVADOS..... | 81 |
| REKOMENDACIJOS..... | 83 |
| LITERATŪRA..... | 84 |
| PRIEDAI..... | 91 |

SANTRAUKA

IX - XII KLASIŲ MOKINIŲ MOKYMOŠI MOTYVACIJOS IR SAVĖS VERTINIMO REIKŠMINGUMAS PROFESINIAM APSISPREDIMUI

Magistro darbas

Tyrimo aktualumas. Mokymasis – pagrindinė moksleivio veikla, sąlygojanti pilnavertę asmenybės vystymąsi. Sėkmingas mokymasis siejamas su pozityviu savimonės, autokoncepcijos ir kitų asmenybės dalių formavimusi, kurios reikšmingos profesiniam apsisprendimui. Nuolat mokykloje patiriantis nesėkmę moksleivis dažnai netenka noro mokytis, silpnėja jo mokymosi motyvacija. Visuomenėje susidaręs stereotipas, kad blogai mokosi ar nenori mokytis bei meta mokyklą dažniausiai negabūs, žemo intelekto bei silpnai save vertinantys vaikai. Manoma, jog mokymosi kokybę sąlygoja vaiko poreikiai, interesai, vertybės, pažiūros, siekiai, polinkiai, nuostatos. Tačiau, mokymosi motyvacija gali būti siejama ne tik su individo savybėmis, bet ir su socialinės aplinkos įtaka, su tuo, ką vaikas galvoja apie savo sėkmingo (nesėkmingo) mokymosi priežastis, kaip pats save vertina, kaip tėvai ir mokytojai vertina jo mokymąsi ir t. t.

Tyrimo objektas. Vyresniųjų klasių mokinių mokymosi motyvacijos ir savęs vertinimo reikšmingumas profesiniame apsisprendime.

Tyrimo tikslas. Teoriškai pagrįsti ir empiriškai ištirti 9 – 12 klasių moksleivių mokymosi motyvacijos ir savęs vertinimo reikšmingumą profesiniam apsisprendimui.

Tyrimo metodai.

Teoriniai. Pedagoginės, filosofinės, psichologinės literatūros bei teisinių ir švietimo dokumentų analizė.

Empiriniai. Kiekybinio tyrimo duomenų rinkimo metodas - anketinė apklausa raštu sudaryta darbo autorės, skirta bendrojo lavinimo ir gimnazijos mokyklos vyresniųjų klasių mokiniams (žr. 1 priedą). Šis tyrimo metodas buvo adaptuotas siekiant nustatyti savęs vertinimo (vertinimo skalės A. Petrulytės (1985, 1995) ir Rosenberg savęs vertinimo skalė (SES)) ir mokymosi motyvacijos klausimynas (Entwistle N. J., 1979, 1981, 1983) reikšmingumą profesiniam apsisprendimui.

Statistiniai. Atlikto kiekybinio tyrimo duomenų apdorojimas, grupavimas, apibendrinimas ir lyginimas, grafinis duomenų pavaizdavimas, pasitelkus Windows Microsoft Office Excel (2003; 2007), statistinės analizės sistema SPSS v17 for Windows bei matematiniai statistiniai metodai Student t-test, Pearson koreliacinė analizė, nustatant ryšius tarp kintamųjų, patikrinant rezultatų reikšmingumą, pagrindžiant panašumus ir skirtumus.

Tyrimo metodologija: grindžiama F. Parson asmenybės ir profesijos atitikimo teorija, J. Holland asmenybės ir profesinės aplinkos atitikimo teorija ir D. E. Super karjeros modeliais. L. Jovaiša profesinio orientavimo teorija.

Tyrimo imtis ir organizavimas: Tyrimui sudaryta tikslinė ribota imtis, kadangi nesiekama išvadų taikyti visai populiacijai. Tyrimui atlikti pasirinktos dvi mokyklos. Viena Šiaulių miesto - vidurinė, kita Šiaulių rajono - gimnazija. Tyrimo imtį sudarė 166 respondentai 9-12 klasių moksleiviai.

Apibendrinant tyrimo rezultatus galima teigti, kad nemaža dalis vyresniųjų klasių mokinių dar abejoja dėl profesinio apsisprendimo. Tam turi reikšmės jų žinių stoka apie reikalingus gebėjimus, asmeninės savybes bei kaip, respondentai nurodė, profesinio informavimo trūkumas. Tai atskleidžia, kad mokiniai menkai save pažįsta, nepasitiki savo jėgomis priimant profesinį apsisprendimą, stokoja dėmesio sau atskleidžiant savo gabumus ir tai gali apsunkinti profesinį pasirinkimą nežinant ar pasirinktoje profesijoje atsiskleis kaip asmenybė ir bus darna su pasirinkta profesija.

Vyresniųjų klasių mokiniai nepasižymi aukšta mokymosi motyvacija, tačiau savęs vertinimas mokiniams svarbus. Nagrinėjant kognityvinio savęs vertinimo ryšį su emociniu, nustatyta, kad emocinis savęs vertinimas yra reikšmingesnis nei kognityvinis.

SUMMARY

IX – XII classes students learning motivation and self- assessment significance choosing profession

Master's work

Relevance of research. Learning - is the main students activities involving the full development of the person. Successful learning is associated with a positive self-awareness, self conceptions and other parts of personality formation, which are important choosing a profession. School students who experiencing failures often loses desire to learn, his motivation is weakening. The society formed a stereotype that low intelligence and low self- valuing children are bad in learning or do not want to learn or even want to leave school. It is believed that the quality of learning leads to the child's needs, interests, values, attitudes, aspirations, preferences. However, learning motivation can be attributed not only to individual characteristics, but also the influence of the social environment, what the child is thinking about his successful (unsuccessful) reasons for learning, how he evaluates himself, how parents and teachers evaluates his learning , and so on.

The object of research. High school students learning motivation and self- assessment significance choosing profession.

The aim of this research. Theoretically ground and empirically investigate the 9-12 grade students learning motivation and self- assessment the significance importance choosing the profession.

The methods of research.

Theoretical. Analyze the pedagogical and psychological literature, legal and educational documents.

Empirical. Quantitative research data collection method: a questionnaire survey made by the author for secondary and high school students. This method has been adapted in order to self-assessment (assessment scale Petrulyte A. (1985, 1995), the Rosenberg self- evaluation scale (SES)) and learning motivation questionnaire (Entwistle, NJ, 1979, 1981, 1983), to investigate the significance of profession decision.

Statistics. Data grouping of the research, summarize and compare, graphical data representation by Windows Microsoft Office Excel (2003 and 2007) and SPSS v17 programs.

Research methodology: based on F. Parson 's personality and career matching theory, J. Holland personality and professional environment matching theory and D. E. Super career models. L. Jovaisa profession guidance theory.

The research sample and the organization: limited sample was made for the research, the results does not apply to all populations. Was made surveys in two selected schools. Thirst in secondary school in Siauliai, second in gymnasium in district of Siauliai. The study sample consisted of 166 respondents from 9-12 grade students.

The result shows that many of the 11-12 class's students still doubts about the profession determination. This is for their lack knowledge about the required skills, personal qualities, and how, the respondents indicated, and a lack information about profession. This shows that students to little knows about themselves , they do not rely on their own profession choice, they lack attention to themselves to demonstrate their talents and this may complicate their choice of profession and don't know will they unfold in chosen profession as a person and it will be coherence with chosen profession .

Students do not have a high learning motivation, but self-esteem is important for students. Examining cognitive self-assessment in touch with the emotional, found that emotional self-esteem is more important than cognitive.

TERMINŲ ŽODYNĖLIS

Asmenybė – tai kiekvienam būdinga savita mąstysena, jausena ir veikseną (Myers, 2000).

Asmens kompetencija pasireiškia „individo savita raiška veikloje bei pagrįsta jo profesiniais ir asmeniniais sugebėjimais“ (Adamonienė, Daukila, Kriščiūnas ir kt., 2001).

Gebėjimas - tai žmogaus fizinė ar psichinė galia atlikti tam tikrą veiksmą, veiklą, poelgį. (Adamonienė, Daukila, Kriščiūnas ir kt., 2001).

Karjera (lot. *carraria*) – „iš pašaukimo kylančių ir besitęsiančių visą gyvenimą įvairių žmogaus atliekamų socialiai reikšmingų vaidmenų, darbo vietų ir jose užimamų pareigų bei pasiekimų seka, susijusi su saviraiška ir individualiu tobulėjimu bei atspindinti asmenybės gyvenimo viziją ir stilių“ (Laužackas, 2005).

Mokinys – tai „asmuo, kuris mokosi“ (Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas, 2011).

Motyvacija – tam tikro elgesio, veiklos, paskatos motyvų veikti turėjimas (Tarptautinių žodžių žodynas, 2001)

Motivas – skatinamoji priežastis (Tarptautinių žodžių žodynas 2001).

Mokymosi motyvacija – vidinių mokymosi paskatų sistema. Mokyti pirmiausia nuteikia tėvai, suformuodami reikiamas nuostatas („stropiai mokyti“, „klausyk mokytojo“ ir pan.) (Jovaiša, 2007).

Pašaukimas – asmenybės santykis su kuria nors darbo rūšimi, pasireiškiantis siekiu visą gyvenimą dirbti darbą. Šį santykį lemia motyvacijos, sugebėjimų ir charakterio bruožų vienovė, kurią žmogus suvokia kaip tinkamumą sėkmingai dirbti tam tikrą darbą, teikiantį asmeninę laimę (Jovaiša, 2007).

Polinkis – gabumo rodiklis. Polinkių nustatymas leidžia prognozuoti asmenybės veiklos kryptingumą. Vaikų polinkiai kinta, todėl būtina stebėti jų kitimo tendencijas, jas tirti, analizuoti ir ieškoti pokyčių ryšio. Bendrų požymių radimas padeda atskleisti pastovias asmenybės savybes (Jovaiša, 2007).

Profesija (lot. *professio*) – tai „atitinkamomis žiniomis, mokėjimais, sugebėjimais ir įgūdžiais pagrįstos žmonių veiklos rūšių kombinacijos, užtikrinančios žmonėms prielaidas tenkinti savisaugos ir saviraiškos poreikius, t. y. poreikių visumą“ (Adamonienė, Daukila, Kriščiūnas ir kt., 2003).

Profesinė motyvacija – profesionalumo augimo ir asmenybės brandos vidinė varomoji jėga. Ją nulemia socialiniai psichologiniai, valstybiniai, etniniai, mikroaplinkos faktoriai (Mitiukova, 2006).

Profesijos rinkimasis – laisvas, daugiasluoksnis asmens suartėjimo su konkrečia profesija

iki galutinio apsisprendimo procesas. Profesijos rinkimąsi įtakoja asmenybės branda, interesai, polinkiai, gabumai, šeimos narių profesijos, profesijų prestižas, profesinis informavimas, profesinis konsultavimas ir kt. (Laužackas 2005).

Rengimasis karjerai – nuolatinis žmogaus saviugdosa procesas, kurio metu įgyjama bei tobulinama sėkmingam karjeros vystymui būtina kompetencija (Stanišauskienė, 2004).

Savivaizdis – savęs vertinimo, supratimo rezultatas; savo minčių, požiūrių, nuostatų, jausmų, poelgių visumos pažinimo ir vertinimo tapatinimas su savo Aš (Jovaiša, 1993).

Savęs pažinimas - tai pirmas žingsnis, kurį turi žengti kiekvienas karjeros siekiantis žmogus. Labai svarbu pažinti ir tinkamai įvertinti savo bruožus, vertybes, interesus ir kompetencijas (Grakauskas, Valickas ir kt., 2007).

Savęs vertinimas - asmenybės požiūris į save lyginant su tam tikru standartu ar etalonu (Grakauskas, Valickas ir kt., 2007).

Ugdymas – socialinis reiškinys, kuriantis žmogų, kaip asmenybę tuo metu, kai jis bendraudamas sąveikauja su aplinka bei žmonijos kultūros vertybėmis (Bitinas, 1996).

Vertybė – asmenybės veiklos ir elgesio motyvas, susijęs su objektais, labiausiai atitinkančiais materialinius, kultūrinius ar dvasinius asmenybės poreikius (Jovaiša, 2007).

ĮVADAS

Temos aktualumas. Europos Sąjungos dokumentas „Mokymosi visą gyvenimą memorandumas“ (2001) akcentuoja savęs pažinimo ir gyvenimo įprasminimo būtinybę: „Žmogus privalo suvokti savo tapatybę ir gyvenimo tikslą“ (cit. pgl. Danilevičius, 2008, p. 110). Vienas iš svarbiausių gyvenimo įprasminimo veiksnių yra profesinė veikla.

Lietuvos švietimo plėtotės strateginėse nuostatose (2002) konstatuojama, kad esminė švietimo paskirtis - suteikti asmeniui brandaus savarankiško gyvenimo pagrindus ir padėti jam tobulinti savo gebėjimus visą gyvenimą. Pagrindinė sritis, leidžianti žmogui visapusiškai išreikšti savo gebėjimus, yra darbas - jei jis atliekamas profesionaliai, su atsidavimu, laimi ir asmenybė, ir visuomenė, ir ekonomika, o gerai dirbama bus tik tada, kai ši veikla atitiks asmenybės individualias savybes. Todėl jau mokykloje svarbu pažinus ugdytinį tenkinti jo poreikius, atsižvelgiant į asmenybės galimybes ir jį tinkamai motyvuoti siekti savo tikslų.

Motyvacija yra viena iš svarbiausių problemų ugdyme. Mokinių mokymosi motyvacijos stoka ir jos ugdymo svarba atskleidžiama įvairiuose dokumentuose (Danilevičius, 2008, p. 110). Be to, valstybės Švietimo plėtotės strateginėse nuostatose 2003 – 2012 metams teigiama, kad viena iš nuostatų įgyvendinimo priemonių yra švietimo plėtotės kokybė, t.y. modernizuojami švietimo tyrimai ir vertinimas, pertvarkant mokinių pasiekimų vertinimo ugdymo procese sistemą: labiau motyvuojant mokinius mokytis. (Mokyklos nelankančių vaikų sugrąžinimo į mokyklą programa 2006–2008 metams).

Šiandien mūsų visuomenė ir mokykla ieško naujų kelių įgyvendinti spartėjančiai švietimo reformai, kurios pagrindinis tikslas – savarankiška, jau mokykloje save išskleidžianti, pozityviai save vertinanti asmenybė. Lietuvos mokykloje stiprėjant demokratijos principams, privalomo mokymo ir su juo susijusi mokymosi motyvacijos bei nenoro mokytis problema įgyja pagreitį. Mokykloje kaip ir šeimoje mokinys gali gauti tokį impulsą savikūrai, kuris lems viso jo tolesnio gyvenimo sėkmę. Bet gali būti ir priešingai: nuolat patirdamas nesėkmes, išgyvendamas dėl blogų pažymių ir konfliktų su mokytojais, vaikas gali psichologiškai nuo jos atitolti, prarasti norą mokytis. Tik motyvacija, savęs pažinimas ir teigiamas vertinimas, teikia mums energijos ir daro mūsų veiklą kryptingą.

Mokinių mokslo sėkmę veikia priežasčių įsivaizdavimas. Mokiniai, kurie mano, kad jų sėkmę lemia vidiniai veiksniai (pastangos, sugebėjimai), o nesėkmes – išoriniai veiksniai (užduoties sunkumas, nelemtas atsitiktinumas), remiasi save palaikančia sistema. Jie tiki, kad yra atsakingi už savo darbo rezultatus. O tie mokiniai, kurie savo sėkmių priežastimis laiko išorinius, o nesėkmių – vidinius veiksnius, dažnai galvoja neturį sugebėjimų pasiekti sėkmę. Dėl to jie tikisi nesėkmės ir dažnai nė nemėgina laimėti (Gage, Berliner, 1994).

Temos iširtumas. Atliktų tyrimų duomenys, kalba apie tai, kad nepatenkinamas pažangumas, nesidomėjimas mokslu, žema motyvacija, blogas elgesys, slegiančios mintys, nerimastingumas, beviltiškumas, liūdesys, depresija dažnai yra nulemtas neigiamo požiūrio į save ir žemo savęs vertinimo. Moksleivių savęs vertinimo bruožus tyrinėjo šie Lietuvos mokslininkai: G. Valickas (1991), D. Beresnevičienė (2000), A. Dildienė (1995), R. Vilimienė (1994), M. Markovienė (2000), taip pat užsienyje: C. Rogers (1994), S. Lamborn, M.S. Mounts (1991). Savęs vertinimo procesui bei jo dėsningumas atskleisti nemažai dėmesio Lietuvoje skyrė L. Bulotaitė (1995), M. Barkauskaitė (1986), R. Želvys (1986), užsienyje – Maslow, Eriksonas, Boeger (1995), Grom (1998), Lang (1995) ir kiti.

Taip pat dauguma iki šiol atliktų mokslininkų tyrimų leidžia teigti, kad svarbiausia problema vyresniųjų klasių mokiniams yra jų ateities planai ir tolimesnės veiklos pasirinkimas. Nepriklausomos Lietuvos mokslininkai, tokie kaip L. Jovaiša (1981,1998,1999), V. Stanišauskienė (2007), P. Jucevičienė (1997), S. Kregždė (1988), V. Šernas (1998), Z. Bartnikienė (1989), B. Anužienė (2004), J. Navaitienė(2000) ir kt. sutinka, kad socialiniai skirtumai lemia skirtingas jaunimo gyvenimo galimybes, o socioekonominė ir edukacinė namų aplinka (tėvų išsilavinimas, darbas/nedarbas, šeimos turtinė padėtis bei kiti veiksniai) įtakoja mokinių mokymosi motyvaciją, kurią lemia profesinis asmenybės kryptingumas. Profesinio pasirinkimo ir apsisprendimo klausimus įvairiais aspektais plėtojo užsienio šalių tyrėjai, profesijos rinkimosi problemai spręsti vadovaujamosi įvairiomis teorijomis: vystymosi, savivokos: D. E. Super (1961, 1962), tipologijos J. Holland (1973), socialinio išmokymo J. Krumboltz (1979, 1990), profesijų aspiracijų L. Gottfredson (1981), prisitaikymo prie darbo R. Dawis (1984, 1992).

Profesinio pasirinkimo problemą analizavo ir tebeanalizuoja Lietuvos mokslininkai: K. Paltarokas (1928), A. Gučas (1937), J. Laužikas (1937, 1969, 1972), P. Maldeikis (1939), H. Galkytė (1977), S. Gudelis (1983), L. Jovaiša (1975, 1981, 1998), B. Jatautaitė (1993), R. Laužackas (1998), K. Pukelis (2004) ir kt.

D. Beresnevičienė tyrinėjo (1995) moksleivių savęs vertinimą kaip vieną iš savivaizdžio ypatumų įtakančių motyvaciją nuolat mokytis. Atliktų tyrimų duomenimis (1995) vyresniųjų klasių moksleiviai, nepritapę bendrojo lavinimo mokykloje, laiko save mažiau gabiais ir protingais. L. Bulotaitė (1995) akcentavo psichologinės savijautos mokantis svarbą pozityviam savęs vertinimui. Tam, kad moksleivis sėkmingai galėtų mokytis, jam turi būti sukurta tokia aplinka, kurioje tenkinami poreikiai: jis turėtų jaustis fiziškai patogiai; klasėje turėtų vyrauti bendradarbiavimo atmosfera; moksleivis būtų mokytojo ir bendraamžių gerbiamas, atsižvelgiama į jo nuomonę, paisoma jo jausmų.

M. Barkauskaitė; R. Sinkevičienė (2012) atliko tyrimą "Mokinių mokymosi motyvacijos skatinimas kaip vadybinė problema". Paaiškėjo, kad Vilniaus miesto vidurinėse mokyklose besimokantys mokiniai pasižymi vidutine mokymosi motyvacija (85 proc.). Beveik dešimtadalis (8 proc.) apklaustųjų mokinių į mokslą žiūri atsainiai ir pasižymi žema mokymosi motyvacija. 7 proc. mokinių turi aukštą mokymosi motyvaciją

Tyrimo problema. Savosios vertės suvokimas yra neparastai svarbi asmenybės charakteristika. Savosios vertės lygis reguliuoja mūsų elgesį įvairiose gyvenimo srityse, stipriai veikia mūsų tarpasmeninius santykius, veiklos tikslų ir krypčių pasirinkimą bei jos efektyvumą, apsisprendimą krizinėse situacijose. Todėl svarbu mokiniui pažinti save ir teigiamai vertinti ir būti įvertintam aplinkinių, nes jeigu mokinys bus laimingas ugdymo procese, jis bus labiau motyvuotas mokytis, siekti aukštesnių rezultatų.

J. Pikūnas (2001) teigia, kad mokiniui, jo auklėjimui turi neigiamos įtakos neradimas sričių, kuriose jis galėtų sėkmingai veikti. Tai mažina jo savęs vertinimą. Todėl ten, kur sudaromos sąlygos sėkmingai mokinių veiklai, jie yra drąsesni, pasitikintys savimi, laimingesni, vertinantys save ir kitus, lengviau priims sprendimus dėl profesinio kelio.

Pasak J. Reingardienė, A. Zdanavičius (2003) daugelis baigiamųjų klasių mokinių dar nėra apsisprendę dėl būsimos profesijos (51 proc.) arba abejoja, svarsto keletą variantų (41 proc.). Tai leidžia kelti prielaidą, kad profesinis mokinių orientavimas ir rengimas karjerai vidurinėse mokyklose ir gimnazijose nėra labai efektyvus ir pakankamas. Tam gali turėti įtakos daugelis veiksnių, keli iš jų gali būti: *silpnas motyvavimas, moksleivių menkas savęs pažinimas/vertinimas.*

Tad mokiniams svarbus profesijos pasirinkimo etapas, nuo kurio priklauso tolimesnis, jo kaip žmogaus, savęs realizavimo kelias. Kyla probleminiai klausimai ar 9 - 12 klasių mokiniai pakankamai motyvuoti, kaip save vertina, ar jie motyvuojami rinktis adekvačiai jų asmenybei ir poreikiams profesiją.

Tyrimo objektas. Vyresniųjų klasių mokinių mokymosi motyvacijos ir savęs vertinimo reikšmingumas profesiniame apsisprendime.

Tyrimo hipotezės:

1. Tikėtina, kad mokinių mokymosi motyvacija, jų akademinis pažangumas, savęs vertinimas (kognityvinis ir emocinis) statistiškai skiriasi amžiaus, lyties ir lankomos mokyklos aspektu.

2. Mokinių savivertės (Rosenberg savęs vertinimo skalė) rodikliai sąlyginai žemesni 9 - 10 klasėse besimokančių mokinių nei 11 - 12 klasėse besimokančių mokinių, bei lyties aspektu - vyrų savivertės rodikliai sąlyginai žemesni nei moterų.

Tyrimo tikslas. Teoriškai pagrįsti ir empiriškai ištirti 9 – 12 klasių moksleivių mokymosi motyvacijos ir savęs vertinimo statistiškai reikšmingus skirtumus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išstudijuoti pedagoginę, psichologinę literatūrą bei teisinius ir švietimo dokumentus, nagrinėjančius mokymosi motyvaciją, savęs vertinimą bei profesinį apsisprendimą.
2. Nustatyti 9 - 12 klasių mokinių pažangumo, mokymosi motyvacijos, savęs vertinimo, savivertės skalių rodiklių vidurkius.
3. Ištirti mokymosi motyvacijos ir savęs vertinimo ypatumus lyties, klasių aspektu.
4. Palyginti mokymosi motyvacijos, savęs vertinimo, savivertės skalių ryšį su akademinio pažangumu.
5. Palyginti ir grafiškai, diagramomis pavaizduoti vyresniųjų klasių mokinių anketinės apklausos tyrimo rezultatus.

Tyrimo metodologija: grindžiama F. Parson asmenybės ir profesijos atitikimo teorija, J. Holland asmenybės ir profesinės aplinkos atitikimo teorija ir D. E. Super karjeros modeliais. L. Jovaišos profesinio orientavimo teorija.

Tyrimo metodai:

Teoriniai. Pedagoginės, filosofinės, psichologinės literatūros bei teisinių ir švietimo dokumentų analizė.

Empiriniai. Kiekybinio tyrimo duomenų rinkimo metodas - anketinė apklausa raštu sudaryta darbo autorės, skirta bendrojo lavinimo ir gimnazijos mokyklos vyresniųjų klasių mokiniams (žr. 1 priedą). Šis tyrimo metodas buvo adaptuotas siekiant nustatyti savęs vertinimo (vertinimo skalės A. Petruytės (1985, 1995) ir Rosenberg savęs vertinimo skalė (SES)) ir mokymosi motyvacijos klausimynas (Entwistle N. J., 1979, 1981, 1983) reikšmingumą profesiniam apsisprendimui.

Statistiniai. Atlikto kiekybinio tyrimo duomenų apdorojimas, grupavimas, apibendrinimas ir lyginimas, grafinis duomenų pavaizdavimas, pasitelkus Windows Microsoft Office Excel (2003; 2007), statistinės analizės sistema SPSS v17 for Windows bei matematiniai statistiniai metodai Stjudent t-test, pearson koreliacinė analizė, nustatant ryšius tarp kintamųjų, patikrinant rezultatų reikšmingumą, pagrindžiant panašumus ir skirtumus.

Tyrimo imtis ir organizavimas: Kiekybinio tyrimo imtis sudaryta remiantis tikimybinio tiriamųjų grupės pasirenkamuju būdu. Sluoksniuotas principas (tipinis). Tyrimui atlikti pasirinktos dvi mokyklos, viena Šiaulių miesto - vidurinė, kita Šiaulių rajono - gimnazija. Tyrimui sudaryta tikslinė ribota imtis, kadangi nesiekiami išvadų taikyti visai populiacijai. Tyrimo imtį sudarė 166 respondentai, 9 - 12 klasių moksleiviai, po 80 anketų išdalinta abejoms mokykloms.

Tyrimo etapai:

Pirmasis etapas - atlikta mokslinės pedagoginės, psichologinės, filosofinės, sociologinės literatūros bei dokumentų analizė (2013m. sausio mėn. - 2014m. kovo mėn.) bei apibendrinimas.

Antrasis etapas - tyrimo instrumento parengimas, t.y. sudarytas klausimynas anketinės apklausos organizavimui (2014m. kovo - balandžio mėn.)

Trečiasis etapas - atlikta kiekybinio tyrimo duomenų analizė ir interpretacija (2014m. balandžio mėn. - gegužės mėn.)

Ketvirtasis etapas - apibendrinti kiekybinio tyrimo rezultatus, atskleidžiant 9 - 12 klasių mokinių mokymosi motyvaciją ir savęs vertinimo reikšmingumą profesiniam apsisprendimui. Suformuluotos išvados, pateikta diskusija bei rekomendacijos jaunuoliams ir bendrojo lavinimo, gimnazijos mokyklų pedagogams.

Darbo naujumas ir praktinis reikšmingumas. E. Dailidienės ir L. Navickienės (2006) nuomone, besimokančioje visuomenėje, darbo rinkos kaitai akivaizdžiai veikiant profesijų statuso raidą, gebėjimas adekvačiai nuspręsti ir pasirinkti perspektyvią, individualius ir visuomenės poreikius atitinkančią profesiją, tampa vis sudėtingesnė problema. Tad tyrimo metu išaiškės su kokiomis problemomis susiduria mokiniai, kokią pagalbą jie gauna iš pedagogų, ar kiti asmenys turi įtakos jų profesiniam apsisprendimui. Ar profesijos rinkimuisi turi reikšmės savęs vertinimas, ar mokiniai motyvuoti mokytis tikslingai siekiant adekvataus profesinio apsisprendimo.

Darbo struktūra: darbą sudaro santrauka lietuvių ir anglų kalbomis, įvadas, trys dalys, diskusija, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas sudarytas iš 91 šaltinio, 2 priedai. Darbe pateikiama 16 lentelių, 16 paveikslų. Darbo apimtis 88 puslapiai (be priedų).

1. TEORINIAI ASPEKTAI MOKINIŲ PROFESINIAME APSISPRENDIME IR MOKYMO SI MOTYVACIJA

Nagrinėjant pedagoginę, psichologinę literatūrą apie profesinį apsisprendimą, kuris yra esminė teisingo profesijos pasirinkimo prielaida, galima teigti, kad dauguma jį nagrinėjusių autorių išsamiau tyrė tik pradinį profesinio apsisprendimo etapą, o apie profesinį apsisprendimą viduriniame etape užsimenama mažai, t. y. profesinių ketinimų formavimąsi ir profesijos pasirinkimo problemas (Elijošius, 2001; Makūnas, Pugevičienė, 2005; Isiūnaitė, Pociūtė, 2011). Lietuvos mokslininkai gana plačiai nagrinėja ir profesinio informavimo sistemą (Barkauskaitė, 2007; Nazelskis, 2010, 2011; Pociūtė, 2010; Railienė, 2010, 2011; Stanišauskienė, Sokolova, 2007 ir kt.) bei karjeros projektavimo problematiką (Danilevičius, 2008; Garnienė, 2006; Pukelis, 2006; Navickienė, 2006; Pukelis, Garnienė, 2003; Stanišauskienė, 2000 ir kt.).

Profesinis apsisprendimas – vienas reikšmingiausių asmenybės apsisprendimo momentų. Šiuolaikinėje psichologijoje asmenybės apsisprendimas dažniausiai suprantamas kaip žmogaus aktyvus savo vietos ieškojimas ir atradimas. Apsisprendžiant pasirenkama gyvenimiška pozicija, numatomos perspektyvos, pereinama nuo vienareikšmių vaidmenų į socialiai diferencijuotus vaidmenis (Liniauskaitė, Mažeikaitė, 1995). Įgydamas profesiją, žmogus įsitvirtina visuomenėje. Ją pasirenka išnagrinėjęs savo vidinius resursus ir įsitikinęs, kad jie atitinka profesijos reikalavimus (Ruzgienė, 1996).

Labai svarbu pasirinkti profesiją, atitinkančią individo gebėjimus ir poreikius. L. Jovaišos nuomone (1999), psichinį subrendimą pasirinkti profesiją reikėtų matuoti patirties, savivokos ir savimonės, interesų ir polinkių, intelekto, kitokių gebėjimų, charakterio, pasitenkinimo darbu kokybe. Individo profesinę brandą spartina žinios, įgytos mokantis mokykloje ar atliekant tam tikrą veiklą, sudaro sąlygas pažinti darbo pasaulį, motyvacijai, sąmoningesnio rinkimosi galimybių ieškai. Todėl profesinio informavimo, konsultavimo ir orientavimo veiklos plėtra – vienas iš svarbiausių Lietuvos švietimo reformos uždavinių. Šio uždavinio reikšmingumas grindžiamas pripažįstant, kad svarbiausi Lietuvos išteklių yra žmogiškieji, todėl paieška, kaip racionaliausiai juos naudoti naujomis socialinėmis ir ekonominėmis sąlygomis, tiesiogiai susijusi su sąmoningu ir tinkamu profesijos pasirinkimu. Profesinio mokymo sistema labiau negu kiti švietimo sistemos elementai priklauso nuo darbo rinkos dinamikos ir šios rinkos poreikių. Atlikti tyrimai, kaip ir A. Poviliūno (2003) mokymosi srautų analizė, rodo, kad beveik 90 proc. profesinių ir aukštesniųjų mokyklų absolventų atsiduria darbo rinkoje. Aiškinantis profesijų ir darbo rinkų priešpriešą, dažnai nurodomos šios priežastys:

- Mokyklose per vėlai pradedamas profesinis ir darbinis ugdymas.
- Vidurinės mokyklos yra orientuotos į akademinį ugdymą (jos rengia universitetams).

- Menkas profesinio rengimo prestižas.
- Nedidelė ateinančių mokytis į profesinio mokymo sistemą moksleivių mokymosi motyvacija.
- Darbo biržoje registruojasi apie 70 proc. nemotyvuotų darbui, savo profesijai žmonių.
- Mokiniai dažnai renkasi patrauklias, bet darbo rinkoje neperspektyvias specialybes, ir nestoja į paklausias (neprestižines) specialybes ir kt.

Sąmoningas profesijos pasirinkimas užtikrina jaunuolio adaptaciją darbo pasaulyje, profesinių aspiracijų, interesų, polinkių ir gebėjimų panaudojimą visuomenei naudingoje veikloje. Toks profesijos pasirinkimas yra laisvas vidinis mokinio apsisprendimas. Gebėjimą sąmoningai rinktis profesiją lemia savęs ir profesijos pažinimas, santykio tarp profesijos reikalavimų ir savo gebėjimų supratimas (Beresnevičienė, 1990).

Optimaliu profesiniu apsisprendimu vadinamas toks apsisprendimas, kai asmenybei pavyksta sujungti į prasmingą visumą apibendrintą darbo pasaulio ir savęs supratimą, savo norus bei polinkius suderinti su socialinės aplinkos reikalavimais. Literatūroje plačiau nagrinėjamas pradinis profesinio apsisprendimo etapas – profesinių ketinimų formavimasis ir profesijos rinkimasis tapus abiturientu (Gudelis, 1983; Pociūtė, 1997; Leonavičius, 1996; Petrauskaitė, 1996; Mikšys, 1993; Jatautaitė, 1991, 1996; Kregždė, 1988; Jovaiša, 1981, 1998, 1999).

Pasak L. Jovaišos (1997), psichologinis subrendimas rinktis profesiją yra svarbiausia sąlyga savarankiškam, sąmoningam ir tiksliam apsisprendimui. Atlikti tyrimai rodo, kad daugelis moksleivių, pasiekę IX – X klasę, nėra tam subrendę, nes stokoja profesinės informacijos, silpnai pažįsta save, lengvai pasiduoda kitų įtakai, t.y. nesavarankiškai imasi profesinės atsakomybės. Tad rūpintis pakankamu psichologiniu subrendimu reikia iš vienos pusės stiprinti profesinį švietimą, iš kitos – savimonės formavimąsi. Savimonė (savęs pažinimas ir vertinimas) turi lemiamą reikšmę pasirinkimui. Klaidingas savęs suvokimas – savivaizdis, klaidingas savęs įsivaizdavimas ateityje motyvuoja klaidingą rinkimąsi.

Renkantis profesiją arba veiklos kryptį tikslinga naudotis čia pateiktu modeliu, kuris susideda ir kelių etapų (Baltrėnienė, Volbekienė, 1998):

1. **Problemos suvokimas.** Vyresnėse klasėse mokiniai konkrečios profesijos gali ir nepasirinkti, bet būtina pasirinkti kryptį, kuri jaunuoliui yra priimtinesnė.

2. **Alternatyvų iškėlimas.** Svarbu turėti kelias alternatyvas, o joms iškelti būtinas pakankamas informacijos kiekis. Sudominusias profesijas reikia patyrinti ir teoriškai, ir praktiškai - pabandyti pačiam, pabendrauti su žmonėmis, dirbančiais šį darbą.

3. **Alternatyvų svarstymas.** Kai pasirinkti keli galimų profesijų ar veiklos kryptių variantai, reikia surinkti visą įmanomą informaciją apie save (savo interesus, polinkius, gebėjimus, charakterio ir asmenybės savybes), pačias profesijas (darbo turinį, darbo sąlygas,

darbo priemonės, kokių žmogaus charakterio savybių ir gebėjimų šios profesijos reikalauja) ir realias galimybes jas įgyti (kokios ir kur yra mokymo įstaigos, kokios mokymosi sąlygos, situacija darbo rinkoje, kokios šeimos finansinės galimybės mokytis).

4. **Sprendimo priėmimas.** Įvertinus savo interesus, asmeninių savybių ir gebėjimų atitikimą profesijų reikalavimams bei realią gyvenimo situaciją, pasirenkama profesinės karjeros kryptis, veiklos sritis arba konkreti profesija. Pasirinkimo tinkamumą parodo tai, kiek profesija ar profesinė kryptis atitinka asmens motyvaciją ir gebėjimus, taip pat kiek realu šią profesiją įgyti ir dirbti pritaikius įgytas žinias.

5. **Sprendimo įgyvendinimas.** Įgyvendinimas prasideda mokykloje: pasirenkami mokymosi dalykai ir jų lygiai, lankomi būreliai, papildomi užsiėmimai, stojama mokytis profesijos arba studijuoti atitinkamo dalyko.

6. **Grižtamasis ryšys (arba sprendimo įvertinimas).** Sprendimo tinkamumą galima įvertinti ir mokykloje pagal pasirinktų mokomųjų dalykų ar veiklų rezultatus. Paaikškėja gebėjimai ir pasirinktos srities atitiktis vaiko interesams ir asmenybei:

a) teigiamas – po jo seka įsitvirtinimas profesinėje veikloje;

b) neigiamas – po jo ciklas prasideda iš naujo. Vėl keliamos naujos alternatyvos.

Profesiniame pasirinkime aktyviai sąveikauja ir persipina du pagrindiniai aspektai: 1) asmenybė ir 2) išorinis pasaulis.

Išorinis pasaulis arba visuomenė suteikia kiekvienam savo nariui apibrėžtą kiekį materialinių resursų, profesijų ir galimybių socialiniam aktyvumui bei saviraiškai. Asmenybė gali rinktis iš jo aplinkoje glūdinčių galimybių ir apribojimų tai, kas labiausiai atitinka jos esmines ypatybes, ir kurti savo vidinį pasaulį.

Asmenybės **vidinis pasaulis** sudaro sudėtingas norų, polinkių, aspiracijų, emocinių konfliktų ir jų sprendimo būdų derinys. Šiam pasauliui priklauso vaizduotės ir atminties vaizdiniai, moralinės vertybės ir idealai, talentai ir sugebėjimai, charakterio bruožai, emocijų, mąstymo ir veiklos būdai (Adamonienė, Daukilas, Krikščiūnas ir kt., 2001).

Svarbią vietą asmenybės formavimosi procese užima veiklos motyvai. Nuo to, kokia yra moksleivio motyvacinė sfera, priklauso mokymasis, elgesys, kita veikla. Veiklos ir mokymosi, kaip veiklos rūšies, motyvai nuolat keičiasi, jie priklauso nuo vaiko prigimties, amžiaus, augimo ypatumų, šeimos, mokyklos, sociokultūrinės aplinkos (Rupšienė, 1995).

Mokymosi motyvacija padeda žmogui orientuotis į tikslą, suvokti, kiek laiko reikės tikslui pasiekti, ar reikės pastiprinimo ir kokio, aktualizuoja būtinas mokinio žinias, sugebėjimus, įgūdžius, pažadina jo jautrumą pagalbai iš išorės, turi įtakos mokymosi kokybei ir mokymosi pasekmėms (cit. pgl. Butkienė, Kepalaitė, 1996).

J. W. Atkinsono laimėjimų motyvacijos teorija teigia, kad mokiniai su aukšta pasiekimų motyvacija bus labiau motyvuoti per situacijas, kai bus ne daugiau kaip 50% sėkmės (cit. pagal Butkienė, Kepalaitė, 1996). Kaip matome, motyvacija sąlygoja mokymosi rezultatus, dalyvaudama pasirenkant ir įsisažmoninant konkrečius mokymosi tikslus bei būdus. Mokinys, suformulavęs ir įsisažmoninęs mokymosi tikslą, savo valios, proto ir jausmų energiją nukreipia konkrečiam veiksmui atlikti. Motyvai sukuria bendrą nusiteikimą mokytis, o nuo tikslų priklauso, kokie bus konkretūs mokymosi veiksmi.

Apibendrinant galima teigti, kad jaunuoliai profesiją pasirenka ne visada sąmoningai ir savarankiškai. Rinkimasis, pasak A. Adomonienės, S. Daukilo ir kt. (2001) – tam tikras kompromisas, nereikšmingų dalykų atsisakymas dėl asmenybei svarbesnių tikslų. Nors, kaip teigia Z. Bartnikienė, L. Paurienė (1989) <...> jie supranta, kad tai problema, ir stengiasi protingai ją spręsti, tačiau dažnai neišvengia sunkumų ir klaidų. Įveikti sunkumus ir išvengti kai kurių dažniausiai pasitaikančių klaidų turėtų padėti išgilinimas į profesinio apsisprendimo procesą, jo veiksnius, kriterijus, pažinimas visų galimų pasirinkimo alternatyvų, numatymas pasirinkimo pasekmių<...>

1. 1. Profesinio apsisprendimo raida skirtinguose amžiaus tarpsniuose

Sokrato mokinys Platonas (427 - 347 m. prieš m. e.) savo veikale "Valstybė" kėlė profesinės atrankos idėją. Vaikų pažinimui jis skatino panaudoti žaidimus. Jo nuomone, žaidimai ne tik auklėja vaikus, bet ir parodo jų gabumus, pomėgius ir charakterio ypatybes: karo žaidimų mėgimas leidžia spręsti apie būsimą karį, statybos įrankių gaminimas - būsimą statytoją ir t. T. Profesinę atranką Platonas siūlė atlikti 17 - 20 - tais gyvenimo metais, jaunuoliams atliekant karinę tarnybą specialiose mokyklose. Netinkantieji tolimesniems mokslams turėjo būti nukreipiami į žemiausią sluoksnį. Profesinio apsisprendimo svarbą kėlė ir XVIII a. prancūzų filosofas ir pedagogas Ž.Ž. Ruso, patarė rinktis amatą apmąstant daugelį aplinkybių, stengiantis išvengti rinkimosi klaidų. Ž.Ž. Ruso - vienas iš pirmųjų pedagogų, giliau suvokęs psichologines profesijos rinkimosi sąlygas. Jis taip pat pabrėžė gabumų, įgūdžių ir talento vaidmenį profesinėje veikloje (Kregždė, 1983).

J. Arnold (1997) pristato jau XX amžiaus pradžioje Parson (1909) išryškintas tris profesinio apsisprendimo sąlygas. Tam, kad teisingai pasirinktą profesiją, paauglys turi turėti:

- o Aišką supratimą apie save: savo siekius, galimybes, interesus, ambicijas, motyvus bei ribotus išteklius.

- o Žinių apie įsidarbinimo galimybes ir perspektyvas skirtingose darbų srityse.

- o Gebėjimų suderinti šių dviejų grupių faktus.

Profesijos rinkimasis skirtingais amžiaus tarpsniais turi specifiką, kurią tiksliai apibrėžti sunku, nes ją lemia individualybė, socialinės, ekonominės darbo rinkos sąlygos (Jovaiša, 1999).

Paauglystė – tai gyvenimo tarpsnis tarp vaikystės ir suaugusiojo amžiaus. Ji trunka nuo fizinio brendimo pradžios iki asmuo pasiekia savarankiško suaugusio žmogaus socialinę padėtį (Petruolytė, 2003).

Paauglystėje auga ir gilėja mokinio intelektualinės galimybės, plečiasi mokslinis akiratis, keičiasi vidinės ypatybės: fizinės ir psichinės (Jovaiša, Vaitkevičius, 1987). Taigi paauglystėje arba ankstyvoje jaunystėje tenka rinktis profesinio mokymosi bei veiklos kelią. Tai reikšminga tiek asmeniniu, tiek visuomeniniu požiūriu gyvenimo reiškinys. Todėl šio amžiaus profesinio kryptingumo ir interesų problema yra aktuali. Profesiniai interesai yra dinamiški, jie auga arba silpnėja. **Profesinius interesus skirstoma į tam tikrus lygius** (Kregždė, 1988):

- *Vartotojo lygis* (būdingas silpnas intelektualinis, emocinis ir valios aktyvumas, kuris lemia intereso situaciškumą bei nepastovumą).

- *Veikėjo lygis* (atsiranda valingas dėmesys, dedamos aktyvios pastangos užsiimant atitinkama veikla ir atsiranda ketinimas pasirinkti atitinkamą profesiją).

- *Specialus profesinis interesas* (interesas pastovus, įsisąmonintas ir veikla sukelia pasitenkinimo jausmą).

Tačiau dar yra išskiriami paauglystės ir ankstyvosios jaunystės bendri raidos uždaviniai bei profesinio apsisprendimo raidos uždaviniai. **Profesinio apsisprendimo raidos uždaviniai** (Adamonienė, Daukila, Krikščiūnas ir kt., 2001):

- **Savęs pažinimas:** žinoti pozityvaus savivaizdžio svarbą, toliau jį tikslinti ir įtvirtinti, pradėti atskleisti, formuoti sugebėjimus ir interesus, aiškiai apibrėžti, nustatyti savo gebėjimus bei interesus, suformuoti pradines vertybines orientacijas, susijusias su darbu, aiškiai apibrėžti, nustatyti savo sugebėjimus bei interesus, suformuoti pradines vertybines orientacijas, susijusias, toliau tobulinti ir tikslinti savęs pažinimą.

- **Profesinio lavinimosi galimybių tyrimas:** kaupti informaciją apie įvairių profesijų pobūdį, turinį, reikšmę, studijuoti plačiau kai kurias profesijas, įgyti profesinės informacijos suradimu, supratimo ir panaudojimo įgūdžių, žinoti, kokie įgūdžiai yra būtini, norint surasti ir laimėti darbo vietą.

- **Profesinės karjeros planavimas:** mokytis problemų sprendimo įgūdžių ir strategijų, žinoti sąryšį tarp žmogaus atliekamų socialinių vaidmenų, pažinti įvairias profesijas ir suprasti vyro ir moters vaidmenų pokyčius, karjeros planavimo proceso supratimas, pradėti suprasti, į kokius veiksmus būtina kreipti dėmesį renkantis profesiją, sudaryti mokymosi planą, kuris galėtų padėti renkantis profesiją, pradėti suvokti būsimą profesiją platesniu kontekstu.

Svarbiausi uždaviniai prasideda paauglystės pabaigoje ir jaunystės pradžioje, čia reikšmingiausia gyvenimo užduotis – pasirinkti profesiją (atlikti profesinį apsisprendimą), prieš tai išsiaiškinus savo profesinį kryptingumą. Paauglystėje kuriami gyvenimo planai, kuriose vieną svarbiausių vietų užima būsimą profesija (Bartninkienė, Paurienė, 1989). Galima rasti įvairių amžiaus tarpsnių skirstymų, pagal R. Žukauskienę (1996), kad paauglystė skirstoma į ankstyvąją tarp 12 – 14 metų, 15 – ieji lyg pereinamasis tarpsnis, o 16 – 18 metai, tai vėlyvoji paauglystė. Vyksta tolesnė psichosocialinė raida: paauglys ieško savo tapatumo. O autoriai A. Adamonienė, S. Daukila, B. Krikščiūnas ir kt.,(2001) teigia, kad paauglystė ir ankstyvoji jaunystė yra nuo 12 – 18 metų. Pasak D. Beresnevičienės (2003), kad nuo 12 – 18 metų yra jaunesnysis paauglys arba jaunuolis.

Paauglystėje atsiranda suaugusio žmogaus savimonė ir ima formuotis nauji santykiai su aplinka. Įvairių dalykų mokymasis diferencijuoja interesus. Domimasi žymiais žmonėmis, reikšmingais įvykiais ir nuotykiomis. Mokyklos interesą keičia gyvenimo ir praktinės veiklos interesai. Atitinkamos socialinės sąlygos lemia poreikį greičiau įgyti specialybę ir savarankiškai gyventi, kaip ir daugeliui paauglių iškyla būtinumas rinktis profesiją. Tačiau jie dar nėra pakankamai savarankiški, trūksta pasitikėjimo savimi, turimomis žiniomis (Jovaiša, 2007). Yra įvairių profesinio apsisprendimo sunkumų. Sunkiai įveikiama problema yra abejingumas, pasireiškiantis neįsitraukimu būtinybei rinktis, apsispręsti. Viena iš priežasčių yra nesubrendimas rinktis profesiją, kita priežastis – vertybių, vertybinių orientacijų pasyvumas (Jovaiša, 1999).

B. Bitino (1961) nuomone, kad renkantis profesiją daromos klaidos todėl, kad pačių jaunuolių interesai būna neišryškėję ir nenusistovėję. Dažnai nesuvokia savo gabumų ir polinkių, nepažįsta gerai gyvenimo ir yra linkę į ryškius herojiškus paveikslus. Todėl, kartais pagautas paviršutiniško įspūdžio ar jausmo, jis greitai sprendžia apie savo būsimą profesiją į ją neįsigilindamas. Dar daugelis jaunuolių daro klaidą, kad siekia būtinai įstoti į aukštąją mokyklą, nesvarbu į kokią specialybę. Tokioms jaunuolių pažiūroms pritaria ir tėvai. Būna ir tokių atvejų, kai draugai nenorėdami atsiskirti, nusprendžia įgyti tą pačią specialybę, nors jų polinkiai ir interesai yra skirtingi.

Jaunuoliams daugiau rūpi galimas Aš, jų savęs supratimas glaudžiai susijęs su socialiniu savęs vertinimu, apsisprendimu, gyvenimo planų kūrimu. Jaunystė aktyvus pasaulėžiūros formavimosi metas, kurio esmę nusako gyvenimo prasmės problema. Atsiranda poreikis planuoti karjerą ir tolimesnį gyvenimą. Nors paauglio ir jaunuolio amžiaus ribos yra labai sąlygiškos. Biologiškai jaunystės amžiuje baigiasi fizinė vaiko branda. Šio laikotarpio pabaigoje jaunas žmogus apsisprendžia ir pradeda savarankišką darbinį ir pilietinį gyvenimą (Leliūgienė, 2002).

V. Stanišauskienės teigimu (2009) Erikson (1980) išskyrė aštuonias žmogaus psichosocialinės raidos stadijas, pabrėždamas, kad kiekvienai iš jų būdinga tam tikra krizė, kuri

turi būti įveikta. Krizė yra laikotarpis, kai žmogus pasidaro labiau pažeidžiamas vienokių ar kitokių psichosocialinių nesklandumų. Paauglystėje vyksta priešpriešos tarp *tapatumo ir vaidmenų sumaišties* krizė. Pagrindinė šio laikotarpio problema – įtvirtinti tapatumo jausmą. Paaugliams kyla daugybė klausimų, kuriais jie siekia išsiaiškinti, kas jie yra ir koks turėtų būti jų vaidmuo visuomenėje. Nesugebėjimas suprasti, kas aš esu – tapatumo stoka – sukelia sumaištį. Jeigu nesiseka šią krizę sėkmingai įveikti, paauglystė užtrunka, ir dėl to vėliau atsiranda veikimo suaugusiųjų vaidmenyse ribotumai. Tokie žmonės nepajėgia efektyviai įveikti ir tolesnių gyvenimo krizių. Sėkmingai įveikus šią krizę, atsiranda *pasitikėjimas savimi* ir saugios ateities jausmas. Karjeros požiūriu šis etapas yra ypatingas, nes būtent paauglystėje tarp kitų tapatumo įtvirtinimui svarbių klausimų yra keliami šie: kokį darbą aš ketinu dirbti? Kokia bus mano karjera? Taigi jau paauglystėje, jei sėkmingai įveikiama jos krizė, žmogus ima kurti savosios karjeros planus. Jei tapatumas neįtvirtinamas, žmogus yra nepajėgus sąmoningai rinktis tolesnes savo mokymosi ar darbinės veiklas. Tokio žmogaus karjera negali būti sėkminga, nes, paprasčiausiai, jis pats nežino, ko siekia ir kas jam yra karjeros sėkmė. Paauglystės laikotarpis yra svarbus karjeros aspektu ir dėl kitų priežasčių: būtent tada, kai paauglys bando įtvirtinti savąjį tapatumą, nustatyti savąjį vaidmenį visuomenėje, kyla natūralus poreikis pažinti save, bendrauti ir veikti socialinėje aplinkoje. Tokia veikla yra prielaida asmeninei ir socialinei kompetencijoms, kurios yra būtinos karjeros procese, ugdytis. Ugdyimo aspektu svarbu, kad tos prielaidos būtent šiame amžiaus tarpsnyje būtų pakankamos.

Lietuvos švietimo koncepcijoje (1992) vienas esminių pagrindinio ugdyimo uždavinių – įtvirtinti ir sustiprinti moksleivių motyvus pasirengti tolesnėms studijoms ir profesinei veiklai. Svarbiausias profiline mokyklos uždavinys - padėti moksleiviui pasirinkti tinkamiausią jo polinkius, interesus ir gabumus atitinkantį ugdymosi kelią, sudaryti pagrįstą nuomonę dėl jam tinkamiausios tolesnės veiklos, t.y profesijos bei karjeros pasirinkimo.

Mokykloje labai svarbu lavinti bendruosius gebėjimus. Bendrieji gebėjimai - tai universalūs gebėjimai, kurie užtikrina sėkmę įvairiose srityse, leidžia žmogui sėkmingai mokytis, dirbti, bendrauti ir bendradarbiauti, kritiškai mąstyti, savarankiškai spręsti problemas ir kt. Tai gebėjimų tinkamų daugeliui profesinės veiklos sričių visuma, kuri būtina tobulėjančiam šiuolaikiniam žmogui, todėl svarbu išmanyti, kokia amžiaus tarpsnyje reikėtų skirti daugiau dėmesio atitinkamų gebėjimų ugdymui.

1 lentelė

Karjeros planavimo gebėjimų ugdymas įvairiais amžiaus tarpsniais:

| Ugdymo etapas | Karjeros planavimo gebėjimai | Atitinkamų gebėjimų ugdymas |
|----------------------|------------------------------|---|
| Ikimokyklinis amžius | Asmeniniai, socialiniai | Savęs pažinimo ir bendravimo įgūdžių ugdymas: mokoma suvokti ir išreikšti savo jausmus, norus, bendrauti ir užsiimti veikla grupėje. Vaiko aktyvumo, iniciatyvumo, savarankiškumo, ir |

| | | |
|--|---|--|
| | | kt. savybių ugdymas. |
| Pradinis ugdymas (1- 4 klasės) | Asmeniniai, socialiniai, mokymosi | Plėtojami asmeniniai gebėjimai, suteikiama žinių apie žmogų, gamtą, gimtąjį kraštą. Plėtojama bendravimo ir bendradarbiavimo patirtis. Ugdomi pirmieji gimtosios kalbos, skaitymo, rašymo, skaičiavimo įgūdžiai, gebėjimas reikšti mintis žodžiu ir raštu, ankstyvasis užsienio kalbos mokymasis. |
| Pagrindinis ugdymas (5-10 klasės): <i>Adaptacijos</i> laikotarpis (5-6 klasės) <i>Žvalgymosi</i> laikotarpis (7-8 klasės) <i>Pasirinkimo</i> laikotarpis (9-10 klasės) | Asmeniniai, socialiniai, mokymosi, profesiniai | Darbo pasaulio pažinimas. Veiklos planavimas ir organizavimas. Savęs pažinimas. Praktinės veiklos skatinimas, įvairių veiklos sričių išbandymas, apsisprendimas dėl profilio ir mokymosi pakraipos bei pasirengimas būsimai profesijai (9 - 10 klasė). |
| Vidurinis ugdymas (11 - 12 klasės): <i>Apsisprendimo</i> laikotarpis | Asmeniniai, socialiniai, mokymosi, profesiniai | Profesinio kryptingumo (motyvacijos) ir atitinkamų charakterio savybių ugdymas specialioje veikloje pagal individualų ugdymosi planą (pasirenkamieji dalykai, būreliai, projektai, renginiai) Mokymosi turinio parinkimas ir pasirinkimas. Individualaus mokymosi plano sudarymas siejant jį su būsimomis studijomis ar profesiniu mokymusi. |

šaltinis: *Profesinio orientavimo strategija, 2003*

1 lentelė tęsinys

1. 2. Pagrindiniai profesijos pasirinkimo bruožai ir teorijos

Jaunas žmogus auga, formuojasi, o vėliau nuolatos renkasi, daro sprendimus, ir tai tęsiasi visą gyvenimą. Jei profesijos pasirinkimas jums kelia nerimą – tai jau gerai, nes tai parodo socialinį psichologinį jūsų brandumą. Tokius sunkumus dažniausiai patiria dviejų kategorijų jaunuoliai. Pirmieji - tie, kurie dar nesurado savo gyvenime nieko įdomaus, nepamėgo nė vieno dalyko mokykloje, o jų talentai dar giliai paslėpti. Tokie moksleiviai vienodai gerai mokosi, tačiau jų niekas nežavi, o gyvenimas jiems atrodo monotoniškas ir neįvairus. Todėl ir sunku priimti sprendimą dėl to, ką norėtų veikti gyvenime, nes jų aplinkoje nėra nieko įdomaus. Antrieji – labai aktyvūs ir moksle, ir gyvenime. Vienu metu lanko kelis būrelius, sportuoja ir puikiai mokosi ir jiems viskas pavyksta. Bet kai reikia susiaurinti rinkimosi ratą, jiems sunku nuspręsti, kas patinka labiau, kas tik laisvalaikio pomėgis, o su kuo norėtų susieti savo profesinę veiklą.

Profesija – veikla, kuriai atlikti reikia ženklaus profesinio pasirengimo, darbo patirties ir specializuotų tam tikros trukmės studijų; žiniomis, gebėjimais pagrįstos žmonių veiklos kombinacijos, teikiančios jiems materialinio apsirūpinimo ir aktyvaus įsijungimo į visuomeninio gyvenimo struktūras prielaidas (Laužackas, 2005).

Profesijos pasirinkimas – svarbiausia paauglystės pabaigos ir jaunystės raidos užduotis, nulemianti visą tolimesnį žmogaus gyvenimą. Anot L. Jovaišos (1999), profesijos rinkimasis – daugkartinis aktas, ilgalaikis procesas. Tyrimais įrodyta, kad dauguma žmonių bent du kartus gyvenime keičia profesiją. Nuo profesijos pasirinkimo priklauso socialinė, ekonominė padėtis, apimanti tris tarpusavyje susijusius ir vienas kitą dengiančius kintamuosius:

- o Ekonominę padėtį, kurią lemia pajamos.
- o Socialinę padėtį, priklausančią nuo išsilavinimo.
- o Darbinę padėtį, vertinamą pagal profesiją.

Profesijos rinkimasis yra įtakojamas daugelio kintamųjų tarpusavio sąveikos. Dalis jų apima paties individo ypatybes, kai kurie – aplinkos bruožus. Tyrimais įrodyta, kad profesijos pasirinkimą ir asmenybės orientaciją lemia intuicija ir lytis. Asmenybės orientacija yra tik vienas iš daugelio veiksnių, nulemiančių profesijos pasirinkimą. Pavyzdžiui, moterys turi daugiau meninių sugebėjimų arba polinkių tokiam darbui, kuriame ryškus socialinis ar tradiciją atspindintis turinys. Profesijos ir asmenybės atitikimas lemia didesnę pasitenkinimą darbu, profesinį pastovumą ir aukštesnę atitikties lygį.

L. Jovaiša (1999) prie asmenybinių profesinį apsisprendimą įtakojančių veiksnių priskiria:

- o Fizinę sambrandą, apimančią normalų kūno išsivystymą.
- o Fizinę ir psichinę sveikatą, tinkamą profesiniam mokymuisi ir darbui.
- o Psichinį subrendimą, kuris matuojamas pagal savivokos bei savimonės, interesų bei polinkių, intelekto ir kitokių sugebėjimų bei charakterio kokybę.

Nagrinėjant pastarųjų dviejų - trijų dešimtmečių lietuvių autorių darbus, nuolat susiduriama su profesinio apsisprendimo sąvoka, kuri apibrėžiama kaip „asmens sprendimo priėmimas dėl darbo veiklos būdo, formos, tipo, pobūdžio, atsižvelgiant į vidines ir išorines sąlygas, kurios veikia priimant sprendimą“ (Profesijos vadovas, 2010). Profesinį apsisprendimą lemia asmens motyvacija, interesai, poreikiai, polinkiai, visuomenės nuomonė. Sprendimas priklauso nuo turimos informacijos apie galimas profesijas, specialybes, ugdymo įstaigas, savęs vertinimo, svajonių ir tikrovės derinimo, pareigų įsisąmoninimo, profesinio orientavimo organizavimo pobūdžio.

Daugelis pedagogų ir psichologų (Jovaiša, Kregždė, Rajeckas, Vaitkevičius ir kt.), nagrinėdami jaunimo profesijos pasirinkimą, pagrindinį dėmesį skiria profesinių interesų ugdymo, profesinio orientavimo ir konsultavimo sistemos kūrimo, profesinės atrankos ir tinkamumo klausimams. Jie jaunimą laiko ugdymo objektu. Tačiau būtina pastebėti, kad besirenkantis profesiją jaunas žmogus yra ne tik ugdymo objektas, bet ir savarankiškas veikėjas. Žinoma, jaunuoliams įtakos turi daugelis veiksnių, bet jų siekiai, besiremiantys motyvais, dažniausiai ir lemia pasirinkimą. Taigi galime teigti, kad jaunimas pats pasirenka profesiją. Be

to, palyginti per trumpą laiką sprendžia ne tik profesijos, bet ir socialinės padėties, gyvenamosios bei darbo vietos pasirinkimo, šeimos sukūrimo ir kitus svarbius gyvenimo klausimus (Cit. pgl. Matulionis, Mikšys, 1992).

A. Gumuliauskienė, D. Augienė, L. Bobrova ir kt. (2002) išskiria šiuos pagrindinius pasirengimo karjerai principus:

1. viskas nuolat keičiasi ir kinta (svarbu būti lanksčiam, prisitaikyti prie aplinkybių);
2. mokymasis – tęstinis reiškinys (pasirengimas karjerai turi būti tęstinis, visą gyvenimą trunkantis procesas);
3. svarbu pašaukimas ir tinkamumas (svarbu tinkamumo tam tikram darbui jautimas: intelektualiai ir praktiniai gebėjimai, charakterio savybės, polinkis į tam tikrą veiklą ir kt.);
4. svarbu dėmesys procesui (svarbu nusibrėžti plačią ateities viziją, nusistatyti pagrindinę kryptį, o ne siaurą specifinį tikslą);
5. svarbu priimti kitų žmonių pagalbą (savarankiškumas – puiki savybė, tačiau ne viską galime padaryti vieni. Pažinčių tinklas turi veikti nuolat).

D. Augienė (2009) šiuos pasirengimo karjerai principus papildė dar vienu:

6. asmeninių savybių ir įgūdžių tobulinimas (svarbiausia yra bendravimo įgūdžiai ir iniciatyva).

E. L. Herr ir S. H. Cramer (2004) išskyrė 10 vadinamųjų „išgyvenimo“ įgūdžių, be kurių jų teigimu, žmogus negali sėkmingai veikti šiuolaikinėje visuomenėje ir kurių formavimui ir tobulinimui jaunoji karta, tėvai ir pedagogai turi skirti didelį dėmesį:

- 1) savo privalumų ir trūkumų žinojimas, pagrindinės vertybės ir prioritetai bei jų derinimas su mokymosi ir profesiniais tikslais, gebėjimu realiai save vertinti;
- 2) gebėjimas naudotis informacija savo asmeninėms savybėms ir pasirinkimui patikrinti;
- 3) savo mokymosi, profesinių, socialinių, gyvenimo tikslų žinojimas ir gebėjimas juos susieti tarpusavyje;
- 4) gebėjimas tikslingai ir racionaliai apsispręsti ką nors renkantis;
- 5) bendravimo sugebėjimai;
- 6) įsidarbinimo ir darbo ieškojimo įgūdžiai;
- 7) socialinių vaidmenų (darbuotojas, klientas, vadybininkas ir kt.) supratimas;
- 8) švietimo ir profesinių struktūrų abipusės priklausomybės supratimas;
- 9) savo laiko ir energijos organizavimo gebėjimas;
- 10) gebėjimas matyti save iš šalies, savo asmeninės vertės ir savigarbos pojūtis.

Individualios galimybės įgyti šiuos „išgyvenimo“ įgūdžius, juos pažinti ir vertinti yra gana skirtingos. Kaip rodo tyrimai, geriau besimokantys vaikai, palyginti su silpnesniaisiais, geriau save pažįsta, jų pasirinkimai racionali, motyvacija stipresnė. Ypač tai atsiskleidžia 9 - 12

klasėse. Tai pirmiausia savęs supratimas, atsakomybės prisiėmimas, atkaklumas, sugebėjimas planuoti, pasitikėjimas savimi, polinkis konkuruoti ir turėti siekių. Žemesnio pažangumo mokiniams paprastai sunkiau save pažinti ir apsispręsti, ir kai yra įvairių pasirinkimo galimybių, jiems ypač reikalinga suaugusiųjų – tėvų, mokytojų, psichologų ir pedagogų – pagalba (Petrauskaitė, 1996).

B. Jatautaitės (1993) tyrimas atskleidžia, kad didžioji dalis (76 proc.) apklaustų devintokų nesugeba apibūdinti savo charakterio, temperamento, sugebėjimų, nes neturi pakankamai psichologinių žinių. Dvyliktokų savianalizė taip pat prasta. Mokslininkės manymu, tai yra viena iš kliūčių, dėl kurios mokiniai savarankiškai nesirengia arba nesugeba rinktis profesijos.

Profesijos rinkimosi problema vienokiu arba kitokiu aspektu buvo tyrinėjama nuo seniausių laikų. Šiandien profesijos rinkimosi problemai spręsti vadovaujamosi įvairiomis teorijomis: vystymosi, savivokos D. E. Super (1961, 1962), tipologijos J. Holland (1973), socialinio išmokymo J. Krumboltz (1979, 1990), profesinių aspiracijų L. Gottfredson, (1981), prisitaikymo prie darbo R. Dawis (1984, 1992). Šios teorijos padeda pažinti, kaip vyksta profesijų rinkimasis, apsisprendimas, kaip teikti pagalbą sunkumų atvejais. Šiandien šios teorijos yra jungiamos vientisoje konvergencijos teorijoje, nors pasisakoma už jų įvairovę (Jovaiša, 1999).

XX amžiaus pradžioje pradėjusios formuotis profesijos rinkimosi teorijos (Laužackas, 1999) dažniausiai kyla iš psichologijos, sociologijos, ekonomikos arba pedagogikos moksliniu tyrimu erdvės. Pasak R. Kučinskienės, profesijų psichologijoje ir sociologijoje individų ir tam tikros profesijos bei jų grupių ypatybių atskleidimas, lyginimas individų sėkmės tam tikroje profesijoje tikimybės prognozavimas - pasižymi statiškumu, t.y. didesne orientacija į dabartinę asmenybės būvį ir artimiausius tikslus. Autorės teigimu, profesijos rinkimosi teorijos labiau pabrėžia asmens ir profesijos savybių pažinimą ir jų atitinkamo lygio supratimą ir yra reikšmingos sprendžiant neatidėliotinus darbo ar profesijos pasirinkimo klausimus. Jame svarbiausias kintamasis yra profesijų darbo turinio ypatumai ir jų santykis su individų polinkiais ir interesais (Kučinskienė, 2003).

Karjeros projektavimo fenomenas nagrinėjamas K. Pukelio darbuose (2003). Anot autoriaus, karjeros projektavimo struktūrą sudaro du pagrindiniai procesai: ugdymas karjerai ir karjeros planavimas, kurį papildo profesinės karjeros tyrimų sudedamoji dalis. Išskirti lygmenys, kuriais pasireiškia atskiros karjeros projektavimo sudedamosios dalys: ugdymas karjerai vyksta šeimoje, darželyje, bendrojo lavinimo mokykloje per profesinį konsultavimą. Daug dėmesio karjeros projektavimo sampratoje skiriama profesijos pasirinkimui, profesinio pašaukimo pažinimui, veiklai, turinčiai pagalbos pobūdį (patarimai, konsultavimas), ir mažai – ugdymo karjerai veiklai, karjeros planavimo/projektavimo kompetencijų įgijimui, pačiam ugdymo

turiniui. Profesinis informavimas pateiktoje sampratoje tampa tik sudedamąja profesinio konsultavimo dalimi.

L. Jovaišos profesinio orientavimo teorija. L.Jovaiša pirmasis teoriškai pagrindė profesinio orientavimo sistemą vidurinėje mokykloje. Profesinis orientavimas traktuojamas kaip „specialiai organizuota auklėjamojo darbo sistema, skirta ugdyti mokinių profesiniam kryptingumui, sugebėjimui sąmoningai rinktis profesiją ir padėti mokiniams apsispręsti rinkimosi momentais“ (Jovaiša, 1970). Taip suprantamas orientavimas yra įtraukiamas į pedagoginį procesą. Jis apima mokinių profesinės patirties plėtotę, profesinio kryptingumo, gebėjimo save pažinti bei įvertinti savo ugdymą, sąmoningo požiūrio į savo profesijos rinkimąsi. Pabrėžiamas mokytojo kaip pagrindinio profesinio orientavimo proceso veikėjo vaidmuo. Jo tikslas – supažindinti mokinius su profesijomis, profesinio rengimo įstaigomis, organizuoja jų darbinę veiklą, konsultuoja. Didelis dėmesys skiriamas mokinių profesiniam konsultavimui. Profesinis konsultavimas remiasi mokinio asmenybės pažinimu – siekiama įvertinti motyvacijos lygį poreikius, polinkius, vertybes (Jovaiša, 1978). Asmenybės savybių diagnostika profesinio orientavimo sistemoje yra svarbi. Ja remiantis veikiamas galutinis moksleivio profesinis apsisprendimas. L. Jovaišos sukurta profesinio orientavimo sistemą praktiškai taikė kiti Lietuvos mokslininkai ir profesinio orientavimo tyrinėtojai – H. Galkytė (1966), R. Kontvainas (1975), S. Jankevičius (1979). L. Jovaišos profesinio orientavimo ir konsultavimo teorija reikšminga tuo, kad joje padėti bendrojo lavinimo mokyklos profesinio orientavimo koncepcijos pagrindai.

Diferencijuotas profesinis orientavimas - prof. D. Beresnevičienės (1990) sukurtas modelis. Tai - diagnostinis ir auklėjamasis procesas, kurio tikslas – ugdyti mokinių profesinį kryptingumą, gebėjimą sąmoningai rinktis profesiją pagal galimybes, interesus ir kitas profesijos požiūriu svarbias asmenybės savybes, bandant savo išgales diferencijuotoje veikloje.

Lietuvoje šiuolaikinės rinkos sąlygomis L. Jovaišos, S. Kregždės ir jų mokinių sukurta profesinio orientavimo teorija yra plėtojama Vytauto Didžiojo universitete, kur, vadovaujant profesoriams R. Laužackui, K. Pukeliui bei jų kolegoms, ji yra populiarinama bei įdiegiama ne tik Lietuvoje, bet ir užsienio šalyse (Beresnevičienė, 2003).

Viena iš seniausių profesijos rinkimosi teorijų - **asmenybės ir profesijos atitikimo teorija** (bruožų ir veiksnių teorija). Šiai teorijai jau beveik šimtas metų, tačiau jos įtaka laikui bėgant ne mažėja, o tampa pagrindu arba integralia nauju karjeros vystymo ir ugdymo karjerai koncepcijų dalimi (Kučinskienė, 2003).

Šios teorijos pradininku laikomas amerikietis F. Parson, kuris 1908 m. įkūrė pirmąjį JAV profesinio konsultavimo biurą ir išleido knygą „Profesijos pasirinkimas“, kurioje išskyrė tris pagrindinius veiksnius, darančius įtaką profesijos rinkimuisi:

1. *Savęs pažinimas (bruožai: poreikiai, polinkiai, interesai, gebėjimai ir kt.).*

2. Profesijų ypatumų arba profesijų reikalavimų darbuotojui (veiksniai) pažinimas.

3. Atitikimo tarp asmenybės bruožų ir profesijos veiksmų supratimas (Kučinskienė, 2003).

Kita teorija - **asmenybės ir profesinės aplinkos atitikimo teorija**. Tai viena iš populiariausių teorijų tarp profesinio orientavimo specialistų yra bruožų ir veiksmų teorijos atstovo amerikiečių tyrėjo J. Hollando profesijos rinkimosi teorija. Individas, pasirinkdamas profesiją, išreiškia savo asmenybę. **Pasirinkimą lemia ne tiek interesai, kiek asmenybės bruožai**, panašūs žmonės renkasi panašias profesijas, pasitenkinimas darbu priklauso nuo to, kiek asmenybė dera su pasirinkta profesija (Profesinės karjeros vadovas, 1998). Taigi, **žmogus jausis gerai toje profesinėje aplinkoje, kuri atitinka jo asmenybės tipą** (interesus, sugebėjimus ir polinkius). Tuomet galima tikėtis stabilesnio, sėkmingesnio darbo, geresnių mokymosi rezultatų ir pasitenkinimo darbu.

Šio mokslininko išskirti šeši svarbiausi asmenybės tipai, gali padėti suprasti individo karjeros kryptį, darbinės veiklos raidą, pasitenkinimą ja, aspiracijas ir pasiekimus (žr. 2 lentelę).

2 lentelė

J. Holland asmenybės orientacijos ir jų ryšys su profesija

| Asmenybės tipai | Pagrindiniai tipų požymiai |
|--------------------|---|
| Realistinis | Pirmenybę teikia veiklai; praktiškas; konservatyvus; turi techninių ir sportinių, bet ne socialinių įgūdžių; vertina konkrečius, apčiuopiamus dalykus; vengia kontaktų su žmonėmis. |
| Tyrinėtojas | Mėgsta stebėti, ieškoti simbolių, sisteminti; gabus mokslui, matematikai; save laiko turinčiu mokslininko sugebėjimų, intelektualiu, skeptišku, analitišku, neturinčiu vadovavimo įgūdžių; vertina mokslą, žinias; nesugeba įtikinėti, neturi prekiautojo savybių. |
| Meninis | Pirmenybę teikia neapibrėžtai, laisvai nesisteminei veiklai; turi meninės kalbos, dailės, muzikos, aktorinių arba rašytojo gabumų; neturi klerko ar verslininko įgūdžių; save laiko originaliu, išraiškingu, nestandartišku, nepriklausomu; vertina kūrybą; vengia rutinos, prisitaikymo. |
| Socialinis | Teikia pirmenybę veiklai, susijusiai su pagalba kitiems, mokymu, gydymu, švietimu, ugdymu; sugeba bendrauti; stokoja fizinio, techninio darbo įgūdžių; save laiko empatišku, kantriu, paslaugiu, suprantančiu kitus, sugebančiu mokyti; vertina etinę, socialinę, visuomeninę veiklą. |
| Vadovas | Mėgsta vadovauti, įtikinėti; stokoja gabumų moksliniam darbui; save suvokia kaip populiarų, visuomenišką, pasitikintį savimi, agresyvų, turintį vadovavimo ir iškalbos gabumų; vertina materialinę ir socialinę padėtį. |
| Tradicinis | Mėgsta veiklą, susijusią su tvarka, šablonais, standartais; save laiko prisitaikančiu, tvarkingu, turinčiu kanceliarinių ir skaičiavimo gabumų; stokoja meninių gebėjimų; vertina ekonominius ir komercinius pasiekimus, valdžią; vengia nestruktūruotos veiklos. |

Šaltinis: Careers and Six Basic Types. www.jholland.com

Hollando teorija šiandien taikoma labai plačiai tiriant studentų ir moksleivių profesijos pasirinkimą. Tyrimai patvirtina, kad individas renkasi profesiją, pagal asmenybės tipą, kurį Holland siejo su atitinkama aplinka (Pike, 2006):

- žmonės ieško aplinkos, kurioje galėtų išreikšti ir tobulinti savo įgūdžius, polinkius, įkūnyti savo nuostatas bei vertybes ir priimti priimtinas problemas bei vaidmenis;

- asmens elgsena yra sąlygota sąveikos tarp asmenybės ir jo aplinkos charakteristikų.

Kita teorija aiškinanti profesijos pasirinkimą: **Hoppock teorija**, kuri remiasi individo profesijos pasirinkimo sąsajomis su jo poreikių tenkinimu, t.y. žmogaus reakcijos į šiuos poreikius ir lemia jų profesijos pasirinkimą (Pociūtė, 1998). Hoppoko nuomone žmonės renkasi tą profesiją, kuri geriausiai tenkina jo poreikius. Anot jo, žmonių elgesį veikia daug įvairių poreikių, tačiau profesiją renkasi tik pagal kurį nors vieną, tą kuris yra svarbiausias.

B. Pociūtė nagrinėdama Hoppoko teoriją teigia, kad profesijos rinkimasis yra tobulinamas, kai pradedama geriau numatyti, kaip būsimoji profesija tenkins asmens poreikius. Tačiau toks numatymas, anot autorės, yra galimas tik tada, kai asmuo geriau pažįsta save, profesijas ir geba aiškiai ir tiksliai mąstyti. Taigi savęs pažinimą ir teisingos informacijos apie profesijas turėjimą Hoppokas laiko labai svarbiu profesijos rinkimosi veiksmu (Pociūtė, 1998).

Dar viena populiari profesijos rinkimosi teorija - **A. Reo profesijos rinkimosi teorija** yra kiek kitokio pobūdžio. Joje akcentuojama *ankstyvos vaikystės patirties reikšmė* asmenybės poreikių formavimuisi ir karjeros vystymuisi. Ši teorija pagrįsta Gardner Murphy požiūriais į santykį tarp ankstyvosios vaikystės patirties ir vėlesnės profesijos pasirinkimo, A. Maslow poreikių hierarchija ir jų santykiais su profesijos pasirinkimu (Pociūtė, 1998).

Kaip teigia mokslininkai, analizuodami Reo teoriją, žmogaus profesinį apsisprendimą nulemia vaikystės patirtis, t.y. asmenybės psichinės energijos kryptį lemia jos poreikių tenkinimo būdai ir lygis, kuris priklauso nuo šeimos tarpusavio santykių, auklėjimo ir bendros atmosferos namuose (Adamonienė, Daukilas, Krikščiūnas ir kt., 2003). Pasak kitos tyrėjos, B. Pociūtės, išskiriami trys santykio su vaiku tipai šeimoje: emocinis sutelkimas į vaiką, vaiko vengimas ir vaiko priėmimas toks, koks yra, kurie vėliau turi įtakos jo profesijos pasirinkimui. Mokslininkė, nagrinėdama Roe teoriją pastebi, kad tėvai, kurių santykiai su vaiku pasižymi emociniu susitelkimu, arba labai globoja savo vaikus, arba kelia itin didelius reikalavimus, verčia juos laikytis numatytų aukštų elgesio standartų, stengiasi, kad jų vaikai būtų kuo labiau užimti, parenka jiems draugus, atitinkančius numatytus standartus - toks elgesys nederamas. (Pociūtė, 1998).

Kitos teorijos atsiradimą lėmė, tai jog tam tikri standartai susiformuoja *vertybių pagrindu* ir tampa taisyklėmis, kuriomis remdamiesi individai sprendžia apie savo ir kitų žmonių veiksmus. Toks požiūris lėmė dar vienos profesijos rinkimosi teorijos atsiradimą - **vertybių teorijos**. Individualiai gyvensenai ir socialiniam bendrabūviui būtinos taisyklės, orientavimosi modeliai, elgesio normos, kurių kaip objektyviai galiojančių privalo laikytis žmonės, subjektyviai vertindami tam tikrus reiškinius, mąstydami ir veikdami, turi didelę įtaką kiekvieno asmens karjerai (Halder, 2002).

Vertybinės orientacijos turi lemiamą įtaką profesiniam apsisprendimui. Šiame kontekste pateikiami svarbiausi R. Brown gyvenimo vaidmenų pasirinkimo modelio teorijos teiginiai (Zunker, 1998):

1. Pasirenkant pirmumas teikiamas nedideliame vertybių skaičiui.
2. Gyvenimo vaidmenų pasirinkimą lemia individui svarbiausios vertybės.
3. Vertybinės orientacijos priklauso nuo paveldimumo ir aplinkos poveikio.

Nagrinėdama vertybių teorijas R. Kučinskienė (2003) pastebi, kad vertybės formuojasi sąveikaujant paveldimumui ir patirčiai. Vertybės formuojasi individų paveldimumo pagrindu jų sąveikos su aplinka procese. Šioje sąveikoje funkcionuojanti informacija yra kognityviai apdorojama, pastarajai sąveikaujant su individo paveldėtomis charakteristikomis. Kiti veiksniai, darantys įtaką individo socialinei interakcijai ir galimybėms, yra kultūrinis pagrindas, lytis ir socioekonominis statusas. Šie veiksniai turi įtakos renkantis karjerą ir kitus gyvenimo vaidmenis.

Vystymosi teorija, nei anksčiau aptartos teorijos, kuriose koncentruojamasi tik į profesijos pasirinkimo momentą, pastarojoje teorijoje akcentuojamas *požiūris į karjerą kaip procesą*, kuris susideda iš žmonių amžiaus tarpsnių arba gyvenimo kelio etapų (Kučinskienė, 2003).

Pagrindiniai šios teorijos atstovai – **E. Ginzberg ir D. Supper**. E. Ginzberg atliko tyrimus ir patvirtino, kad profesijos rinkimasis yra procesas, dažniausiai prasidedantis maždaug 11 metais ir pasibaigiantis apie 18, ir apimantis 6 - 10 metų laikotarpį. Šiame procese išryškėja trys periodai, kuriuos pereina kiekvienas individas prieš pasirinkdamas profesiją:

1. *Fantazijų* (vaikystė).
2. *Bandomasis*: interesų, polinkių, vertybių ir perėjimų (ankstyvoji jaunystė).
3. *Realistinis*: tyrinėjimų, apsisprendimų, įgyvendinimo (vidurinioji jaunystė).

Karjeros sprendimas užsienio autorių darbuose suprantamas dvejopai: kaip profesijos tipo pasirinkimas, arba kaip priėmimas daugelio su karjera susijusių sprendimų, tarp kurių profesijos ar veiklos srities pasirinkimas, tolesnio mokymosi institucijos pasirinkimas (Stanišauskienė, 2001).

Profesinis apsisprendimas kito atstovo **D. Supper** darbuose kalbama apie savivaizdį – savęs supratimo ir vertinimo procesą ir jo rezultatą (Kučinskienė, 2003). Savivaizdžio formavimas suprantamas kaip žmogaus savęs išskyrimo iš aplinkos procesas. Žmogus suvokia savo fizines ir psichines būsenas, veiksmus ir procesus, išgyvena savo visybiškumą ir tapatumą sau pačiam praeities, dabarties ir ateities atžvilgiu. Aš kuriasi veikiant ir bendraujant. Kai žmogus daiktine veikla keičia aplinką ir sąveikauja su kitais žmonėmis, jis atskiria savo Aš nuo ne Aš, t.y. tiesiogiai išgyvena savo neidentifiškumą kitiems objektams. Taip susikuriama savojo Aš koncepcija, dar kitaip vadinama autokoncepcija (Psichologijos žodynas, 1993). Pasak B. Pociūtės (1998) asmenybės savivaizdis gali būti kelių rūšių:

- o Realusis Aš (nuomonė apie save šiuo metu).
- o Idealusis Aš (koku žmogus, jo nuomone, turėtų tapti).
- o Parodomasis Aš (koku žmogus stengiasi parodyti save kitiems).
- o Veidrodinis Aš (savęs išivaizdavimas, pagrįstas kitų žmonių nuomone).

R. Kučinskienė (2003), nagrinėdama Supperio darbus, apibendrina, kad asmenybės savivaizdis yra profesijos ir karjeros pasirinkimo pagrindas. Adekvatus savęs supratimas yra pamatinė sėkmingo karjeros pasirinkimo prielaida. Taip pat ji pastebi, kad karjeros pasirinkimui itin svarbu kaip individas sugeba susieti realųjį ir idealųjį savivaizdį.

Ne vienas autorius (Holland, 1992; Petrauskaitė, 1996) pabrėžia, kad geras savęs pažinimas yra labai svarbus tinkamos profesijos pasirinkimo veiksnys. Savo poreikių, tikslų, vertybių įvertinimas padeda jaunuoliui geriau suprasti, ko jis ar ji nori iš gyvenimo. Jaunas žmogus turi gerai išsiklausyti į savo „noriu“ ir „galiu“ ir juos įvertinęs suderinti. Kitaip tariant, reikėtų siekti, kad pasirinktoji profesija atitiktų asmenybės individualias ypatybes.

Aptartos profesinio apsisprendimo teorijos apibendrinant leidžia daryti išvadą, kad profesinis apsisprendimas, būdamas karjeros vystymo pakopa, gali būti apibrėžiamas, išmatuojamas ir prognozuojamas. Karjeros prognozavimui, orientavimui ir pagalbai **renkantis profesiją reikšmingi kintamieji yra šie: sugebėjimai, interesai, poreikiai, polinkiai, profesinio apsisprendimo brandumas, individo karjeros planai, asmenybės savybės.** Pateiktos teorijos teikia pagrindą formuluoti pagalbos besirenkančiajam profesiją tikslus, sudaro galimybes numatyti vaikų, jaunuolių ir suaugusiųjų elgseną arba gebėjimus. Kiekvienos teorijos atstovas išskiria tam tikrus mokinių amžiaus tarpsnius, kuriems būdingi profesijos pažinimo etapai. Mokslininkų teigimu, kiekviename profesijos pasirinkimo etape vaikas susipažįsta su profesija. Bręsdamas vis geriau supranta ir atsirenka tas profesijos ir veiklos rūšis, kurioms jo manymu yra tinkamas, arba tas, kurios traukia savo neįprastumu ar įdomumu. Daugelis teorijų atstovai pažymi, jog šis profesinio pasirinkimo procesas didele dalimi priklauso ir nuo vaiko asmenybės, kaip greitai ji bręsta, kokioje aplinkoje auga.

1. 3. Mokymosi motyvacijos apibrėžtys ir rūšys

Bene kiekvienas psichologas pateikia savąjį motyvo apibrėžimą, o pirmą kartą terminą „motyvacija“ panaudojo vokiečių filosofas A. Šopenhaueris (Vasiliauskaitė, 2007). Dabartiniame psichologijos žodyne **motyvacija** apibūdinama kaip „elgesio, veiksmų veiklos skatinimo procesas, kurį sukelia įvairūs motyvai; motyvų visuma“ (1993).

Motyvacija yra vidinių procesų, skatinančių ir nukreipiančių veiklą visuma (Viliūnas, 1990).

Motyvacija – tai poreikis ar troškimas, kurie teikia elgesiui energijos ir nukreipia jį į tikslą (Myers, 2000); tai psichinių procesų visuma, skatinanti individą kryptingai veikti (Gage, Berliner, 1994).

Motyvacija – elgesio, veiksmų, veiklos skatinimo procesas, kurį lemia įvairūs motyvai (Gailienė, Bulotaitė, Sturlienė, 2008, 202p).

Vienas labiausiai pagarsėjusių mokymosi motyvo apibrėžimų siejamas su rusų mokslininko A. Leontjevo vardu. Pastarasis mokymąsi laiko veikla tik tada, kai patenkinamas pažinimo poreikis. Jeigu moksleivis nejaučia tiesioginio pažinimo poreikio, jį skatina mokytis kiti poreikiai. Šiuo atveju žinios neatlieka motyvo funkcijos. Motyvai, poreikiai mokymo procese keičiasi: vieni tampa reikšmingesni, kiti – ne tokie svarbūs (Ford, 1992).

Mokymosi motyvu galima laikyti visa tai, kas skatina moksleivio aktyvumą mokymosi procese, ir moksleivių mokymąsi lemia įvairių motyvų sistema. Kiekvieno moksleivio motyvacijos sfera individuali: vieni motyvai joje dominuoja, kiti neturi savarankiškos reikšmės. Visi *mokymosi motyvai skirstomi į dvi grupes*: vieni susiję su mokymosi turiniu, o kiti nulemti plačių santykių su aplinka. Abi motyvų grupės, svarbios sėkmingai mokymosi veiklai. Nustatyta dėsninga motyvų kaita, taip pat stiprūs pažintiniai interesai. Šie motyvai lemia teigiamą moksleivių požiūrį į mokymąsi. Augant pamažu stiprėja domėjimasis bendraamžių nuomone, formuojasi bendravimo poreikis. Paauglystėje dominuoja poreikis įsitvirtinti klasės kolektyve. Vyresniųjų moksleivių mokymąsi labiausiai veikia poreikiai, susiję su praktiniais gyvenimo tikslais, profesijos pasirinkimu (Myers, 2000).

Galima teigti, kad pastaruoju metu nekyla ginčų dėl to, ką galima laikyti mokymosi motyvu, nes atsakymas akivaizdus: mokymosi motyvai – visa tai, kas skatina mokytis (Rupšienė, 2000).

Mokymosi motyvacijos problemas plačiai nagrinėja tiek Lietuvos, tiek užsienio pedagogai, psichologai. Įvairiais aspektais jos analizuojamos J. Laužiko (1993), B. Bitino (2006), L. Jovaišos (2007), J. Almonaitienės (1997), M. Barkauskaitės (1997), M. Pileckaitės-Markovienės (2001) ir kt. darbuose. Motyvacijos tema rašo D. Myers (2000), R.I.Arends, D.C.Berliner (1994), A.Maslow (2006) bei kiti.

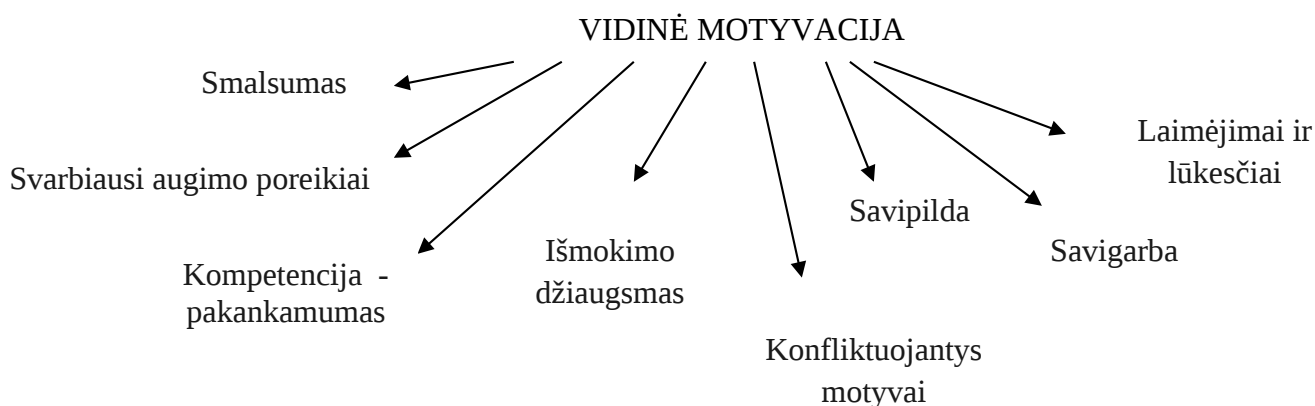
Motyvacija kaip priemonė yra viena iš mokymosi rezultatus lemiančių veiksnių (kiti veiksniai – intelektas, ankstesnis mokymasis). N.Gage, D.Berliner (1994) tyrimų apžvalgoje rašoma, kad daugelio korelacijų tarp motyvacijos ir mokslo pažangumo vidurkis sudarė +0,34 ir kuo aukštesnis pažangumas bei kuo stipresnė motyvacija, tuo labiau jie koreliuoja.

Anot L. Jovaišos (2007), mokymosi motyvacijos struktūra yra tokia: *signalas – vertinimas – skatulys – veiksmai – pastiprinimas – registracija – tikslas*. Kryptingas aktyvumas atsiranda, esant sąveikai tarp motyvuoto individo ir veikti skatinančio išorinio signalo, kuris paprastai būna

objektas, galintis patenkinti reikmę (tarpinis signalas arba kitaip – objektas - tikslas). Ši sąveika – tai pirmiausia signalo įvertinimas (pvz. naudingas, žalingas), po to – elgsenos programavimas ir vykdymas siekiant objekto – tikslo. Tačiau iki šiol nėra pakankamai aišku, kas atlieka pastiprinimo funkciją. Tai gali būti naujo dalyko suvokimas, pati instrumentinė elgsena, pasitenkinimas ką nors radus, suvokus, pasinaudojimas siekiamu reikmeniu (vartotojiška elgsena), atsipalaidavimas (emocinė būseną pasiekus tikslą). Nustatyta, kad išmokymas galimas ir be pastiprinimo.

Motyvacija gali būti vidinė ir išorinė. N.L. Gage, D. C. Berliner (1994) nuomone, motyvacija - esmingoji vidinė ir neesmingoji išorinė - veikia ir mūsų savivoką, ir mūsų savybes. Esmingoji vidinė motyvacija būna tada, kai žmogus galvoja, jog pats kontroliuoja savo elgesį, o jo elgesio priežastis glūdi jame pačiame. Neesmingoji išorinė motyvacija - kai žmogus galvoja, jog jo elgesį lemia išorinės jėgos.

Remiantis moksliniais šaltiniais, galima sudaryti vidinės motyvacijos schemą:



Darbo autorės schema, sudaryta remiantis moksliniais šaltiniais

Mokymosi motyvų prigimtis įvairi. Kai kurie motyvai kyla iš paties subjekto, atsiranda poreikis manipuliuoti, tyrinėti. Vidinė *smalsumo* motyvacija anot, G. Butkienė, A. Kepalaitė (1996), labai ryški ankstyvosios vaikystės metais, ieško naujų patyrimų. Lengviausia smalsumą sužadinti užduodant klausimus. Mokymosi motyvai, visada yra susiję su svarbiausių, fiziologinių ir aukštesniųjų, dvasinio augimo, *poreikių patenkinimu*. O, kaip psichologai teigia "vidinį pastiprinimą sukelia - vidinis džiaugsmas, lydintis *išmokimą*". Veiksmingiausia ir prasmingiausia mokymosi motyvacija yra susijusi su gyvenimo prasmės jausmu ir pačių žmogiškiausių vertybių įsisąmoninimu - *savipilda*. *Savigarbos* motyvas stiprina pasitikėjimą savimi, pajėgumą, įsitikinimą, kad esi kitiems reikalingas ir naudingas. *Laimėjimų* motyvacijai priklauso viltis arba *lūkestis*, kad tikslas bus pasiektas be nesėkmės. Kitas vidinis mokymosi motyvas - *kompetencija*, malonu atlikti užduotis gerai, o mokiniams, kuriems trūksta sėkmės, sumanūs mokytojai sudaro sąlygas, kad jie patys rinktųsi užduotis, kad įrodytų sau, ką jie gali

pasiekti. Tačiau mokiniai pasijunta blogai, kai mokytojos per daug patarinėja arba visiškai nebesirūpina, ką ir kaip jie daro, tuomet iškyla bendras *konfliktas*: priklausomumas ir nepriklausomumas.

Visuomenės pokyčiai lemia vertybių kaitą, tuo pačiu ir mokymosi motyvaciją. Mokymosi motyvacija kinta bręstant asmenybei ir keičiantis išorinėmis aplinkybėmis. Kaip nurodo L. Rupšienė (2000), kiekvienas žmogus formuoja savo asmeninį mokymosi stilių ir mokosi jam priimtinausiu būdu. Daugelio nuomone, mokymosi motyvu galima laikyti visa tai, kas skatina mokinio aktyvumą mokymosi procese. Kiekvieno mokinio mokymosi motyvacijos sfera yra labai individuali. Mokymosi motyvai paprastai skirstomi į dvi grupes: susiję su mokymosi turiniu, nulemti santykių su aplinka. Vadinasi, mokymosi motyvai yra visai tai, kas skatina mokytis. S. Šalkauskis (1991) iškelia tokias sėkmingo mokymosi vidines sąlygas:

1. Tinkamas mokinių požiūris į mokytoją (mokytojo autoritetas, mokinių pagarba ir pasitikėjimas juo, pedagoginių santykių problema).

2. Mokinių susidomėjimas mokomuoju dalyku (nuostata).

3. Dėmesio ir intereso santykis mokymo procese.

4. Imlumo problema.

5. Savaveiksmiškumas.

6. Produktyvus kūrybiškumas kaip sėkmingo protinio lavinimo sąlyga ir tikslas.

Neretai moksleiviai vadovaujami motyvais, kurių pradžia slypi jų aplinkoje - *išorinė motyvacija* - kitų žmonių laikysenoje bei tarpusavio santykiuose. Dauguma moksleivių "mokosi todėl, kad reikia..." (Butkienė, Kepalaitė, 1996).

Skirtingos motyvacijos rūšys lengvai pastebimos, kai kreipiamas dėmesys į tai, iš kur kyla motyvai. Jie dažniausiai kildinami iš poreikių, o kartais net nurodoma, kad poreikiai yra vienintelis motyvų šaltinis (Jovaiša, 1999).

Mokymosi motyvai taip pat susiję su svarbiausiu augimo poreikių tenkinimu. Jie keičiasi augant, mokantis, gilinantį į gyvenimo klausimus, bet pagrindinę vietą užima vidinis džiaugsmas, kuris lydi išmokimą. Tai didelis vidinis pastiprinimas. Pasak J. Laužiko (1993), mokymo sėkmingumui didelę, jei ne didžiausią, reikšmę turi mokinių gabumai. Nuo pastarųjų priklauso jų mokslumas ir pažangumas. Svarbu, kad gabumai pasireikštų drauge su darbingumu. Nes mokslumas, J. Laužiko (1993) nuomone, labai daug priklauso nuo mokinio mokymosi motyvų ir požiūrio į mokymąsi, nuo jo psichinių būsenų ir įvairių sąlygų. Kai vaikas suvokia, kad jis pats gali pasirinkti savo tikslą - tai yra pati veiksmingiausia ir prasmingiausia mokymosi motyvacija - svarbi savigarba, juk kiekvienas nori būti mylimas, užsitarnauti bendraamžių pasitikėjimą, o tam visų pirma reikia pasitikėti savo jėgomis, įsitikinti, kad esi reikalingas ir naudingas kitiems.

Mokinių motyvacija stiprėja, jeigu mokydami jie patenkina savo svarbiausius poreikius – sėkmės (pvz., pasiekia užsibrėžtą tikslą); pripažinimo (pvz., draugiški santykiai su klasės draugais ir mokytoju); vadovavimo (pvz., tampa klasės lyderiu). Mokymosi kokybė ir greitis taip pat priklauso nuo to, ar mokinys domisi mokomuoju dalyku (pvz., jaučia malonumą skaičiuoti, tyrinėti, meistrauti ar skaityti). Mokymąsi lemia ir vidiniai mokinio siekiai (Reece, Walker, 1977).

1. 4. Mokymosi motyvaciją skatinantys veiksniai ir žadinimo būdai

Motyvacija yra būtina kiekvieno mokymosi sąlyga. Mokiniai gali būti vienodų gebėjimų, bet jei skirtinga jų veiklos motyvacija, bus skirtingi ir rezultatai. Mokymosi motyvacija priklauso nuo požiūrio į mokymąsi. L. Rupšienė (2000) pateikia tokį mokinių požiūrio į mokymąsi skirstymą:

- o neigiamas, abejingas ar neutralus (skurdūs motyvai, silpnas susidomėjimas, orientacija į pažymį, nenoras mokytis, neigiami santykiai su mokykla ir pan.);

- o trys teigimo požiūrio lygmenys (nuo amorfinių iki stiprių ir įsisąmonintų motyvų, mokėjimo iškelti perspektyvius tikslus, įveikti mokymosi kliūtis).

Mokymosi motyvai atskleidžia vidinę mokymosi logiką ir jų nežinant, neįmanoma suprasti, kodėl mokinys siekia arba priešingai, jo nesiekia, negalima atspėti jo poelgio prasmės.

Autorės N. Minkutės (1997) nuomone, kai mokymosi motyvacijoje išskiriami išoriniai skatuliai čia jau galima kalbėti apie motyvavimą. P. Jucevičienės (1996) nuomone, motyvavimas yra asmenybės stimuliavimas įvairiais poveikio metodais siekiant formuoti ir vystyti motyvaciją. Taigi motyvavimas – tai žmogaus aktyvumą skatinantis ir jo veiklos krypti lemiantis procesas.

Reece I. ir Walker S. (1997) išskiria keletą pagrindinių mokymosi motyvaciją žadinančių vidinių ir išorinių veiksnių. Mokinių motyvacija stiprėja, jeigu jie patenkina savo svarbiausius poreikius - sėkmės; pripažinimo; vadovavimo. Mokymosi kokybė ir greitis taip pat priklauso nuo to, ar mokinys domisi mokomuoju dalyku (pvz., jaučia malonumą skaičiuoti, tyrinėti, meistrauti ir skaityti). Mokymąsi lemia ir vidiniai mokinio siekiai.

Dubovickaja T.D. (Дубовицкая, 2005) kalbėdama apie motyvaciją, skiria vidinius ir išorinius motyvus. Ji mano, kad kiekvienas mokytojas yra suinteresuotas kelti savo mokinių motyvaciją pamokos metu, tik ne visada turi galimybę atpažinti mokymosi motyvacijos pobūdį, vyraujančius motyvus.

Motyvavimą skatinantys veiksniai, pasak N. Minkutės (1997): tikrinimas ir vertinimas, paskatinimas, pagyrimas, patarimai, padėka, tinkamos situacijos sudarymas informacijos rinkimui ir perėmimui, aktyvus mokymo metodai, netradicinės pamokų pradžios, vaizdumas,

pamokos netradicinėje aplinkoje, apdovanojimai, žaidimai, vaidinimai. Taigi toliau bus trumpai aptarti motyvaciją skatinantys veiksniai.

Gebėjimai yra mokymosi sėkmės prielaida, galimybė. Teigiama motyvacija *skatina sėkmę*, ypač laukiama sėkmė, o nuolatinė sėkmė ypač ją sustiprina. Visada labiau domimasi tuo kas sekasi. Malonu daryti tai, kas sekasi, o nemalonu – tai, kas nesiseka. Labai svarbu mokiniui paaiškinti ar jis mokydamasis atlieka teisingus veiksmus. „Mokytojui pranešus, kad konkretus veiksmas arba atsakymas teisingas, padidėja jų kartojimo *tikimybė*. *Grižtamasis ryšys ir pastiprinimas kartu veikia vaiko mokymąsi ir jo motyvaciją*“ (Butkienė, Kepalaitė, 1996). Mokytojo pasakymai, kad atsakymas klaidingas ir dar pakritikavimas, vaiką veikia kaip dviguba bausmė. Todėl labai svarbu pastiprinti tik teisingus veiksmus ir atsakymus, nes tai žadina mokinio aktyvumą, pasitikėjimą savimi, savigarbos jausmą. Pasak J. Laužiko (cit.pgl. Butkienė, Kepalaitė, 1996), „bet koks nepasisekimas ir neigiamas kitų atsiliepimas apie poelgį sukelia nemalonų jausmą bei nepasitikėjimą ir mažina ryžtingumą naujam veiksmui“ (p. 238).

Teigiamas pastiprinimas žadina mokinio aktyvumą per jo pasitikėjimą savimi bei savigarbos jausmą, sustiprina norą mokytis ir brandina mokymosi motyvaciją (ten pat).

G. D. Myers (2000) teigia, kad išorinį atlygį galima taikyti dviem atvejais: žmogų kontroliuojant arba informuojant jį apie sėkmę. Taigi atlygis informuoja mokinį apie gerą jo veiklos kokybę, gali stiprinti kompetencijos jausmą bei vidinę motyvaciją, o atpildas, kuriuo siekiama kontroliuoti menkina vidinę mokymosi motyvaciją (ir kūrybingumą), tėvai ir mokytojai turėtų vengti perdėtos kontrolės. Svarbu tiesiog paremti, sudominti, informuoti, tik per daug nekontroliuoti jo veiklos.

„Kritika lėtina mokymosi tempą ir didina suklydimų skaičių, <...>“ (Butkienė, Kepalaitė, 1996), todėl labai svarbūs vaiko mokymesi pagyrimai. Kritikavimas, užgauliojimas, barimas – tai neigiamas pastiprinimas po kurio pagyrimai, pagalba neveiksmingi. Apskritai, „daugelių atvejų apčiuopiamas pastiprinimas yra ne toks svarbus kaip mokytojo žodinis pagyrimas“ (Gage, Berliner, 1994). *Pagyrimas už tam tikra elgesį skatina to elgesio kartojimąsi*, tačiau per dažnas gyrimas gali paveikti priešingai.

Mokymosi rezultatų tikrinimas yra tarytum baigiamoji mokymo proceso grandis. Gerai organizuotas tikrinimas ir vertinimas padeda tinkamai organizuoti mokinių veiklą, pratina paauglius sistemingai dirbti, kritiškai vertinti savo laimėjimus, todėl būtina tai daryti nuolatos (Bitinas ir kt., 1981). Kai buvo sugalvoti pažymiai, buvo manoma, kad jie visada tiksliai atspindės mokinio žinias ir sugebėjimus. Dabar dažniausiai taip nebūna, nors vis dar manoma, kad „<...> pažymys yra geras stimulus vaikui dirbti, o tėvai gali sužinoti apie vaiko laimėjimus“. Vertinant mokinius pažymiu labai svarbus objektyvumas, individualumas, visapusiškumas ir konkretūs patarimai, ką jis turėtų pakartoti, tai skatina augti bei motyvuoja mokymąsi. „Tačiau

negalima pamiršti, kad pažymiai dažniausiai skatina gauti gerus pažymius, o ne sąmoningai mokytis. <...> mokinio mokymosi motyvacijai turi įtakos tai, už ką jis gauna vienokius ar kitokius pažymius“ (Butkienė, Kepalaitė, 1996). Tačiau mokymasis dėl pažymio menkas motyvas, mokinį turi motyvuoti ne tiek pažymys, kiek aukšti veiklos rezultatai.

Pasak V. Rajecko (1997), norint, kad būtų išugdomas teigiamas mokinių požiūris į mokymąsi, tinkama mokymosi motyvacija, reikia:

1. Kuo geriau pažinti mokinius: jų amžiaus ir individualias savybes.
2. Mokymas privalo būti pakankamai stiprus, įtaigus, kuo giliau paliesti vaiko asmenybę.
3. Mokinio aktyvumas.
4. Mokinio siekimas tobulėti, jo orientacija į savimoką.
5. Vieningi šeimos ir mokyklos reikalavimai.
6. Žinoti ir remtis mokinio išsilavinimu, pasiektų žinių lygiu.
7. Mokytojų ir jų ugdytinių sąveikos pobūdis.

Mokymasis turi būti pagrindinė mokinio veikla. Reikia skatinti kiekvieno ir visų norą mokytis, savarankiškumą. V. Rajeckas (1997) pabrėžia, jog labai svarbu, kad pats mokinys justų teigiamą mokymo įtaką savo vystymuisi, savo poreikių ir interesų tenkinimui, turėtų galimybes saviraiškai.

A. Markovos ir kt. (1990) nuomone, formuoti motyvaciją - tai reiškia ne sudėti į galvą paruoštus motyvus ir tikslus (tai galėtų priversti iki manipuliacijos kitu žmogumi), o sudaryti tokias sąlygas ir situacijas, aktyvumo ugdymui, kur pageidaujami motyvai ir tikslai klostytųsi ir vystytųsi remiantis praeities patyrimo, individualybės kontekstu, paties mokinio vidiniais tikslais. Vadinas, daug kas priklauso nuo mokymo/si sąlygų ir kasdieninių situacijų. Kaip teigia B. Bitinas (1981), "nenoras mokytis yra menko mokėjimo priežastis, tai anksčiau ar vėliau nulemia mokinio atsilikimą nuo bendraamžių". Egzistuoja trys pagrindinės nenorinčių mokytis mokinių grupės:

1. Neturintys vidurinio išsilavinimo motyvų.
2. Nesusiformavę pažinimo interesų.
3. Praradę pasitikėjimą savo gebėjimu mokytis.

Pasak A. Markovos ir kt. (1990), norint formuoti mokymosi motyvaciją, reikalingos tam tikros sąlygos:

1. Parinkti tinkamus darbo metodus.
2. Tinkamai suvokti ir interpretuoti turimus faktus.
3. Žinoti mokinių amžiaus raidos ypatumus.
4. Naudoti aktyvius mokymo metodus, formuojant mokymosi motyvaciją.
5. Motyvaciją galima pagal tam tikrą sistemą "išmatuoti".

6. Suplanuoti motyvacijos formavimo procesą.

Todėl, ugdant teigiamą požiūrį į mokymąsi, svarbu formuoti išsilavinimo motyvus, pažinimo interesus ir pasitikėjimą savo jėgomis. Silpnos motyvacijos mokiniams būdinga tai, kad jiems labai svarbus geras tėvų, mokytojų, draugų vertinimas.

N. Gage, D. Berliner (1994) teigia, jog būdingiausias mokinių elgesio pasikeitimas, kurį matome mokymosi procese, - tai sugebėjimas įsiminti, suprasti ir panaudoti, tai tam tikrų požiūrių ir vertinimų atsiradimas. Todėl teisingas, racionalus vaiko mokymas dažniausiai lemia ugdymo rezultatus.

Pasak V. Targamadzės (2000), sprendžiant mokymosi motyvacijos problemas, reikėtų:

- mažinti mokinių skaičių klasėse, kad mokytojai ir mokiniai dažniau bendrautų ir efektyviai spręstų išskylančias problemas;
- materialiai skatinti pedagogus, dirbančius su mokymosi motyvacijos stokojančiais mokiniais ir jų šeimomis;
- mokymo procesą individualizuoti, atsižvelgiant į mokinio gebėjimus, žinių ir praktinių įgūdžių lygį;
- grįsti mokinio ir mokytojo santykius lygiavertiškumu;
- bendradarbiauti su mokiniu ugdant jo atsakomybę už savo darbo rezultatus;
- akcentuoti teigiamą patyrimą, padėti mokiniui patirti mokymosi sėkmę;
- kurti saugumo jautimą mokykloje;
- palaikyti teigiamą savęs vertinimą, skatinti atsiverti, išsakyti;
- sudaryti sąlygas mokytis konkretaus darbo, ugdyti įgūdžius;
- sudaryti sąlygas mokytis siejant žinias su jų praktiniu įgyvendinimu;
- siekti glaudaus mokytojų ir mokinių bendradarbiavimo.

Mokinių mokymosi motyvacijos silpnėjimo priežastys gali būti susiję su asmenybės savęs vertinimu bei mokinio ir mokytojo vaidmenų suvokimu. K. Tepperwein (2000) manymu, taip pat svarbu vengti baimės, streso ir kitų mokymosi stabdžių. Juos panaikinus gerokai padidėja sugebėjimas mokytis ir įsiminti, dažnai tik tada ir pasidaro įmanoma tinkamai mokytis.

J. M. Keller (pgl. Chmiel, 2005) išskiria mokymo motyvacijos gerinimo strategijas, kurias grupuoja į kategorijas:

1. Stengtis išlaikyti besimokančiojo susidomėjimą (pavyzdžiui, sužadinant jo smalsumą įterpus pasakojimą apie neįprastus ir keistus įvykius).

2. Stengtis įvertinti mokymo situacijos aktualumą, kad būtų patenkinti besimokančiojo poreikiai ar vertybės (pavyzdžiui, suteikiant galimybę be rizikos veikti kartu, kad būtų patenkintas priklausomybės grupei poreikis).

3. Patenkinti moksleivio asmeninius sėkmės lūkesčius (pavyzdžiui, dažniau sudarant sąlygas patirti sėkmę).

4. Įtvirtinti gerus besimokančiojo mokymosi rezultatus (pavyzdžiui, panaudojant normaliai iš užduočių kylantį atpildą, kad būtų išlaikytas vidinis pasitenkinimas).

Yra įrodyta, kad žmogaus smegenims patinka mokytis, o mokinio atėjimas į mokyklą rodo, kad jis jau yra nusiteikęs mokslui. Tačiau konkrečiu momentu jis gali ir nenorėti tai daryti (Jensen, 1999). Mokinio mokymosi motyvacija priklauso nuo plataus spektro veiksnių - tai ir "vidinis" interesas ir baimė likti nubaustam. Yra įrodyta, kad patvariausia motyvacija yra susijusi su asmens identiteto plėtote, jo vertybių sistema, prasmingumo suvokimu (cit. pgl. Barkauskaitę, Motiejūniene, 2004).

Apibendrinant galima teigti, kad vaiko noras mokytis stiprėja, kai jam mokykloje jauku ir malonu; jis nepavargsta ir visada darbingas; per pamokas patiria sėkmės ir bendradarbiavimo džiaugsmą; vis nauja mokymosi medžiaga ir patraukli mokymosi forma patenkina jo smalsumą. Tuomet bręsta ir mokymosi motyvacija. Nesėkmės, neadekvatūs mokytojo vertinimai, meilės stoka sukelia vengimo motyvaciją ir susilpnina vaiko norą mokytis (Butkienė, 1996).

Mokymosi motyvacija yra priežastys arba priežasčių grupė, skatinanti žmogaus aktyvią ir tikslingą veiklą, jos proceso kokybę ir rezultatus, kurios metu asmuo įgyja naujų žinių, įgūdžių. Mokantis išryškėja dvi motyvacijos rūšys, kurios turi įtakos mokymuisi, tai: vidinė ir išorinė. Jas lemia tokie veiksniai (motyvai): aplinka, savijauta, vertybės, tikslai bei savęs vertinimas. Kalbant apie motyvą, galima daryti išvadą, kad tai elgsenos priežastis, stimulus, skatulys, trumpiau tariant tai, kas skatina žmogaus aktyvumą ir sukuria bendrą nusiteikimą mokytis. Svarbu kryptingai bei teisingai skatinti paauglius mokytis, atsižvelgiant į mokymosi motyvacijos veiksnius. Apie mokymosi motyvaciją galima spręsti pagal mokinių aktyvumą mokymosi procese (pasirengimas atlikti užduotis, siekimas veikti savarankiškai, sąmoningas užduočių atlikimas), nes tai rodo pastarųjų susidomėjimo lygį ir tinkamą motyvacijos pasirinkimą.

2. ASMENS SAVĖS VERTINIMO REIKŠMINGUMAS PROFESINIO APSISPRENDIMO PROCESĖ

Ugdytinį supa ne tik buities reikalai, broliai, seserys, tėvai ir draugais. Žinoma visi jie dalyvauja ugdymo procese, tačiau pastarajam didžiausią įtaką turi pats ugdytinis. Paslaptingas yra vidinis ugdymo tikrovės komponentas - fizinė ir psichikinė žmogaus prigimtis, atvira saviugdai, nes žmogus iš prigimties yra besiuždanti būtybė. Kelias į meilę ir pagarbą kitiems žmonėms prasideda nuo meilės ir pagarbos sau, nuo savęs vertinimo. Be tikėjimo, savianalizės - gilinimosi į savo jausmus, mintis, norus ir savo patyrimą - asmenybė negali augti.

Mokinys savo asmenybę subjektyviai suvokia kaip savąjį "Aš" vaizdą. Tai jo nuomonių apie save sistema, kurią jis sukuria veikdamas ir bendraudamas. Ši sistema lemia jo asmenybės vertinimą bei adekvatumą ir reiškiasi savęs vertinimu, savigarba, tikėjimo savo sėkme lygiu. Pradžioje savasis "aš" nepastovus, besiremiantis kitų žmonių nuomone (tėvai, mokytojai, draugai). Didėjant patirčiai, išgyvenant sėkmes ir nesėkmes, jis stabilizuojasi - sugeba priimti jo ateičiai svarbius sprendimus, atliepiančius jo poreikius, sugebėjus ir siekius (Teorinė - praktinė konferencija, 1999).

Siekiant karjeros būtina pažinti save, ypač svarbu žinoti savo asmenybės bruožus, interesus, vertybes, kompetencijas ir pasiekimus. Todėl prieš susipažįstant su karjerai svarbiais asmenybės veiksniais reikia išsiaiškinti, kaip žmogus save pažįsta. Savęs vaizdas yra reikšmingas ieškant savo pašaukimo ir suvokimo, ko aš noriu iš savęs. Sociologė L.S. Gottfredson (2001), nagrinėjusi socialinių ir psichologinių ryšių teoriją, akcentavo, kad *pagrindinis profesijos pasirinkimą lemiantis faktorius yra savivaizdis*. Savivaizdis - tai individo savęs supratimas, kurį sudaro įvairūs elementai: išvaizda, gebėjimai, asmenybės ypatumai, lytis, vertybės, interesai.

Keičiant studijų (mokymosi) sampratą verčia permąstyti besimokančiųjų pasiekimų, įgytų kompetencijų vertinimo tikslus, prasmę ir reikšmę studijų procese, dar kartą pasverti, ar vertinimas yra pakankamai lankstus, kad atlieptų besimokančiojo ir visuomenės poreikius bei pokyčius. Suvokti vertinimą ne kaip siaurą besimokančiojo žinių vertinimą, kurio pagrindinis tikslas - balas, bet vertinimą plačiaja prasme, orientuotą į besimokančiųjų kompetencijas, asmenybinių galių plėtojimą, adekvatų savo galimybių ir gebėjimų vertinimą (Laužackas, Teresevičienė, Stasiūnaitė, 2005).

Nežiūrint vykstančių poslinkių, dažnai institucijose besimokančiojo vertinimas dar tebėra vienpusiškai suprantamas kaip formalus atsiskaitymo už pasiekimus instrumentas. Egzistuojanti vertinimo sistema yra palyginti siaura ir nepakankamai lanksti. Esama vertinimo sistema vis dar

sudaro sąlygas mokytojui būti pranašesniu, vertinant besimokantįjį. Moksleivį verčia jaustis nesaugiu, kaustomu baimės ir menkavertiškumo jausmo, nes jam dažnai nėra žinoma kada jis bus klausinėjamas, koku būdu, kaip ir kokiais kriterijais remiantis, jis bus vertinamas (Galkytė, 1977).

Vertinimas institucijoje turėtų atspindėti ką moksleivis mokosi ir ko išmoko, kokiais būdais mokymo procesas vyksta, ar jis vyksta neignoruojuant individualių besimokančiojo mokymosi tempų ir būdų, ar atsižvelgiama studento *poreikius*, ar vertinimas atitinka mokymo kaitos procesus tiek, kad keistų moksleivio mokymąsi, skatintų mokymosi motyvaciją, skatintų moksleiviu pažinti save, adekvatų savęs vertinimą - mokymosi pasiekimus, pažangą.

Savęs vertinimas - tai individo savęs paties, savo savybių, galimybių ir vietos tarp žmonių vertinimas. Nuo jo priklauso žmogaus santykiai su kitais, jo savikritiškumas, reiklumas sau, požiūris į savo laimėjimus ir nesėkmes. Asmenybės savęs pažinimo ir vertinimo reikšmė svarbi moksleivių profesijos pasirinkimui (Grakauskas, Valickas ir kt., 2007)

Vaiko savęs vertinimas bei savigarbos lygis įtakoja jo motyvus mokytis. Taigi, galima teigti, kad vaiko savigarba yra tiesiogiai susijusi su mokymosi pažangumu ir tuo pačiu su galimybėmis pasirinkti profesiją.

Moksleivių pažangumas tiesiogiai susijęs su profesijų pasirinkimu. Gerai besimokantys mokiniai turi daugiau žinių apie profesijų pasirinkimą. Jie gali įvardinti motyvus, kodėl renkasi vieną ar kitą profesiją. Svarbu pažymėti, kad pažangūs moksleiviai pozityviau vertina savo galimybes siekti išsilavinimo ir nebijo konkuruoti. Tuo tarpu žemesnio pažangumo mokiniai į konkurenciją žiūri su baime ir renkasi nepaklausias profesijas.

Profesiniam apsisprendimui svarbus poreikių ir galimybių įvertinimas - juos pasak Z. Bartninkienės, L. Paurienės (1989) turėtų apimti asmens polinkius bei interesus, gebėjimus, individualias psichologines ypatybes, žinias, įgūdžius ir mokėjimus. Siekiant karjeros taip pat svarbu suprasti savo asmenybės ypatumus, išsiaiškinti stipriąsias ir silpnąsias puses.

Svarbų vaidmenį žmogaus gyvenimo vaidina vidiniai motyvai, pašaukimas yra lemiamas profesijos pasirinkimo motyvas. Kai kurie mokiniai jau VI - VIII klasėje žino, kuo jie bus užaugę ir jeigu mokosi gerai, nekyla jokių problemų - tačiau tokių mažuma. Daugeliui profesijos pasirinkimas - egzistencijos klausimas, todėl suprantamas, kad jis neišvengiamas. (Jovaiša, 2009). S. Kregždė (1988) profesinį pašaukimą supranta, kaip asmenybės profesinį kryptingumą, vienijantį poreikius, interesus, polinkius, idealus, įsitikinimus, aspiracijas, vertybines orientacijas bei kitas dinamiškas asmenybės savybes. L. Jovaiša (2009) profesinį pašaukimą įvardija taip: pašaukimas - tai asmenybės veiklos motyvacinių, potencinių, charakterologinių bruožų derinys, sąlygojantis jos dabartinio gyvenimo prasmę: kruopščiai ir atsidavę dirba negailėdami jėgų ir

laiko. <...> pašaukimas skatina ieškoti gabumus atitinkančio darbo, t.y. pasirinkti profesiją pagal save.

Renkantis profesiją mokinių savianalizė bei savęs pažinimo problema gana svarbi ir sudėtinga. Ir nors su ja neišvengiamai susiduria kiekvienas mokytojas, tačiau pedagoginėje literatūroje ji mažai nušviesta.

2. 1. Savęs vertinimo samprata ir pažinimo būtinybė

Savęs vertinimas – tai asmens žinių, mokėjimų, įgūdžių, dvasinių ir fizinių savybių ir galimybių suvokimas, vientisas paties savęs ir savo vietos gyvenime vertinimas. Teisingas savęs vertinimas – kritiška pažiūra į save, savo galimybių ir pastangų lyginimas su pasiektais veiklos rezultatais. Įdomu tai, kad nuo savęs vertinimo priklauso santykiai su aplinkiniais. Save adekvačiai vertinantis (tai yra žinantis, už ką pats save vertina asmuo) laiką ir jėgas skirs veiklai, atnešančiai jam sėkmę, o ne apkalboms, pavydai, konfliktų rezgimui. Jam paprasčiausiai nekils noro įrodinėti savo asmenybės pranašumo kitiems, visuomenėje – jis bus kuklus, nereikalaujantis ypatingo dėmesio; tai yra, su juo bus lengva dalykiškai bendrauti. Be to, savęs vertinimas turi įtakos žmogaus veiklos aktyvumui ir asmenybės augimui, nes susijęs su aspiracijomis (sau keliamų uždavinių sudėtingumu). Anot L. Bulotaitės (1993), save vertinantis asmuo vertina ir kitus: jis mylintis, sąžiningas, užjaučiantis, atsakingas. Apskritai literatūroje dažniausiai sutinkami tokie terminai, susiję su savęs vertinimu:

- savęs vertinimas;
- požiūris į save;
- savimeilė;
- savigarba;
- pasitenkinimas savimi;
- savimonė;
- Aš koncepcija.

Iki šiol nėra suformuluota universalaus, visiems priimtino savęs vertinimo apibrėžimo. Dėl to iškyla būtinybė tiksliau apibrėžti sąvokų “savęs vertinimas”, “Aš vaizdas” ir “savimonė” tarpusavio santykį.

1) Sąvokos “savęs vertinimas” ir “savimonė” faktiškai sutapatinamos ir vartojamos kaip sinonimai arba “savęs vertinimas” suprantamas kaip “savimonės” komponentas.

2) “Savęs vertinimas” suprantamas kaip “aš vaizdo” funkcija.

3) „Aš vaizdas“ suprantamas kaip apibendrintas „savęs vertinimas“ (Valickas, 1991).

Visus savęs vertinimo variantus būtų galima skirstyti taip:

- Savęs vertinimas kaip socialinė norma.
- Savęs vertinimas kaip skirtumas tarp nuostatų.
- Savęs vertinimas kaip psichologinė reakcija.
- Savęs vertinimas kaip asmenybės funkcija.

Savęs vertinimas kaip socialinė norma suprantamas kaip ypatinga socialinės nuostatos rūšis į patį save. Faktiškai perkeliamas akcentas nuo vienos sąvokos „savęs vertinimo“ į kitą – „nuostatą“, tačiau savęs vertinimo esmė neatskleidžiama.

Savęs vertinimo kaip skirtumo tarp nuostatų atveju pabrėžiama savęs vertinimo priklausomybė nuo skirtumo tarp to, kokį žmogus mato save realybėje (realusis Aš) ir koks jis norėtų būti (idealusis Aš), o pirmuoju atveju savęs vertinimas nustatomas tik realaus Aš pagrindu. Antruoju atveju tinka garsaus amerikiečių psichologo Džeimso (James) „savigarbos formulė“:

SĖKMĖ (pasiekimai arba realios galimybės)

ASPIRACIJOS (tai, ko siekiame)

SAVIGARBA =

Ši formulė suprantama taip: kuo labiau mūsų realūs laimėjimai viršija tai, ko siekiame, tuo aukštesnė mūsų savigarba. Jei aspiracijos aukštesnės už realius pasiekimus (galimybes), tai savęs vertinimas krenta. Išvada būtų tokia: *Norint išlaikyti teigiamą požiūrį į save, reikėtų suderinti savo siekius su galimybėmis – sumažinti aspiracijas iki galimybių lygio, kitas kelias – pažinti save, savo galimybes, gabumus ir juos ugdyti, o tikslus išsikelti adekvačius gabumams ir galimybėms.*

Savęs vertinimo kaip psichologinės reakcijos atveju pagrindinis vaidmuo teikiamas žmogaus jausmams, tam, ką jis jaučia savo paties atžvilgiu. Pvz., aukštai save vertinantis žmogus išgyvena pasididžiavimo savimi, savosios vertės jausmą, - žemai vertinantis save, priešingai – nepasitenkinimo, menkavertiškumo jausmus. Panašu kaip ir antruoju atveju – pabrėžiama savęs vertinimo priklausomybė nuo to, kaip žmogus save mato ir koku norėtų būti, bet akcentuojama dėl ko kylantis jausmas.

Savęs vertinimas kaip asmenybės funkcija savęs vertinimą suprantama kaip Aš sistemos komponentą. Šis komponentas atlieka tarpininko tarp Aš ir išorinio pasaulio funkciją. Kintant socialinei aplinkai, savęs vertinimas gali nulemti, kaip žmogus reaguos į aplinkos poveikį.

Savęs vertinimo dėsniumi:

- Realiame gyvenime kiekvienas suvokia ir vertina save ne tik sąmoningai, bet ir pasąmoningai, todėl net ir subrendusi asmenybė suvokia ir vertina save ne visiškai tiksliai.
- Prie neįsisąmonintų savybių priskiriamos tokios, kurių asmuo nepastebi, nes jos jam nėra svarbios.
- Savybę gali įsisąmoninti, bet nesupranta šios savybės formavimosi vidinių ir išorinių priežasčių.
- Kai kurios savybės neįsisąmoninamos dėl to, kad asmenybei jos nepriimtinos, - prieštarauja jau turimam Aš vaizdai.

Kognityvinis savęs vertinimo komponentas suprantamas kaip asmenybės žinios apie savo gebėjimus, fizines, moralines savybes. Žinios gali būti tiek tikslios, tiek paviršutinės. Pažįstant save, žinių gausėja. Efektyvus savęs vertinimo komponentas – įvairiausi emociniai išgyvenimai, kuriuose atsispindi asmenybės požiūris į save, pasitenkinimas arba ne tuo, kas esi. Savęs vertinimo objektais gali būti įvairiausi asmenybės aspektai: kognityvinės (protinės), fizinės, moralinės savybės, socialinis statusas, profesiniai įgūdžiai. *Gali būti vertinama asmenybė apskritai* – vertinime atsispindės integruotos žinios apie save ir su šia visuma susiję išgyvenimai. Tarp atskirų vertinimų gali būti prieštaravimų: asmuo labai aukštai vertina intelektą, vidutiniškai – moralines savybes, o fizinį pajėgumą visai nuvertina. Įsisąmoninimo objektu dažnai tampa tos psichinės savybės, kurios svarbios save vertinančiajam, tai paprastai yra reputacija, sėkmė veikloje. Nereikšmingos savybės neįsisąmoninamos. Yra keletas Aš – paauglio atveju net 200.

Realus savęs vertinimo turinys asmenybės savybės atsispindi taip, kaip jas mato pats vertinantysis. *Parodomajame Aš* kai kas pagrąžinta taip, kaip tai gražiau atrodo pačiam vertinančiajam. Paprastai stengiamasi paslėpti kai kurias savo silpnybes, trukdančias elgtis taip, kaip to reikalauja socialinės elgesio normos. Manoma, jog yra trys priežastys, dėl kurių žmonės pateikia kitiems kokį nors Aš variantą vietoje to, kad būtų patys savimi. Kuo didesnis skirtumas tarp realaus ir parodomąjo Aš, tuo didesnis pavojus, kad kiti gali pastebėti, jog tai netikras Aš. Kitaip tariant, žmogus neigia savo organizmo išgyvenimus, neatitinkančius iškreiptos Aš koncepcijos. Neigimas nereiškia, kad tie išgyvenimai išnyksta. Jie toliau turi įtakos žmogaus elgesiui iš sąmonės. Vyksta konfliktas tarp sąmoningo Aš vaizdo ir pasąmoninių išgyvenimų. Kai dažnai kartojasi visiškai neatitinkantys Aš struktūros išgyvenimai, žmogus jaučia intensyvią nerimą. Tokia asmenybė vadinama neurotine – gynybos mechanizmai iš dalies veikia, Aš struktūra išsaugoma, bet pažeidžiama, neįvertinanti savo nestabilumo.

Na, o save vertinti galime tik gerai save pažindami. Gyvenime (taip pat karjeros vystyme) žmogui svarbu pažinti save, žinoti savo sugebėjimus, norus, pomėgius, svajones ir pan. – t.y. sugebėti įsivertinti, taip pat suvokti kokios profesijos atstovu nori ir gali būti. Todėl atsakius į klausimą „Kas aš esu?“ mes priversti atsakyti į dar vieną – „Kuo aš noriu būti?“. Svarbu suprasti, kokioje darbinėje aplinkoje patiktų dirbti: ar labiau norėtumėsi bendrauti su žmonėmis, ar dirbti su daiktais, įrankiais, technika. Svarbu pasirinkti profesiją, atitinkančią siekius ir sugebėjimus, ten kur galima save pilnai realizuoti. Jeigu žmogui darbas patinka bei jam sekasi gerai dirbti, kyla jo pagarba sau, savivertė, motyvacija dirbti dar geriau, tobulėti, mokytis. Žmogui besirenkančiam profesiją ar besiruošiančiam darbui, reikia žinoti, ko pats nori bei kam esi gabus. Pažinę save, pažinkite profesiją, kad nustatytumėte, ar jūsų galimybės atitinka profesijai keliamus reikalavimus. Svarbu žinoti pagrindinį dalyką – į kokią profesijos kategoriją orientuojatės: ar į žmones orientuotas profesijas (paslaugos, prekyba, vadyba, švietimas ir kultūra, žurnalistika, menas ir pramogų industrija, ir kt.); ar į daiktus orientuotas profesijas (technologijos – gamyba ir transportavimas, žemės ūkis, miškininkystė, mokslinė veikla) (Navikienė, 2008).

Apibendrinant išsakytas mintis, galima teigti, jog žmogus vystosi visą gyvenimą. o šio vystymosi sėkmę daugiausiai lemia saviugdosa įgyvendinimas. Saviugda turi būti nagrinėjama teik asmenybės tobulėjimo, tiek žinių įgijimo ar išmokimo veikti aspektu. Saviugdosa prielaidos atsiranda, kai savęs vertinimo vyksme susiformuoja žmogaus savimonė, noras geriau save pažinti.

2. 2. Veiksniai padedantys pažinti save

Pastaruoju metu įvairių mokslo sričių (filosofijos, psichologijos, pedagogikos, teologijos ir kt.) atstovai vis dažniau atsigręžia į žmogų, asmenybę. Jų darbuose neretai keliami klausimai, susiję su žmogaus gyvenimo prasmės supratimu, gebėjimu atrasti ją profesiniame darbe, socialinėje ar politinėje veikloje, šeimoje. J. Vaitkevičiaus (1995) darbuose ryški idėja, kad individo tapimo asmenybe sąlyga – jo buvimas visuomenėje, bendravimas su žmonėmis: būdamas tarp jų gali pažinti save, kitus, tobulėti. Autoriaus įsitikinimu, pažinimo kelias turi prasidėti nuo savęs pažinimo, nes tik suvokęs save žmogus geriau sugebės ir kitus pažinti bei integruotis į bendruomenę, visuomenę, padės kitiems tobulėti ir rasti savąjį kelią.

Kalbant apie savęs vertinimo formavimąsi galima išskirti šiuos veiksnus, darančius įtaką savivertės lygiui:

- 1) atitikimas tarp aspiracijų (siekimų) ir realių laimėjimų (arba galimybių);
- 2) aplinkinių žmonių įvertinimas;
- 3) savęs lyginimas su kitais;

4) mūsų auklėjimas vaikystėje.

Priklausomai nuo to kokią įtaką padarys šie veiksniai gali susiformuoti trys savęs vertinimo lygiai:

- 1) padidinta savivertė (savęs pervertinimas);
- 2) sumažinta savivertė (savęs nuvertinimas);
- 3) tikroviška savivertė (adekvatus savęs vertinimas) (Valickas, 1991).

Svarbi paauglių savivertės formavimuisi yra mokykla. Socializacijos mokykloje įtaka paauglių savivertei buvo nagrinėta Kessel (1989), Schutzo (1996) ir kt. darbuose. Horstkemper (1987) langitudinė studija atskleidė, kad *paauglių savęs vertinimą įtakoja geri santykiai su mokytojais.* Pasak autoriaus nuoširdūs, pagrįsti bendradarbiavimu, supratimu, mokinių – mokytojų santykiai padeda formuoti pozityviam savęs vertinimui. Tesser&Campbell (1983) analizavę koks yra ryšys tarp savęs vertinimo ir mokyklinių pasiekimų atsižvelgė į nuvertinimo efektą. Autoriai teigia, kad mokykliniai pasiekimai Aš – koncepciją įtakoja tik tuomet jei jie vertinami kaip labai svarbūs. Tai reiškia, kad mokiniams, kurie vertina save kaip mažiau gabius, mokykla yra mažiau svarbi. Tokiu būdu, nuvertinant mokyklinių pasiekimų reikšmingumą, yra išlaikomas pozityvus savęs vertinimas (cit. pgl. Flamer, Alsaker, 2002).

Nustatyta, kad teigiamą savęs vertinimą sąlygoja šie faktoriai:

- Bendrumas. Kai vaikas jaučiasi šeimos dalis. Mokinys – klasės dalis. Bendraudamas su kitais, dalinasi šiluma, nuotaika, jaučiasi svarbus ir vertas dėmesio.
- Unikalumas. Toks vaikas, mokinys, suaugęs suvokia, kad jis daugeliu atvejų panašus į kitus, bet yra dalykų, kur jis atlieka ypatingai gerai.
- Galios jausmas. Panašus į sugebėjimo ar kompetencijos jausmą. Įvairaus amžiaus vaikai, kurie turi aukštesnį savęs vertinimą, demonstruoja optimalų ir balansuotą rizikingų sprendimų elgesį dažniau nei vaikai, save vertinantys žemai.
- Meilės jausmas. Meilė sau ir savęs tokio koks esi pripažinimas, padeda pasiekti adekvatų savęs vertinimą.

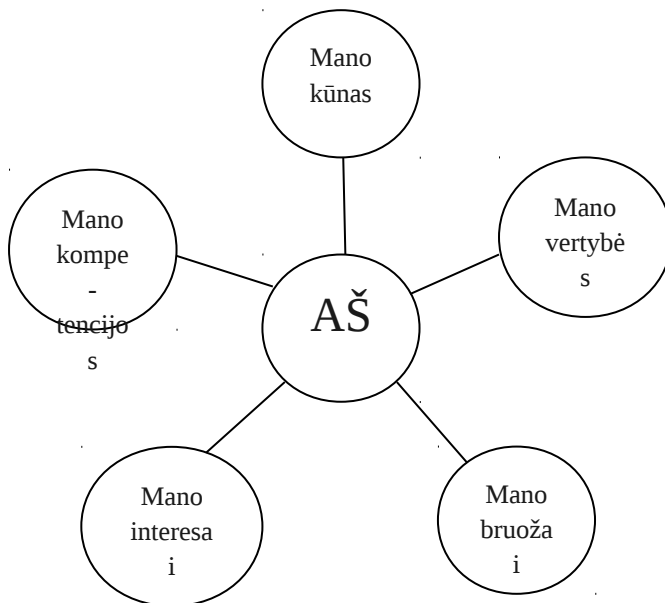
Mes pažįstame įvairiausias išorinio pasaulio objektus - daiktus, žmones ir pan. Tačiau be jų mes išskiriame vieną ypatingą objektą - pačius save. Mes matome save veidrodyje, girdime savo balsą, jaučiame ir išgyvename įvairius potyrius. Kiekvienas žmogus daugiau ar mažiau tiksliai gali apibūdinti save sakydamas: "Aš esu...", "Aš jaučiuosi..." Šis sugebėjimas atskirti ir geriau ar menčiau pažinti save vadinamas savimone (Grakauskas, Valickas ir kt., 2007).

Mūsų "Aš" nėra vientisas, save pažįstanti asmenybė tarsi suskyla į dvi dalis:

- Į tą, kuris pažįsta ir suvokia save, ši dalis ir vadinama "Aš".
- Ir į tą, kuris yra pažįstamas ir suvokiamas, ši dalis vadinama "Mano".

Pažįstanti "Aš" dalis yra vientisa, ji susieja į visumą įvairias mūsų mintis, jausmus, norus, veiksmus, leidžia mums pajusti savo asmenybės vientisumą <...>- tarsi mūsų asmenybės šerdis, vidinio pasaulio ašis.

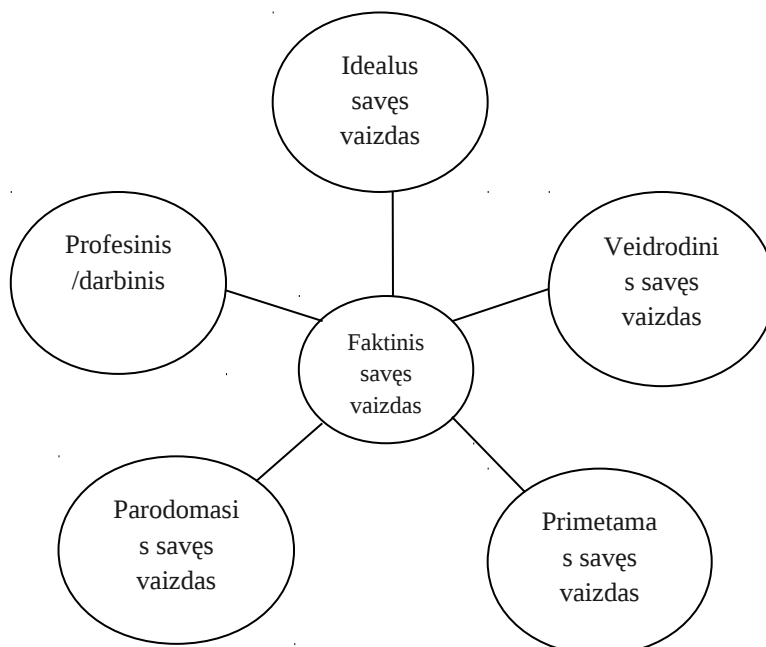
"Mano", kuri pažįsta "Aš", gali būti labai daug ir įvairių, priklausomai nuo to, kuo konkrečiu momentu mes savyje domimės (pav.1) (Valickas, Chomentauskas ir kt., 2012).



1 pav. "Aš" ir "Mano"

Vyksta nuolatinis savęs pažinimo ir suvokimo procesas, kai "Aš" pažįsta ir suvokia "Mano". Šio proceso rezultatas yra vieningas žmogaus savęs vaizdas - tai pačios asmenybės suvokinių, požiūrių ir paaiškinimų sistema apie pačią save.

Savęs vaizdas svarbus tuo, kad kiekvienas žmogus, turintis savęs vaizdą, gali ne tik save valdyti, bet ir formuoti. Kiekvienas žmogus savo gyvenime paprastai susikuria ne vieną savęs vaizdą (pav. 2).



2 pav. Žmogaus savęs vaizdai

Faktinis savęs vaizdas tai tam tikras atskaitos taškas savo karjerą valdančiam žmogui. Pvz., žmogus save suvokia kaip drąsų, stiprų, menu besidominį ir ekonomiką studijuojantį jaunuolį, t.y. tam tikros žinios apie save, kuriomis planuojant karjerą galima pasinaudoti.

Šalia faktinio savęs vaizdo egzistuoja *idealusis savęs vaizdas*. Tai savęs įsivaizdavimas tokiu, koku norėčiau tapti, koku man būtų malonu save matyti.

Parodomasis savęs vaizdas - tai mūsų vizitinė kortelė, kurią pateikiame kitiems, jis tartum kaukė, kurią dėvime bendraudami su kitais. Jį patogiu naudoti, kai siekiame pateisinti kitų žmonių lūkesčius mūsų atžvilgiu, kai norime paslėpti savo trūkumus, apsiginti nuo kitų smalsumo. Parodomąjį savęs vaizdą papildo *veidrodinis savęs vaizdas*, kuris parodo, koks pačio žmogaus manymu yra šių pastangų rezultatas, t.y. koks savęs suvokimas, kokį pačio žmogaus supratimu, apie jį yra susikūrę kiti. Siekiant karjeros tikslų būtina gerai žinoti savo veidrodinį "aš", nes mums reikšmingi asmenys mus pažįsta vadovaudamiesi savo kriterijais, kartais nepaisydami to, kokie esame. Aiškų veidrodinį savęs vaizdą gali mums padėti formuoti priimtina aplinkinių nuomonę apie save.

Aplinkinių *primetamas savęs vaizdas* - kai daugelis žmonių su kuriais mes artimai bendraujame turi vienokį ar kitokį įsivaizdavimą apie tai, kokie mes turėtumėme būti.

Profesinis savęs vaizdas - suprantamas kaip tam tikras visuminis savo asmenybės savybių, kurias asmuo laiko svarbiomis darbinių vaidmenų atlikimui, įsisąmoninimas. Vystosi sąveikos procese tarp įgimtų individo psichologinių gebėjimų, fizinių galimybių, galimybių stebėti ir bandyti atlikti įvairius vaidmenis, ir vertinimų, gaunamų iš aplinkinių, kaip jam tai pavyksta padaryti. Profesinis savęs vertinimas formuojasi stebint bei atliekant vaidmenis įvairiose situacijose: realiame gyvenime atliekant mėgstamas veiklas, paskaitų, seminarų ar neformalios veiklos metu mokantis atlikti vaidmenis (Valickas, Chomentauskas ir kt., 2012).

Renkantis profesiją ar darbą ir norint sėkmingai juose įsitvirtinti tai reikalauja skirtingų asmenybės savybių. Asmenys yra tinkami iš esmės daugeliui profesijų, kadangi pasižymi įvairiomis charakteristikomis. Sėkmė pasirinktoje profesijoje priklauso nuo to, kiek individai sugebės pasinaudoti profesiniais vaidmenimis siekiant realizuoti savo svarbiausiais profesinio savęs vaizdo charakteristikas. Gyvenime mes susikuriame keletą savęs vaizdų, kuriuos turime pažinti norėdami priimti geresnius karjeros sprendimus. Savęs pažinimas yra būtina žmogaus, kaip harmoningai suderintų vidinių savybių visumos, kaip asmenybės ir profesijos atstovo,

brendimo sąlyga, žmonijos pažangos veiksnys. Tačiau vien tik savęs pažinimas negali užtikrinti geri pasirinkimo, būtina išmokti tinkamai save vertinti.

Mokinius veikia daugybę veiksnių – šeimos, mokyklos veiksniai, draugų nuomonė, žiniasklaidos teikiama informacija, visuomenės nuomonė ir t.t. Anot M. Barkauskaitės (2000), profesijos pasirinkimas – tai žmogaus apsisprendimas įsiklausius į savo norus ir troškimus, pažinus savo pomėgius bei gebėjimus ir siekimas juos išreikšti gyvenime. Daugelio autorių nuomone, mokinio pasirinkimo sėkmė priklausys nuo to, kaip greitai jis gebės suderinti tris pagrindinius dalykus: noriu, galiu ir reikia.

2.3. Savęs įsivertinimas vienas iš pagrindinių veiksnių profesiniam apsisprendimui

Savęs vertinimas - nuostata į save patį. Tai momentinis savęs vertinimo, savęs išskyrimo iš aplinkos rezultatas. Asmenybė sprendžia apie save ne tik iš aplinkinių nuomonės, bet ir lygindama save su kitais žmonėmis (Valickas, 1991). Adekvačiai suvokdamas savo vertę, mokinys numato savo svarbą, supranta savo kompetencijos ribas, žino savo realias galimybes, realiai suvokia savo sugebėjimus, žino teises ir pareigas, išlaiko tarp jų pusiausvyrą. Taigi savęs vertinimas – tai tikrosios savo vertės ir svarbos suvokimas, leidžiantis būti atsakingam už save ir atsakingai elgtis su kitais. Savęs vertinimas priklauso nuo charakterio, jo ypatybių. Manoma, kad daugiau save vertina ekstravertai, **o jauno suaugusio savęs vertinimą lemia tėvų išsilavinimas, šeimos finansinė padėtis, asmenybės statusas šeimoje, šeimos pilnumas, eiliškumas šeimoje, lytis** (Vilimienė, 1994).

Savęs įsivertinimo tikslai:

1. Atpažinti, suprasti ir ugdyti savo gabumus, plėtoti interesus, pomėgius, įgūdžius, vertybes, charakterio savybes, norimą gyvenimo būdą;
2. Nustatyti savo silpnybes ir stiprybes;
3. Suprasti santykį tarp savęs ir profesinio pasirinkimo;
4. Nustatyti sritis, kuriose norėtum tobulėti arba įgyti naujų žinių ir patirties. (University of Waterloo, <http://www.cdm.uwaterloo.ca/step1.asp>).

D. Beresnevičienė (1990) teigia, kad *sąmoningą profesijos pasirinkimą lemia daugelis veiksnių*, tačiau vieni iš svarbiausių yra trys: 1) profesijų pažinimas, 2) savęs pažinimas, 3) santykio tarp profesijos reikalavimų ir savo išgalių adekvatus įvertinimas.

Psichologų nuomone, neadekvatus (per žemas ar per aukštas) savęs vertinimas deformuoja asmenybę, sudaro palankias sąlygas neigiamiems bruožams formuotis ir kartu apsunkina normalią psichinę raidą (Gailienė, Bulotaitė, Sturlienė, 1996). Per gerai save vertinantis mokinys turi nerealias pretenzijas, nepastebi savo trūkumų, ignoruoja nesėkmes, dėl klaidų kaltina kitus.

Mokinys, kuris linkęs save nuvertinti, nepasitiki savimi, labai jautriai reaguoja į kritiką, išgyvena dėl nesėkmių, todėl nekelia sau didelių tikslų, netiki sėkme.

Savęs pažinimas ir vertinimas - tai ne savaiminis procesas, <...> sugebėjimas vertinti savo galimybes renkantis profesiją, - tai mokėjimas analizuoti savo tinkamumą tam tikrai profesijai remiantis savęs pažinimu ir tos profesijos keliamais reikalavimais. <...> norint visapusiškai ir kritiškai analizuoti bei vertinti savo ateities planus, reikia gerai žinoti įvairių profesijų specifikas, tokias žinias turėtų gauti iš ugdymo įstaigos, mokytojo, klasės vadovo (Galkytė, 1977).

Reikėtų atsižvelgti ir į tai, kad mokykloje profiline mokymas pradedamas anksčiau, atsižvelgiant į mokinių gebėjimus, vaikai turi daugiau galimybių išbandyti save įvairiuose srityse. Svarbu, kad moksleiviai sužinotų apie ateityje galimas pasirinkti profesijas bei pasirinkimo ryšius su asmeninėmis savybėmis. Skatinant mokinius savarankiškai vertinti savo galimybes, renkantis profesiją, svarbu ne tik teikiamos žinios (informacija), bet ir tai kaip jos įsisąmoninamos, <...> mokiniai turi sugebėti kritiškai analizuoti savo individualias savybes, galimybes, veiklos rezultatus poelgius, santykius su kitais žmonėmis, t.y. visapusiškai save pažinti ir tinkamai įvertinti (Beresnevičienė, 1990).

Renkantis profesiją šeima ir socialinė aplinka įvairiai įtakoja moksleivių sprendimus. Pirma – tai visuomenės opiniją apie vieną ar kitą profesiją. Čia labai svarus ekonominis faktorius, - t.y. kiek žmogus dirbdamas yra finansiškai nepriklausomas ir laisvas. Tokiu būdu moksleivių sąmonėje susiformuoja “madingų” profesijų eilė. Vaikai nori jas įgyti neatsižvelgdami į savo sugebėjimus. Čia reikia kalbėti ir apie draugų įtaką. Dažnai, jei moksleivis dar yra neapsisprendęs dėl savo ateities, jį rinktis tolimesnį kelią įkalbina draugai, jaučia spaudimą iš tėvų pusės. Dažnai šeima įvairiais būdais skatina jaunuolius rinktis vieną ar kitą profesiją. Kartais tėvai savo vaikus orientuoja pasirinkti tas profesijas, kurias yra įvaldę patys.

Taigi paauglių savęs vertinimas formuojasi įsivainant aplinkinių vertinimus, asmenybei sąveikaujant su aplinkiniu pasauliu, analizuojant savo laimėjimus bei veiklos rezultatus, lyginant su kitų žmonių laimėjimais. Todėl neadekvatus savęs vertinimas gali atsirasti ir tada, kai, vertindamas save žmogus remiasi pašaliniais faktoriais arba neesminiais kriterijais, neteisingai apibendrina savo veiklos epizodus, pasirenka labai aukštus arba žemus palyginimo standartus. Kaip pabrėžia daugelis autorių, emociškai artimi santykiai su bendraamžiais leidžia paaugliui patirti savo individualumo jausmą.

Anot įvairių autorių, savęs vertinimas – individo savo paties, savo galimybių, savybių ir vietos tarp kitų žmonių vertinimas. Tai savimonės komponentas, apimantis žmogaus žinias apie save bei žmogaus savęs paties, savo gabumų, moralės savybių ir poelgių įvertinimą, turintis

įtakos veiklos aktyvumui ir asmenybės raidai. Tai tikrosios savo vertės ir svarbos suvokimas, leidžiantis būti atsakingam už save ir atsakingai elgtis su kitais.

Savęs įvertinimas ateityje padės įrodyti darbdaviui, kodėl būtent jūs tinkate jo organizacijai. Jei gerai pažinsite save, žinosite, kokius savo talentus galite pasiūlyti, kokio tipo darbinė veikla jus domina, ką jūs geriausiai sugebate, ką labiausiai mėgstate, kokių žinių, patirties ir įgūdžių jums dar reikia įgyti. Tai puikus pasiruošimas būsimiems pokalbiams su darbdaviu, siekiant įsidarbinti pagal jums patinkančią profesiją.

3. IX - XII KLASIŲ MOKINIŲ MOKYMO SI MOTYVACIJOS IR SAVĖS VERTINIMO TYRIMAS

3. 1. Tyrimo metodai ir imties charakteristika

Siekiant išsiaiškinti ar moksleiviams mokymosi motyvacija ir savęs vertinimas turi reikšmingumo profesiniam apsisprendimui. Su kokiomis problemomis mokiniai susiduria renkantis tolimesnę ugdymo įstaigą, profesiją, ar turi įtakos profesiniam apsisprendimui kiti asmenys, buvo atliktas kiekybinis (anketinė apklausa raštu) tyrimas.

Tyrimo metodai.

Kiekybinio tyrimo duomenų rinkimo metodas - anketinė apklausa raštu (žr. 1 priedą).

Anketa - klausimų lapas, kurioms nors žinioms rinkti. Ją sudaro grupė tarpusavyje susijusių klausimų, į kuriuos reikia gauti apklausiamų asmenų (respondentų) atsakymus (Tidikis, 2003). Šiuo metodu nustatyta, mokinių savęs vertinimas, mokymosi motyvacija, su kokiomis problemomis mokiniai susiduria mokykloje, norėdami tinkamai pasirinkti tolimesnę mokymosi kryptį bei profesiją. Taip pat, kokias galimybes mokiniai mokykloje turi, norint sužinoti apie savo mokymosi galimybes, išsiaiškinti ir įvertinti savo siekius, veiklos tikslus, įvertinti savo motyvacijos sistemą, mokėti įvardinti savo poreikius, polinkius ir interesus ir kt.

Privalumai, kurie paskatino pasirinkti anketinės apklausos būdą:

- anketavimo būdu išlaikomas visiškasis anonimiškumas;
- anketinės apklausos atlikimui reikia nedaug laiko ir lėšų sąnaudų;
- tuo pačiu metu galima greitai gauti norimą informaciją iš didesnio apklaustųjų skaičiaus.

Anketa sudaryta darbo autorės. Įvadinėje jos dalyje įvardijamas apklausos tikslas, akcentuojamas tyrimo anonimiškumas, nurodoma pildymo instrukcija, išdalinamos anketos mokiniams geranoriškai sutikusiems jas pildyti. Anketoje pateikiami atviri ir uždari klausimų tipai. Anketa sudaro:

- demografinis blokas (duomenys apie tiriamuosius - lytis, amžius, mokymosi klasė, amžius, ugdymo įstaiga, praeito pusmečio pažymių vidurkis);

- mokinių savęs vertinimui nustatyti - savęs vertinimo skalės **A. Petrulytės** (1985, 1995). Tai supaprastinta savęs vertinimo skalė. Šioje metodikoje išskirti du savęs vertinimo komponentai: kognityvinis (t. y. žinių apie save visuma, savęs pažinimo proceso rezultatas) ir emocinis (t. y. savotiškas, betarpiškas santykis su pačiu savimi). Tiriamojo užduotis yra paprasčiausiai pažymėti savo poziciją pirmą kartą įvertinus save logiškai, racionaliai, atsižvelgus į savo gyvenimo pasiekimus (t. y. kognityvinis savęs vertinimas), o antrą kartą – emocionaliai ir nuoširdžiai, nekreipiant dėmesio į savo pasiekimus, akademinį pažangumą, rezultatus, išsilavinimą (t. y. emocinis savęs vertinimas).

Rosenberg savęs vertinimo skalė (**SES**) buvo naudojama paauglių savigarbos lygio nustatymui. Ši skalė parengta Morris Rosenberg 1965m. ir buvo sukurta norint įvertinti savigarbos jausmą tarp paauglių. Ši skalė yra tinkama tirti vyrus ir moteris, paauglius, suaugusiuosius ir pagyvenusius žmones. Rosenberg savęs vertinimo skalė yra patikima ir informatyvi visose visuomenės žmonių grupėse. Rosenberg savęs vertinimo skalėje yra 10 punktų, kurie susiję su savęs vertinimu ir požiūriu į save. Kai kur ji dar vadinama pasitikėjimo savimi ar savivertės skale. Skalės punktai vertinami keturių balų sistemoje ribose nuo (1) „visiškai sutinku“ iki (4) „visiškai nesutinku“. Rezultatai skaičiuojami sumuojant visų punktų įvertinimu ir gali svyruoti tarp 10 ir 40. Kuo didesnis rezultatas, tuo aukštesnis savęs vertinimo laipsnis.

| Atsakykite į klausimus | | Pasirinkite variantą | | | |
|------------------------|--|----------------------|---|---|----|
| 1 | Manau, kad esu nemažiau vertingas žmogus nei kiti | VS | S | N | VN |
| 2 | Man atrodo, kad turiu daug gerų savybių | VS | S | N | VN |
| 3 | Apskritai aš esu linkęs manyti, kad esu nevykėlis | VS | S | N | VN |
| 4 | Darbus atlieku taip pat gerai kaip dauguma kitų žmonių | VS | S | N | VN |
| 5 | Manau, kad galiu ne daug kuo didžiuotis | VS | S | N | VN |
| 6 | Aš teigiamai žiūriu į save | VS | S | N | VN |
| 7 | Apskritai aš esu patenkintas savimi | VS | S | N | VN |
| 8 | Aš norėčiau labiau save gerbti | VS | S | N | VN |
| 9 | Aš tikrai kartais jaučiuosi bevertis | VS | S | N | VN |
| 10 | Kartais galvoju, kad esu nieko vertas | VS | S | N | VN |

Rezultatai:

1) 1, 2, 4, 6, 7 klausimai:
VS – 3

2) 3, 5, 8, 9, 10 klausimai
VN – 3

S – 2
N – 1
VN – 0

N – 2
S – 1
VS – 0

Galimi balai: 0 - 30. Žemesnis nei 15 balų skaičius nurodo galimai per mažą savigarbą (pasitikėjimą savimi). 15 - 25 balai nurodo vidutinę savigarbą (pasitikėjimą savimi).

- klausimų blokas, skirtas išsiaiškinti mokinių mokymosi motyvacijos vertinimą;
- klausimų blokas, kuriuo siekiama sužinoti mokinio ir mokytojo bendradarbiavimą;
- moksleivių mokymosi motyvacijos klausimynas (Entwistle N. J., 1979, 1981, 1983).

Testas skirtas besimokančiojo mokymosi motyvacijai nustatyti. Klausimynas sudarytas iš keturių skalių: bendrosios motyvacijos (BM), mokymosi motyvacijos (MM), egzaminų technikos (ET), problemų neturėjimo (PN). Testą sudaro 32 teiginiai į kuriuos atsakantysis turi atsakyti taip arba ne (žr. priedą Nr. 2). Norint nustatyti tiriamųjų mokymosi motyvaciją gauti atsakymai sulyginami su testo raktu. Bendrosios motyvacijos skalę (BM) sudaro 8 klausimai (6 - ; 10 + ; 16 + ; 20 - ir kt.) bei šalia jų pažymėti atsakymai; mokymosi motyvacijos (MM) skalę sudaro aštuoni klausimai (1- ; 3 - ; 9 - ; 15 - ; ir t.t.); egzaminų technikos (ET) skalę sudaro aštuoni klausimai (2 - ; 4 - ; 7 - ; 11 - ir t.t.) ir problemų neturėjimo (PN) skalę sudaro taip pat aštuoni klausimai (5 - ; 8 - ; 12 - ; 14 - ir t.t.). Jei tiriamojo ir rakto atsakymai sutampa, greta klausimo rašoma 1 balas, jei nesutampa – 0. Susumuojami taškai pagal kiekvieną skalę, taip pat suskaičiuojama bendra visų taškų suma. Kuo daugiau tiriamasis surenka taškų pagal kiekvieną skalę ir visas skales kartu, tuo stipresnė mokymosi motyvacija.

Parengus anketą, pravartu atlikti pilotinį (pilotažinį) tyrimą. Jis padeda patikrinti anketos klausimų kokybę, apribuoti ją pagal nustatytus kriterijus. Taigi buvo atliktas šis tyrimas, kuriame anketą užpildė 10 moksleivių internetinėje svetainėje www.apklausa.lt

Duomenų apdorojimas.

Tyrimo duomenys koduojami, įvedami į kompiuterį, po to atliekama analizė, skaičiavimams naudota *Microsoft Office Excel* (2003; 2007) bei statistinės analizės sistema *SPSS v17 for Windows*.

Hipotezės buvo tikrinamos šiais būdais:

1. Stjudento t-kriterijus – dviejų nepriklausomų grupių vidurkiams palyginti;
2. Stjudento t-kriterijus poriniams duomenims – tos pačios grupės kartotinių, susijusių duomenų vidurkiams palyginti;
3. Pearsono koreliacijos koeficientas – dviejų kintamųjų ryšiui nustatyti;

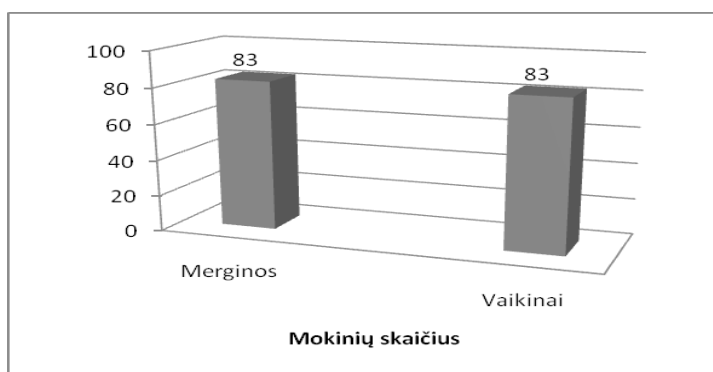
Tikrinant hipotezes pasirinktas reikšmingumo lygmuo $p < 0,05$, $p < 0,0001$.

Duomenų aprašymui buvo naudojamos SPSS, Excel programa sudarytos diagramos, lentelės

Tyrimo imties charakteristika.

Kiekybinio tyrimo imtis sudaryta remiantis tikimybinio tiriamųjų grupės pasirenkamuju būdu. Sluoksniuotas principas (tipinis) (Kardelis, 2005). Tyrimui atlikti pasirinktos dvi mokyklos. Viena Šiaulių miesto - vidurinė, kita Šiaulių rajono - gimnazija. Tyrimui sudaryta tikslinė ribota imtis, kadangi nesiekama išvadų taikyti visai populiacijai. Tyrimo imtį sudarė 9-12 klasių moksleiviai (N=166). 156 moksleivius sudarė vidurinės ir gimnazijos mokyklos vaikinai ir merginos ir 10 mokinių atlikus pilotinį tyrimą), mokinių amžius nuo 15 iki 18 metų. Toks mokinių amžius pasirinktas dėl to, kad dažniausiai jau tokio amžiaus mokiniai pradeda galvoti apie tolimesnes studijas, apie profilinį mokymą, kokią pakraipą rinktis, dėl tolimesnių mokymosi planų, kurie mokomieji dalykai reikalingi norint studijuoti pasirinktą profesiją.

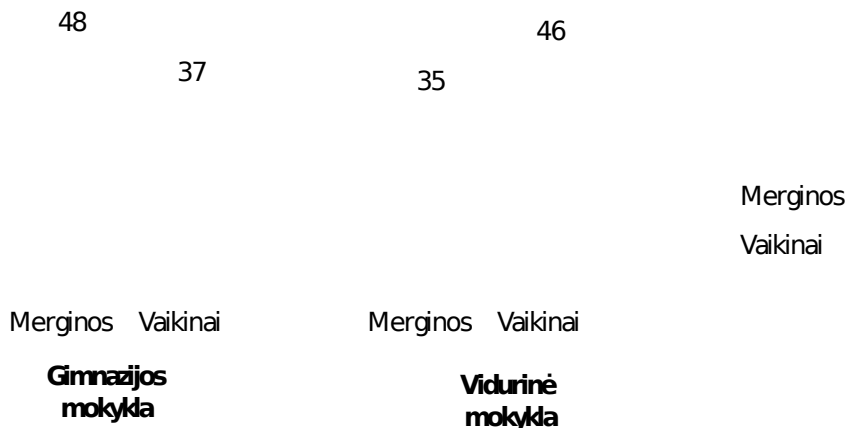
Atlikus gautų duomenų analizę, matome, kaip pasiskirstė mokiniai pagal lytį.



3 pav. Mokinių pasiskirstymas pagal lytį (N=166)

Nustatyta, kad visoje imtyje, mokiniai pagal lytį pasiskirstė vienodai, 83 - merginos, ir 83 - vaikinai.

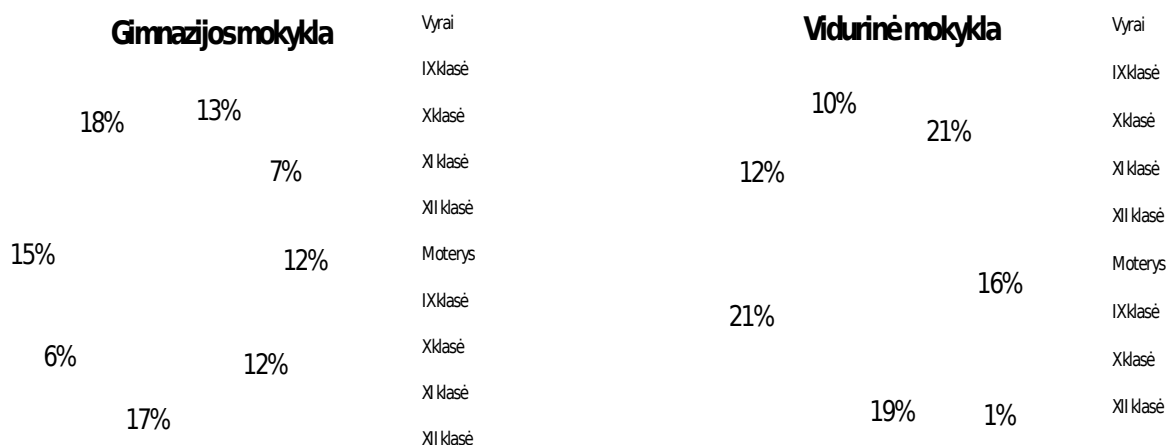
Tyrimo dalyvavo gimnazijos mokyklos 51,20% mokinių (85) ir vidurinės mokyklos 48,80% mokinių (81), tad pagal gautus duomenis, mokinių skaičius pagal ugdymo įstaigas pasiskirstė taip (žr. 4 pav.):



4 pav. Mokinių pasiskirstymas pagal ugdymo įstaigas, lytį (N=166)

Matome, kad gimnazijos mokyklos didesnę dalį respondentų sudarė merginos 56,47% (48) mokinių, vaikinų - 43,53%, o vidurinės mokyklos didesnę respondentų dalį sudarė vaikinai 56,79% (46) mokinių, merginos - 43,21%.

Tyrimo dalyvavo 9 - 12 klasių mokiniai, tad pagal gautus duomenis, mokinių skaičius pagal klases pasiskirstė (žr. 5 pav.):



5 pav. Mokinių pasiskirstymas pagal klases ugdymo įstaigose (N=166)

Lyginant moksleivių pasiskirstymą pagal klases ugdymo įstaigose, galima teigti, kad vaikinų ir merginų didesnė dalis respondentų susidarė gimnazijos mokykloje 51,20% mokinių (85), o vidurinėje šiek tiek mažiau 48,80% mokinių (81). Didžiausią skaičių apklaustųjų moksleivių tarpe sudarė vidurinės mokyklos moksleiviai, vyrai ir moterys IX klasės po 21%, o mažiausią taip pat vidurinės mokyklos XI klasės moksleivis - vaikinai 1% (1), vidurinės mokyklos respondentų nesusidarė XI klasėje merginų tarpe.

3. 2. Tyrimo rezultatai ir jų analizė

Kaip jau buvo anksčiau minėta, šio tyrimo metu buvo apklausta 166 mokiniai 9 ir 12 klasių mokiniai, vaikinai ir merginos. Kad nustatyti tiriamosios imties ypatumus, paanalizuosime tyrimo dalyvavusių respondentų savęs vertinimo, mokymosi motyvacijos, pažangumo bei savivertės skalių rodiklių ypatumus plačiau.

3 lentelė

Savęs vertinimo, mokinių mokymosi motyvacijos ir pažangumo rodiklių ypatumai

| Skalės pavadinimas | Vidurkis | Stand. Nuokr. | Mediana | Min. reikšmė (galima) | Maks. reikšmė (galima) |
|-------------------------------|----------|---------------|---------|-----------------------|------------------------|
| Kognityvinis savęs vertinimas | 3,41 | 0,92 | 3 | 2(0) | 5(5) |
| Emocinis savęs | 3,98 | 0,93 | 4 | 1(0) | 5(5) |

| vertinimas | | | | | |
|--|-------|------|-----|--------|---------|
| BM skalė | 3,39 | 1,46 | 3 | 0(0) | 7(8) |
| MM skalė | 3,5 | 1,40 | 3 | 0(0) | 7(8) |
| ET skalė | 3,75 | 1,59 | 3 | 1(0) | 8(8) |
| MP skalė | 3,12 | 1,37 | 3 | 0(0) | 8(8) |
| Bendra motyvacijos skalė (SUMA) | 13,76 | 5,82 | 12 | 0(0) | 8(32) |
| Pažangumas | 7,85 | 6,14 | 7,3 | 4,5(1) | 9,8(10) |

Tirtoji mokinių imtis subjektyviai save įvertina palyginus geriau nei vidutiniškai, nes kognityvinio savęs vertinimo skalės vidurkis lygus 3,41, emocinio – 3,98 (t. y. savotiškas, betarpiškas santykis su pačiu savimi) (skalėje nuo 1 iki 5) (žr. 3 lentelę), pagal gautus rezultatus galime teigti, kad emocinėje skalėje respondentai geriau save vertina nei kognityvinėje, tai galima pamatyti ir iš dažnių lentelės. Remiantis respondentų atsakymais, galima teigti, kad mokiniai išlaiko kognityvinėje skalėje poziciją ties 3 ir 4 žymėjimo reikšme. 4 dažniausiai žymėjimo 38% respondentų, o 3 dažniausiai žymėjo 33,7% respondentų. O emocinėje ties 4 ir 5 žymėjimo reikšme. 4 dažniausiai žymėjo 41%, 5 - 31% respondentų. Tai parodo, kad mokiniai emociškai save vertina geriau, nekreipiant dėmesio į visus pasiekimus, rezultatus, akademinį pažangumą ir kt. (žr. 4 lentelę)

A. Gumuliauskienė (2001) teigia, kad nuo požiūrio į save priklauso individo veiksmi, santykis su savimi ir aplinkiniais. Pasak autorės, adekvatus savęs vertinimas sudaro asmens vidinį savikontrolės bei savireguliacijos mechanizmą; savęs suvokimas ir vertinimas įsilieja į visą socializacijos procesą, turi įtakos asmenybės kryptingumui. Autorė teigia, kad požiūris į save motyvuoja asmens socialinį elgesį, savęs suvokimas turi įtakos mintims, jausmams, veiksmams ir yra svarbi asmenybės dalis.

Kaip matyti aukščiau pateiktoje lentelėje (žr. 3 lent.), galima teigti, kad pagal gautus mokymosi motyvacijos skalių vidurkių duomenis tirtasis mokinių koncentras nepasižymi aukšta mokymosi motyvacija, nes jei visų 4 mokymosi motyvacijos skalių galima maksimali reikšmė esti 8, o išvestinio kintamojo (bendrosios motyvacijos) – 32, tai šių kintamųjų vidurkiai ganėtinai stipriai nutolę nuo maksimumo (BM = 3,39 ; MM = 3,5; ET = 3,75; MP = 3,12; VISO = 13,76), t.y. vidutiniškai apie pusę karto. Aukščiausia iš visų vidurkio reikšmė gauta egzaminų technikos (ET, egzaminų technikos įvaldymas, gebėjimas rengtis egzaminui ir atsakinėti, savitvarda egzamino metu) skalėje (3,75). Galima daryti prielaidas, kad tai susiję su didesne įvertinimo ir pažymių reikšme mokiniams. O tai greičiausiai rodo, kad mokiniai vis tik linkę labiau į vidinę mokymosi motyvaciją. Mažesnis vidurkis **MM** skalėje (noro mokytis ir požiūrio į mokymąsi rodiklius) 3,5, galima teigti, kad respondentams svarbu jų mokymosi rezultatai ir yra motyvuoti mokytis, geba rengtis egzaminams ir susitvardyti jų metu, tačiau juos motyvuoja ir mokymosi rodikliai.

Respondentų pažangumo vidurkis yra 7,85 tai parodo, gan aukštus balus visų mokinių, bendroje imtyje galima teigti, kad tai geras vidurkis dešimtbalėje sistemoje, tačiau buvo mokinių kurių vidurkis siekė vos penkis balus (4,5) ir tokių, kurių vidurkis sieke 10 balų (9,8).

Kadangi mokiniams svarbu mokymosi rodikliai, galima interpretuoti, kad juos veikia palengvėjimo arba džiaugsmo būseną ką nors išmokus, pagyrimas, gera kitų nuomonė apie jį, kaip mokinį. Mokymosi motyvai susiję su mokymosi tikslais, yra neatskiriami nuo mokymosi turinio ir informacijos, su kuria mokiniai susipažįsta. Tokie motyvai yra siekimas įgyti naujų žinių ir įgūdžių, išmokti naujų dalykų, siekti bendros erudicijos (Butkienė, Kepalaitė, 1996).

4 lentelė

Mokinių subjektyvaus savęs vertinimo skalių rodiklių dažniai

| Reikšmė | Kognityvinio savęs vertinimo skalė | | Emocinio savęs vertinimo skalė | |
|-----------------|------------------------------------|-----------|--------------------------------|-----------|
| | Dažnis | Procentas | Dažnis | Procentas |
| 1 | 1 | 0,6% | 4 | 2,4% |
| 2 | 28 | 16,9% | 5 | 3,0% |
| 3 | 56 | 33,7% | 36 | 21,7% |
| 4 | 63 | 38,0% | 68 | 41% |
| 5 | 18 | 10,8% | 53 | 31,9% |
| Iš viso: | 166 | 100% | 166 | 100% |

5 lentelė

Rosenberg savęs vertinimo skalės lygiai

| Rosenberg savivertės skalė | Žema savivertė % | | Aukšta savivertė % | | Viso N % |
|----------------------------|---------------------|----------------------------|-----------------------------|----------------------|----------|
| | 10,85% | | 89,15% | | |
| | 4,22% (Vaikinai) | 6,63% (Merginos) | 46,78% (Vaikinai) | 42,37% (Merginos) | |

Pagal pateiktos lentelės duomenis matyti, kad mokiniai pasižymi aukštesne saviverte, vyrai 46,78%, o žemesnės savivertės lygis merginų tarpe - 6,63%

Papildomai palyginome tirtos imties kognityvinio ir emocinio savęs vertinimo skalių rodiklius Stjudento t-testo poriniams duomenims variantu (Paired Samples t-test) (žr. 6 lentelę).

6 lentelė

Mokinių kognityvinio ir emocinio savęs vertinimo rodiklių palyginimas

| Skalės pavadinimas | Vidurkis | Stand. nuokr. | Koreliac. koef. | Korel.p reikšmė | t testo t | Laisvės laipsniai | p - reikšmė |
|--------------------|----------|---------------|-----------------|-----------------|-----------|-------------------|-------------|
| Kognityvinis | 3,41 | 0,84 | 0,324 | 0,000 | -1,268 | 164 | 0,161 |
| Emocinis | 3,98 | 0,86 | | | | | |

Remiantis porinio t-testo rezultatais, galime daryti prielaidą, kad subjektyvaus kognityvinio ir emocinio savęs vertinimo rodikliai yra glaudžiai tarpusavyje susiję (korel. koef. = **0,324**, p reikšmė = **0,000**). Kadangi koreliacijos koeficiento reikšmę gauname teigiamą (0,324), vadinasi galime teigti, kad didėjant mokinių kognityviniam savęs vertinimui didėja ir emocinis, ir atvirkščiai, mažėjant pirmojo įverčiams, mažėja ir antrojo. Remiantis koreliacijos koeficiento reikšmių skale galime teigti, kad ryšys esti silpnas. Iš to, kad dviejų kintamųjų koreliacijos koeficientas nelygus nuliui, galima daryti tik tokią išvadą, jog egzistuoja statistinis ryšys.

Siekiant išsiaiškinti nuo lyties faktoriaus priklausančius mokymosi motyvacijos ir jos skalių (BM, MM, ET, PM) vidurkių ypatumus iškelta pirmoji hipotezė, teigianti, kad **mokinių mokymosi motyvacija, jų akademinis pažangumas, savęs vertinimas (kognityvinis ir emocinis) statistiškai skiriasi amžiaus, lyties ir lankomos mokyklos aspektu.**

Tikrinant šią hipotezę lyginami visų mokymosi motyvacijos skalių vidurkiai (BM, MM, ET, PM) tarp klasių (9 - 10 kl. tarp 11 - 12 kl.) bei merginų ir vaikinių grupėse (Studento t-kriterijum (žr. 7 ir 8 lenteles).

Tyrimo dalyvavo 9 - 12 klasių mokiniai, todėl iškelta pirmajai hipotezei siekiama išsiaiškinti mokinių mokymosi motyvacijos 9 - 10 klasių tarp 11 - 12 klasių statistinius skirtumus (žr. 6 lentelę).

7 lentelė

9 - 10 ir 11 - 12 klasių mokinių mokymosi motyvacijos ypatumai

| Rodikliai | Klasė | Skalių vidurkis | Standartinis nuokrypis | t- testo t | Laisvės laipsniai | p-reikšmė |
|-----------|-------|-----------------|------------------------|------------|-------------------|-----------|
| BM | 9-10 | 3,28 | 1,51 | 0,42 | 158 | 0,403 |
| | 11-12 | 3,47 | 1,40 | | | |
| MM | 9-10 | 3,36 | 1,37 | 0,42 | 150 | 0,148 |
| | 11-12 | 3,68 | 1,42 | | | |
| ET | 9-10 | 3,63 | 1,45 | 0,33 | 137 | 0,259 |
| | 11-12 | 3,92 | 1,75 | | | |
| MP | 9-10 | 3,11 | 1,21 | 0,22 | 130 | 0,884 |
| | 11-12 | 3,14 | 1,57 | | | |

| | | | | | | |
|-------------------|--------------|------|------|-------|-----|-------|
| PAŽANGUMAS | 9-10 | 7,4 | 1,30 | -0,24 | 163 | 0,810 |
| | 11-12 | 7,44 | 0,90 | | | |

Kaip matyti pateiktoje lentelėje (žr. 7 lentelę), statistiškai patikimų skirtumų tarp klasių pagal mokymosi motyvacijos skalės nerandame ($p > 0,05$). Iš akademinio pažangumo rezultatų, pagal gautus duomenis matyti, kad statistiškai patikimų skirtumų tarp šių klasių mokinių pažangumo nėra.

8 lentelė

Vaikinų ir merginų mokymosi motyvacijos ypatumai

| Rodikliai | Lytis | Skalių vidurkis | Standartinis nuokrypis | t- testo t | Laisvės laipsniai | p-reikšmė |
|-------------------|----------|-----------------|------------------------|------------|-------------------|---------------|
| BM | V | 3,48 | 1,34 | 0,36 | 160 | 0,398 |
| | M | 3,29 | 1,58 | | | |
| MM | V | 3,57 | 1,42 | 0,34 | 164 | 0,542 |
| | M | 3,43 | 1,38 | | | |
| ET | V | 3,90 | 1,64 | 0,42 | 163 | 0,223 |
| | M | 3,60 | 1,54 | | | |
| MP | V | 3,29 | 1,38 | 0,27 | 164 | 0,114 |
| | M | 2,95 | 1,36 | | | |
| PAŽANGUMAS | V | 7,12 | 1,03 | -3,78 | 164 | 0,0002 |
| | M | 7,72 | 1,04 | | | |

Kaip matyti iš aukščiau pateiktos lentelės (žr. 8 lentelę), statistiškai patikimų skirtumų tarp vaikinų ir merginų pagal mokymosi motyvacijos skales nerandame ($p > 0,05$) išskyrus akademinį pažangumą ($p < 0,05$).

Remiantis lentele nr. 8, $p < 0,0002$, hipotezės dalis teigianti, kad **mokinių akademinis pažangumas statistiškai skiriasi lyties aspektu** pasitvirtino, todėl galima teigti, kad merginų ir vaikinų pažangumas statistiškai reikšmingas.

Siekiant išsiaiškinti ar **mokinių savęs vertinimas (kognityvinis ir emocinis) statistiškai skiriasi tarp dviejų amžiaus grupių (9 - 10 kl. ir 11 - 12 kl.) bei tarp lyčių**, sudarytos dvi lentelės iš kurių matyti skirtumai kognityvinio ir emocinio savęs vertinimo tarp 9 - 10 klasių ir 11 - 12 klasių (žr. 9 lentelę) bei lyčių aspektu (žr. 10 lentelę).

9 lentelė

9-10 ir 11-12 klasių mokinių subjektyvaus savęs vertinimo ypatumai

| | Klasė | Skalių vidurkis | Standartinis nuokrypis. | t- testo t | Laisvės laipsniai | p-reikšmė |
|--------------------------------------|-------|-----------------|-------------------------|------------|-------------------|--------------|
| Kognityvinis savęs vertinimas | 9-10 | 3,55 | 0,72 | 1,90 | 143 | 0,049 |
| | 11-12 | 3,28 | 0,91 | | | |
| Emocinis savęs vertinimas | 9-10 | 4,19 | 0,71 | 2,10 | 144 | 0,038 |
| | 11-12 | 3,89 | 0,89 | | | |
| Pažangumas | 9-10 | 7,4 | 1,30 | -0,24 | 163 | 0,810 |
| | 11-12 | 7,44 | 0,90 | | | |

Galime teigti, kad statistiškai reikšmingas skirtumas, tarp 9 - 10 klasių mokinių ir 11 - 12 klasių mokinių kognityvinio savęs vertinimo (**p=0,049**) ir emocinio savęs vertinimo (**p=0,038**) yra, bet statistiškai reikšmingo skirtumo tarp klasių mokinių pažangumo neaptikta.

J. Pikūnas (2001) teigia, kad mokiniui turi neigiamos įtakos neradimas sričių, kuriose jis galėtų sėkmingai veikti. Tai mažina jo savęs vertinimą. Todėl ten, kur sudaromos sąlygos sėkmingai mokinių veiklai, jie yra drąsesni, pasitikintys savimi, laimingesni, vertinantys save ir kitus, lengviau priims sprendimus dėl profesinio kelio. Atsižvelgiant į gautus tyrimo rezultatus, galime teigti, kad mokiniai save vertina teigiamai, tai gali palengvinti profesinį apsisprendimą.

10 lentelė

Vaikinų ir merginų subjektyvaus savęs vertinimo ypatumai

| | Lytis | Skalių vidurkis | Standartinis nuokrypis | t- testo t | Laisvės laipsniai | p-reikšmė |
|--------------------------------------|-------|-----------------|------------------------|------------|-------------------|---------------|
| Kognityvinis savęs vertinimas | V | 3,35 | 1,10 | -0,81 | 149 | 0,418 |
| | M | 3,47 | 0,59 | | | |
| Emocinis savęs vertinimas | V | 3,91 | 0,77 | -0,93 | 162 | 0,356 |
| | M | 4,05 | 0,95 | | | |
| Pažangumas | V | 7,12 | 1,03 | -3,78 | 164 | 0,0002 |
| | M | 7,72 | 1,04 | | | |

Iš lentelės (žr. 10 lentelę) rezultatų matyti, kad statistiškai patikimų skirtumų tarp vaikinų ir merginų pagal subjektyvaus savęs vertinimo skales nerandame, išskyrus akademinį pažangumą (**p<0,0002**).

Norint išsiaiškinti ar lankomos mokyklos aspektu išryškėja statistiškai reikšmingi skirtumai, tarp savęs vertinimo rodiklių, pažangumo ir mokymosi motyvacijos sudaryta lentelė (žr. 11 lentelė).

11 lentelė

Gimnazijos mokyklos ir vidurinės mokyklos mokinių savęs vertinimo, mokymosi motyvacijos, pažangumo rodikliai

| Rodikliai | Gimnazija | Vidurinė | t-testo t | Laisvės | p-reikšmė |
|-----------|-----------|----------|-----------|---------|-----------|
|-----------|-----------|----------|-----------|---------|-----------|

| | | | | | | laipsnis | |
|---------------------|----------|------------------------|----------|------------------------|------|----------|--------------|
| | Vidurkis | Standartinis nuokrypis | Vidurkis | Standartinis nuokrypis | | | |
| Kognityvinis | 3,42 | 0,72 | 3,4 | 0,98 | 0,16 | 156 | 0,870 |
| Emocinis | 4,07 | 0,97 | 3,89 | 0,73 | 1,28 | 162 | 0,204 |
| Mokymosi motyvacija | 13,91 | 19,61 | 13,73 | 8,48 | 0,31 | 146 | 0,756 |
| Pažangumas | 7,62 | 1,18 | 7,20 | 0,99 | 2,58 | 164 | 0,011 |

Tyrimo metu gauti rezultatai atskleidė, kad statistiškai reikšmingų skirtumų, tarp vidurinės mokyklos mokinių ir gimnazijos mokyklos mokinių nėra, nes $p > 0,05$, tačiau iš lentelėje pateiktų pažangumo rezultatų matyti, kad statistiškai reikšmingas skirtumas aptiktas tik pažangume ($p=0,011$).

Taigi pirmoji hipotezė pasitvirtino dalinai, kadangi statistiškai reikšmingi skirtumai išryškėjo **amžiaus aspektu**, tarp 9 - 10 klasių mokinių ir 11-12 klasių mokinių **kognityvinio** savęs vertinimo ($p=0,049$) ir **emocinio** savęs vertinimo ($p=0,038$).

Lyties aspektu išryškėjo, kad statistiškai skiriasi **mokinių akademinis pažangumas**, todėl galima teigti, kad merginų ir vaikinų pažangumas statistiškai reikšmingas ($p < 0,0002$).

Lankomos mokyklos aspektu, kad statistiškai reikšmingų skirtumų, tarp vidurinės mokyklos mokinių ir gimnazijos mokyklos mokinių nėra, tačiau statistiškai reikšmingas skirtumas aptiktas tik **pažangume** ($p=0,011$).

Antrąją hipotezė siekiama išsiaiškinti Rosenberg savęs vertinimo skalės rodiklius, teigiant, kad **mokinių savivertės (Rosenberg savęs vertinimo skalė) rodikliai sąlyginai žemesni 9 - 10 klasėse besimokančių mokinių nei 11 - 12 klasėse besimokančių mokinių bei lyties aspektu - vyrų savivertės rodikliai sąlyginai žemesni nei moterų**.

Sudaryta lentelė (žr. 12 lentelę), kurioje matyti 9 - 10 klasių bei 11 - 12 klasių bei lyties aspektu savivertės rodiklių ypatumai.

12 lentelė

9-10 ir 11-12 klasių mokinių bei vaikinų ir merginų savivertės rodiklių ypatumai

| Rosenberg savęs vertinimo skalė | Klasė | Skalių vidurkis | Standartinis nuokrypis | t- testo t | Laisvės laipsniai | p-reikšmė |
|---------------------------------|--------------|-----------------|------------------------|------------|-------------------|-----------|
| | Lytis | | | | | |
| | 9,10 | 20,68 | 4,27 | 0,15 | 157 | 0,884 |
| | 11,12 | 21,26 | 4,01 | | | |
| Vaikinai | 21,09 | 13,11 | 1,39 | 156 | 0,165 | |
| Merginos | 20,19 | 20,77 | | | | |

Pagal tyrimo metu gautus rezultatus, galime teigti, kad hipotezė nepasitvirtino, kadangi statistiškai reikšmingų skirtumų nėra nei tarp klasių, nei tarp vaikų ir merginų.

Anketinės apklausos metu siekiant išsiaiškinti mokinių mokymosi motyvacijos vertinimą buvo klausama: "**Jūs mokotės, nes?**" ir pateikiama 11 teiginių, kuriuos reikėjo suranguoti penkių balų skalėje, nuo "*visiškai sutinku*" iki "*visiškai nesutinku*".

13 lentelė

Mokinių nuomone, dėl ko jie mokosi (N=166)

| Teiginiai | Visiškai sutinku % (N) | Sutinku % (N) | Nežinau % (N) | Nesutinku % (N) | Visiškai nesutinku % (N) |
|---|------------------------------|---------------------|---------------------|-----------------------|--------------------------------|
| 1. Patinka žinoti ką nors nauja | 47,59 (79) | 43,98 (73) | 6,63 (11) | 1,81 (3) | - |
| 2. Noriu tinkamai bendrauti su tėvais, mokytojais, draugais | 54,22 (90) | 37,95 (63) | 7,23 (12) | 0,60 (1) | - |
| 3. Noriu sugebėti įveikti iškilusius sunkumus | 54,22 (90) | 38,55 (64) | 6,63 (11) | 0,60 (1) | - |
| 4. Mokytis - mano pareiga | 46,39 (77) | 45,18 (75) | 7,23 (12) | 1,21 (2) | - |
| 5. Malonu susilaukti pagyrimo | 42,17 (70) | 43,98 (73) | 10,24 (17) | 2,41 (4) | 1,21 (2) |
| 6. Noriu būti pirmūnas | 24,70 (41) | 30,12 (50) | 28,92 (48) | 13,25 (22) | 3,01 (5) |
| 7. Noriu toliau mokytis | 34,94 (58) | 45,18 (75) | 16,87 (28) | 2,41 (4) | 0,60 (1) |
| 8. Noriu būti draugų mėgstamas (-a) | 21,08 (35) | 47,59 (79) | 23,49 (39) | 7,23 (12) | 0,60 (1) |
| 9. Stengiuosi išvengti draugų kritikos | 10,84 (18) | 40,36 (67) | 27,11 (45) | 9,64 (16) | 12,10 (20) |
| 10. Stengiuosi išvengti tėvų bausmių | 23,50 (39) | 33,13 (55) | 19,28 (32) | 19,28 (32) | 4,82 (8) |
| 11. Stengiuosi išvengti mokytojų pastabų | 16,27 (27) | 39,16 (65) | 22,89 (38) | 18,67 (31) | 3,01 (5) |

Mokiniai yra linkę manyti, kaip matome iš gautų rezultatų, kad jie mokosi, kaip nurodė ("*visiškai sutinku*") 54,22%, nes nori tinkamai bendrauti su tėvais, mokytojais, draugais bei toks pat procentas (54,22%) mokinių nori įveikti iškilusius sunkumus. Kaip matyti iš gautų atsakymų mokinių mokymosi motyvacijai svarbi aplinkinių nuomonė, svarbus jų bendravimas.

J. Laužiko (1993) nuomone, kai vaikas suvokia, kad jis pats gali pasirinkti savo tikslą - tai yra pati veiksmingiausia ir prasmingiausia mokymosi motyvacija - svarbi savigarba, juk

kiekvienas nori būti mylimas, užsitarnauti bendraamžių pasitikėjimą, o tam visų pirma reikia pasitikėti savo jėgomis, įsitikinti, kad esi reikalingas ir naudingas kitiems.

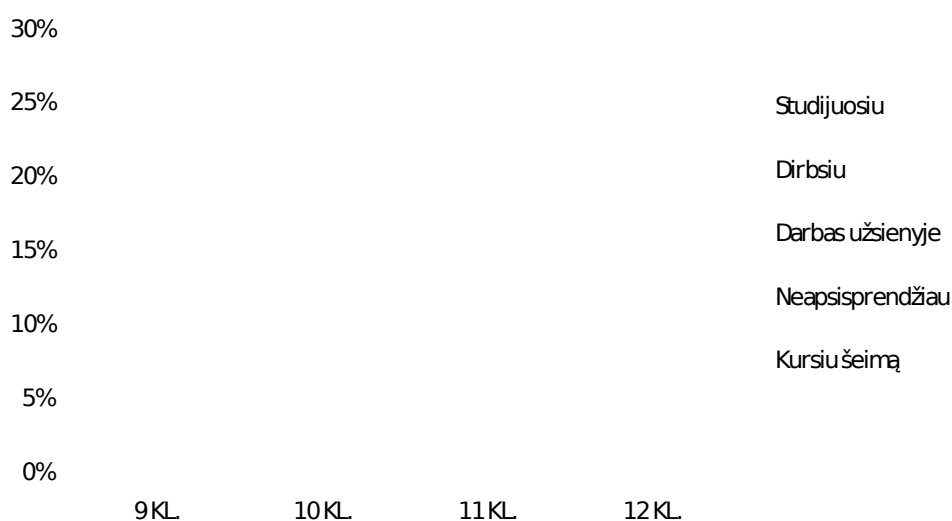
47,59% ("visiškai sutinku") rinkosi, nes patinka žinoti ką nors nauja, ir toks pat procentas mokinių rinkosi ("sutinku"), nes nori būti draugų mėgstami, 40,36% stengiasi išvengti draugų kritikos, 39,16% stengiasi išvengti mokytojų pastabų. Respondentams svarbi tiek draugų, tiek mokytojų nuomonė apie juos.

Kaip teigia A. Markova (1990), ugdant teigiamą požiūrį į mokymąsi, svarbu formuoti išsilavinimo motyvus, pažinimo interesus ir pasitikėjimą savo jėgomis. Silpnos motyvacijos mokiniams būdinga tai, kad jiems labai svarbus geras tėvų, mokytojų, draugų vertinimas.

46,39% ir 45,18% ("visiškai sutinku" ir "sutinku") įvardijo, kad mokytis - mano pareiga. 45,18% nurodė, kad mokosi, nes nori toliau tobulėti ir mokytis.

D. Beresnevičienės (1995) atlikti tyrimai rodo, kad siekiant didesnio socialinio pripažinimo, daugiau bendrauti, išreikšti save, tenkinti savo estetinius bei saviaktualizacijos poreikius, kyla ir noras mokytis.

6 paveikslėlis iliustruoja, ką mokiniai planuoja veikti baigę mokyklą.



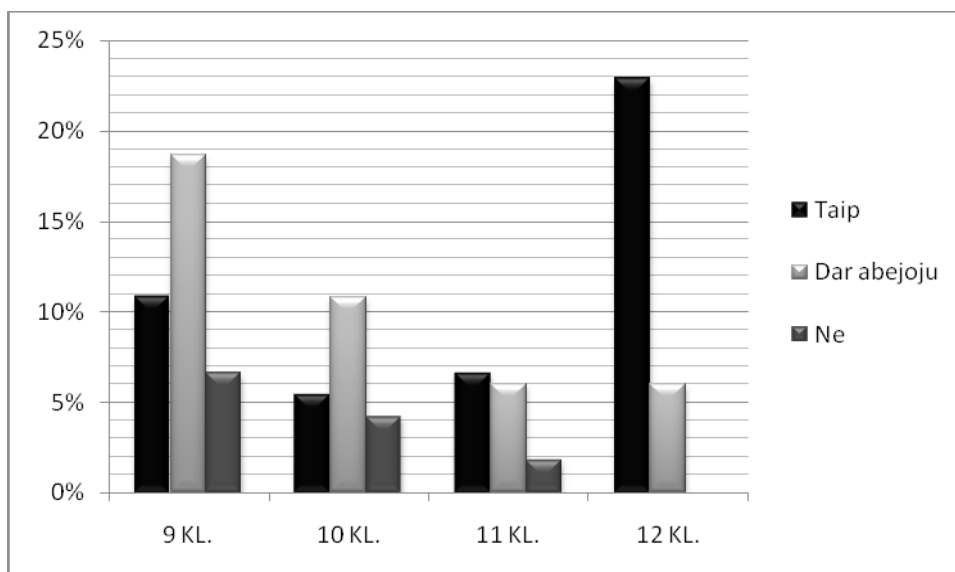
6 pav. **Mokinių planai baigus mokyklą** (N=166)

Visos imties didžioji dalis apklaustųjų teigia, kad baigę mokyklą planuoja studijuoti 77% (128 mokiniai). Baigę mokyklą planuojančių dirbti - 29,51% (49 mokiniai).

IX klasėje 25,30% ir XII 25,90% klasėje išryškėja noras rinktis studijas.

Gimnazijos mokyklos mokinių tarpe "Studijas" planuoja rinktis 82,35% mokinių (70), o vidurinės mokyklos 71,60% (58) mokiniai. Vaikinių tarpe išryškėja "dirbsiu" pasirinkimas, visoje vidurinės mokyklos vaikinių imtyje 41,30% (19).

Aptarus tiriamųjų planus dėl tolimesnės veiklos, siekiame tiksliau išsiaiškinti ketinimus tų respondentų, kurie baigę mokyklą ketina iš karto studijuoti, klausiant ar jau nusprendę kokią profesiją pasirinks (žr. 7 pav.).



7 pav. Mokinių profesinis apsisprendimas (N=166)

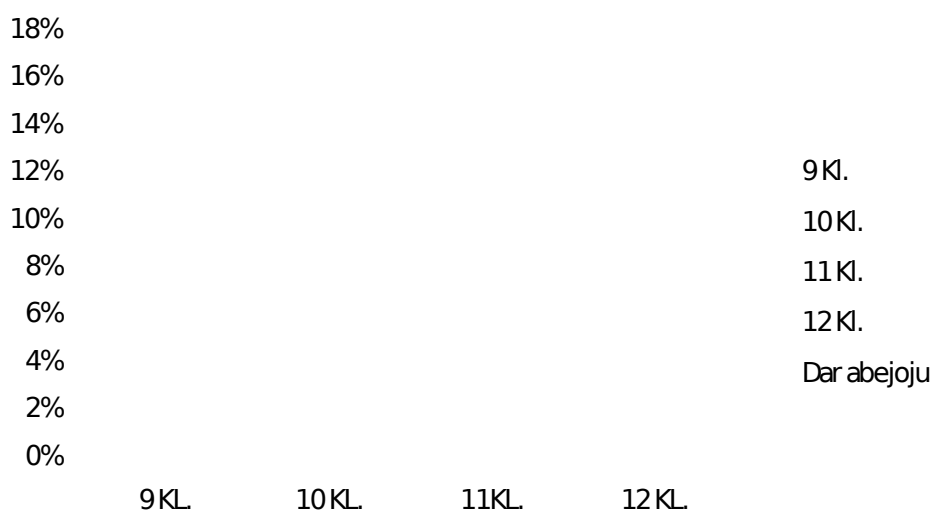
Į klausimą ar "Esate nusprendęs (-usi), kokią profesiją pasirinksite?", 45,78% (76) respondentai jau nusprendę kokią profesiją pasirinks, tačiau nemaža dalis dar abejojančių - 41,56% (69) respondentai. Didžiausia dalis respondentų apsisprendusių kokią profesiją pasirinks XII klasėje 22,89% (38), IX didžioji dalis 18,64% (31) mokinių dar abejojančių dėl profesinio pasirinkimo.

Mokinių nuomonė ugdymo įstaigose pasidalino: gimnazijos mokykloje X klasėje tik 2 iš 5 merginų apsisprendusios, XII klasėje 12 merginų iš 15 žino kokią profesiją pasirinks, o IX klasėje didžiausia dalis "Dar abejoja" (8 merginos). Vaikinų tarpe taip pat kaip ir merginų, XII klasėje "Taip" pasirinko - 7. O IX klasėje didžioji dalis "Dar abejoja" (7 vaikinai). Vidurinėje mokykloje merginų tarpe IX klasėje didžioji dalis "Dar abejoju" (11 merginų), o vaikinų tarpe XII klasėje "Taip" pasirinko 13. Rezultatai parodo, kad IX klasių mokiniai dar nėra apsisprendę dėl profesijos pasirinkimo.

Pasak J. Reingardienė, A. Zdanavičius (2003) daugelis baigiamųjų klasių mokinių dar nėra apsisprendę dėl būsimos profesijos (51%) dar abejoja. Tai leidžia kelti prielaidą, kad profesinis mokinių orientavimas ir rengimas karjerai vidurinėse mokyklose ir gimnazijose nėra labai efektyvus ir pakankamas. Tam gali turėti įtakos daugelis veiksnių, keli iš jų gali būti: silpnas motyvavimas, moksleivių menkas savęs pažinimas/vertinimas.

Tai parodo ir klausimo "Kelintoje klasėje pasirinkote profesiją (apsisprendėte, kuo būsite)?" (žr. 8 pav.) atsakymų rezultatai, kad IX klasėje abejose mokyklose merginos nežino

profesijos pasirinkimo, nors IX klasėje renkamasis profilinis mokymasis (9 - 10 klasės priskiriamos pasirinkimo laikotarpiui), derėtų planuoti veiklą, mokomuosius dalykus, kurie reikalingi pasirinktai profesijai.

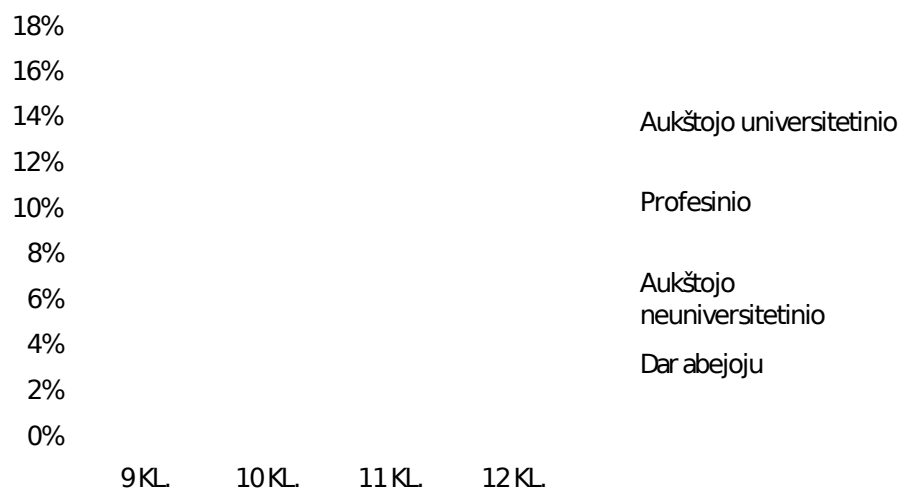


8 pav. Profesijos pasirinkimas tam tikroje klasėje (N=166)

Iš pateiktų duomenų matyti, kad IX klasės mokiniai jau apsisprendę dėl profesijos pasirinkimo toje pačioje klasėje, kurioje šiuo metu mokosi 16,27% (27), tačiau nemaža dalis, toje pačioje klasėje besimokančių moksleivių dar abejojančios 15,06% (25) profesijos pasirinkimu. X klasėje susidaro panašus pasirinkimas, kaip ir IX klasėje, kad apsisprendė toje pačioje klasėje, kurioje mokosi 9,64% (16) ir nemaža dalis abejojančių 8,43% (14), XII klasėje toks pats procentas nurodė, kad jau dėl profesinio pasirinkimo apsisprendę 9 ir 10 klasėse 6,63% (11), šiek tiek didesnis procentas nurodė, kad apsisprendė 11 klasėje 8,43% (14), XII klasėje mažiausia dalis abejojančių 2,41% (4).

Pasak L. Jovaišos (1997), psichologinis subrendimas rinktis profesiją yra svarbiausia sąlyga savarankiškam, sąmoningam ir tiksliam apsisprendimui. Atlikti tyrimai rodo, kad daugelis moksleivių, pasiekę IX – X klasę, nėra tam subrendę, nes stokoja profesinės informacijos, silpnai pažįsta save.

Mokinių buvo klausiama kokio išsilavinimo jie ketina siekti baigę mokyklą, jų atsakymus iliustruoja 9 paveikslėlis.



9 pav. **Mokinių ketinimai siekiant išsilavinimo** (N=166)

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad IX klasės mokinių didžioji dalis dar abejoja 15,66% (26) kokio išsilavinimo sieks, o XII klasėje ketina siekti aukštojo neuniversitetinio 12,65% (21) ir 7,83% (13) mokinių sieks aukštojo universitetinio išsilavinimo.

Bendroje imtyje respondentų daugiausiai 31,33% mokinių (52) dar abejoja, kokio išsilavinimo sieks, 25,30% (42) mokinių planuoja siekti aukštojo neuniversitetinio mokslo, 22,86% (38) mokinių profesinio išsilavinimo ir 20,48% (34) - rinksis aukštąjį universitetinį. Didžioji dalis dar abejojančių IX klasėje kaip minėta 15,66%. Galima pagrįstai tvirtinti, kad neapsisprendusių mokinių skaičius yra gan didelis. Viena vertus, galima apgailestauti, kad mokiniai nėra tvirtai apsisprendę dėl savo profesinio pasirinkimo, kita vertus, galima daryti prielaidą, kad atsakymą „dar neapsisprendžiau“ dažniausiai rinkosi IX klasių mokiniai, kuriems dar yra laiko iki profesinio apsisprendimo, tačiau kaip teigia B. Jatautaitės (1993) tyrimas, kad didžioji dalis (76%) apklaustų devintokų nesugeba apibūdinti savo charakterio, temperamento, sugebėjimų, nes neturi pakankamai psichologinių žinių. Dvyliktokų savianalizė irgi prasta. Mokslininkės manymu, tai yra viena iš kliūčių, dėl kurios mokiniai savarankiškai nesirengia profesijos rinktis arba nesugeba jos rinktis.

Aptarus respondentų siekius baigus mokyklą, toliau norima išsiaiškinti, ar jie žino, jei planuoja studijuoti, kokie mokomieji dalykai, brandos egzaminai reikalingi siekiant išsilavinimo ar žino, kokie jų gebėjimai ir asmeninės savybės turėtų atsiskleisti siekiant pasirinktos ateities veiklos, atsakymai pavaizduoti 10 paveiksle.



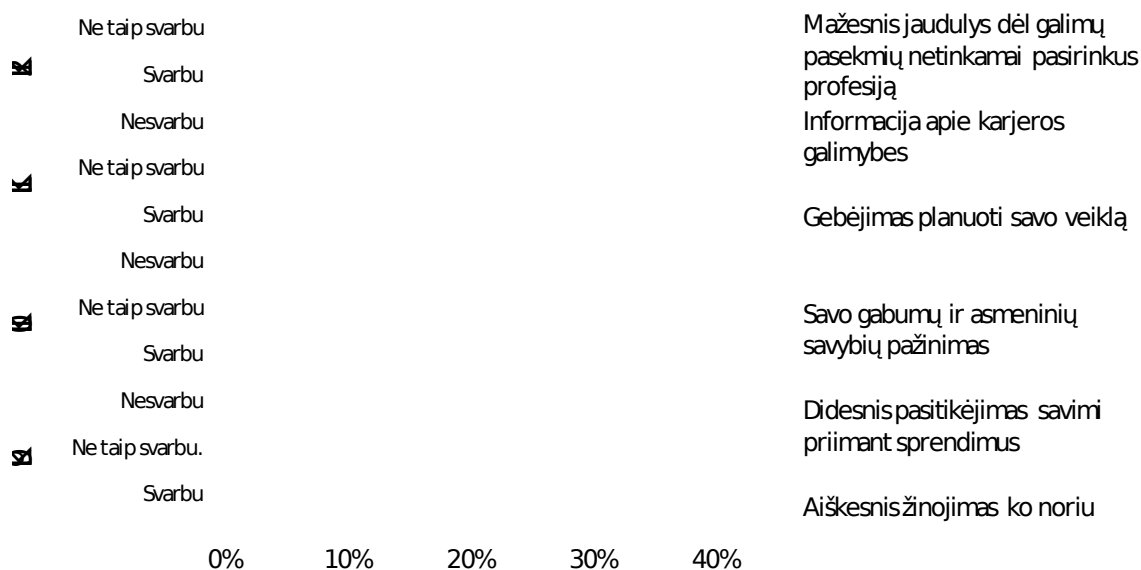
10 pav. **Mokinių žinios apie tai, kas reikalinga jų ateities veiklai** (N=166)

Rezultatai rodo, kad didžioji dalis visos imties respondentų žino kokius mokomieji dalykai jiems reikalingi jų tolimesnei ateities veiklai 65,06% (108) mokinių pasirinko "Taip". Gebėjimai, kokius reikalingi žino 54,82% (91) mokinių, o 54,22% (90) mokinių žino, kokius brandos ir stojamieji egzaminai bei asmeninės savybės, "Taip" pasirinko 45,78% (76) mokinių. Didesnė dalis respondentų geriau žino, kokius mokomieji dalykai, brandos ir stojamieji egzaminai reikalingi, bet mažiau žinių turi, kokius gebėjimai, asmeninės savybės reikalingos ir tai išryškėja visose klasėse tarp mokinių.

H. Galkytė (1977) pažymi, kad gebėjimas įvertinti savo galimybes renkantis profesiją – tai mokėjimas analizuoti savo tinkamumą tam tikrai profesijai, remiantis savęs pažinimu ir reikalavimais, kuriuos kelia ši profesija, tyrimo rezultatai parodo, kad didžioji dalis mokinių turi žinių apie tai, kas jiems reikalinga jų tolimesnei veiklai.

Tačiau nemaža dalis visos imties respondentų nėra tikri, dėl gebėjimų ir asmeninių savybių, rinkosi "Nesu tikras" dėl gebėjimų 42,77% (71) mokinių, o dėl asmeninių savybių 49,40% (82) mokinių, tad galima daryti išvadą, kad visgi didesnė dalis nežinančių kokios asmeninės savybės reikalingos jų ateities veiklai.

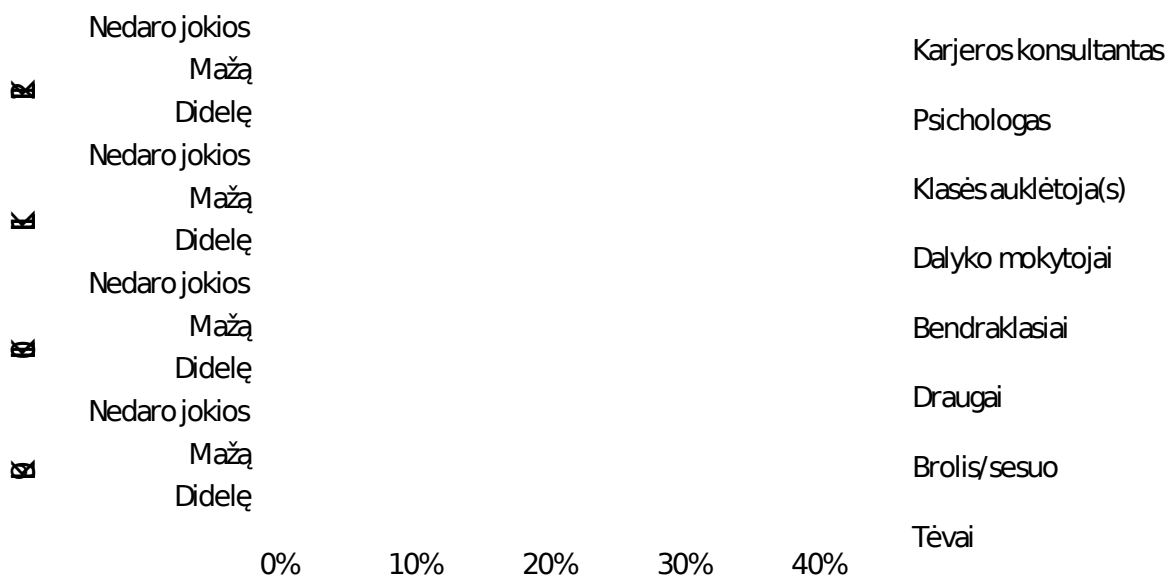
Mokiniai galėjo išreikšti nuomonę, kas padėtų sėkmingiau apsispręsti dėl būsimos profesijos (žr. 11 pav.).



11 pav. Atsakymai į klausimą, **kas padėtų sėkmingiau apsispręsti dėl būsimos profesijos** (N=166)

Sėkminga profesinė karjera galima tik tuomet, kai asmuo save realizuoja, kai profesija atitinka asmens interesus ir pomėgius (Kirkpatrick Johnson, Mortimer, 2002). Pagal tyrimo metu gautus duomenis, mokiniams lengviau apsispręsti dėl būsimos profesijos būtų, jei jie aiškiai žinotų, ko jie nori, tai nurodė net 93,37% (155) respondentų, "savo gabumų ir asmeninių savybių žinojimas" taip pat palengvintų profesinį pasirinkimą pasak 89,76% (149) respondentų. 85,54% (142) mokinių pasirinko, kad "didesnis pasitikėjimas savimi priimant sprendimus" palengvintų pasirinkimo dalį ir 61,45% (102) mokinių svarbu pasirenkant profesiją "mažesnis jaudulys dėl galimų pasekmių netinkamai pasirinkus profesiją". Ypač "svarbu" visi išvardinti teiginiai pasireiškia IX ir XII klasėse tiek gimnazijos, tiek vidurinėje mokykloje vaikinų ir merginų tarpe.

Mokinių buvo klausiama, kokią įtaką daro išvardintų asmenų nuomonė renkantis būsimą profesiją (žr. 12 pav.)

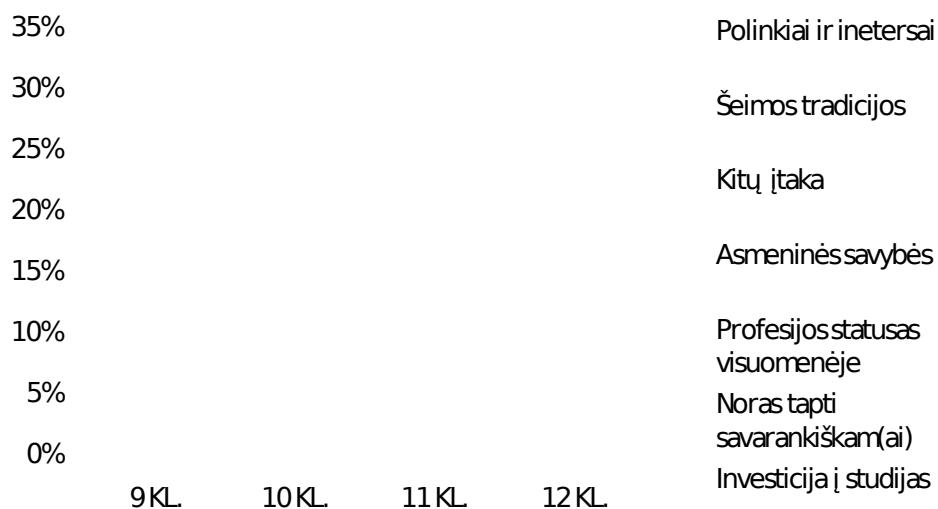


12 pav. Asmenų nuomonės įtaka renkantis profesiją (N=166)

Moksleivių nuomone, didelę įtaką dėl profesinio apsisprendimo lemia tėvų nuomonė 71,08% (118) mokinių, tai ypač atsiskleidė IX klasėje 26,51% (44 mokiniai) ir XII klasėje 22,89% (38 mokiniai). Taip pat svarbu dalyko mokytojų nuomonė 35,54% (59) mokinių. Iš pateiktų duomenų galime matyti, kad mažai įtakos turi karjeros konsultantai 25,30% (42) mokinių ir psichologas 20,48% (34) mokinių. Nedaro jokios įtakos psichologas 74,70% (124) rinkosi mokinių. Galima teigti, jog šeima labiausiai įtakoja moksleivių profesinį apsisprendimą, kaip ir teigia atliktas tyrimas, kurio metu buvo apklausti mokiniai ir jų tėvai. Mokinių buvo pasiteirauta, kas juos dažniausiai konsultuoja profesijos pasirinkimo klausimais. Beveik pusė apklaustųjų (49%) nurodė, kad profesijos pasirinkimo klausimais juos dažniausiai konsultuoja tėvai. (Indrašienė, Rimkevičienė, Gaigalienė ir kt., 2006).

A. Sokolova (2004) pateikia apklausos rezultatus, pagal kuriuos 9 - 10 klasės dauguma mokinių ieško profesinės informacijos, atsiklausia nuomonės šeimose, didelė tėvų įtaka paaiškinama tuo, kad jaunimas yra finansiškai priklausomi nuo jų.

13 paveiksle pateikti atsakymai atskleidžia, kokios yra reikšmingos sąlygos mokinių profesiniam apsisprendimui.



13 pav. **Reikšmingos sąlygos profesiniam apsisprendimui** (N=166)

Reikšmingiausią sąlygą renkantis profesiją gimnazijos ir vidurinės mokyklos mokiniai 78,31% (130 respondentų) įvardijo "asmeninės savybės", 62,65% (104) mokinių rinkosi "polinkiai ir interesai". Tai ypač atsiskleidžia IX ir XII klasėse. IX kl. 22,89% reikšminga sąlygą nurodė, kaip polinkiai ir interesai, bei 30,12% asmeninės savybės įvardijo, XII klasėje taip pat išryškėjo šios reikšmingos sąlygos, polinkiai ir interesai svarbūs 18,67% (31) mokinių, asmeninės savybės 22,29% (37) turi reikšmės mokinių. Gebėjimą sąmoningai rinktis profesiją lemia savęs ir profesijos pažinimas, santykio tarp profesijos reikalavimų ir savo gebėjimų supratimas (Beresnevičienė, 1990). Svarbus rinkimosi veiksnys – poreikis ir su juo susiję kiti psichiniai padariniai: interesai, vertybės, polinkiai. Charakterio vaidmuo rinkimosi motyvacijoje taip pat svarbus, šeima, siekia apsaugoti jaunimą nuo klaidų (Jovaiša, 1997). Prieš tai aptartame klausime, išaiškėjo, kad "savo gabumų ir asmeninių savybių žinojimas" palengvintų profesinį pasirinkimą, taip nurodė - 89,76% (149) respondentų. (žr. 11pav.), tačiau ankstesniame klausime "mokinių žinios apie tai, kas reikalinga jų ateities veiklai" jie įvardijo kad nėra tikri dėl asmeninių savybių 49,40% (82) mokinių, viena vertus galima pagrįstai teigti, kad mokiniams turi reikšmingumo jų asmeninės savybės, tačiau tenka apgailestauti kad nemaža dalis menkai save pažįsta.

Anot D. Augienės (2009), kad individas sprenddamas, kokią profesiją pasirinkti, turi išsiaiškinti, kuri iš vertybių stipriausiai sąveikauja su jo asmenybe. Profesijos pasirinkimui svarbios bendrosios kultūrinės vertybės, asmeninės ir darbo vertybės. Savo vertybių žinojimas yra svarbiausias žingsnis priimant gyvenimo sprendimus, tarp jų ir profesinis apsisprendimas.

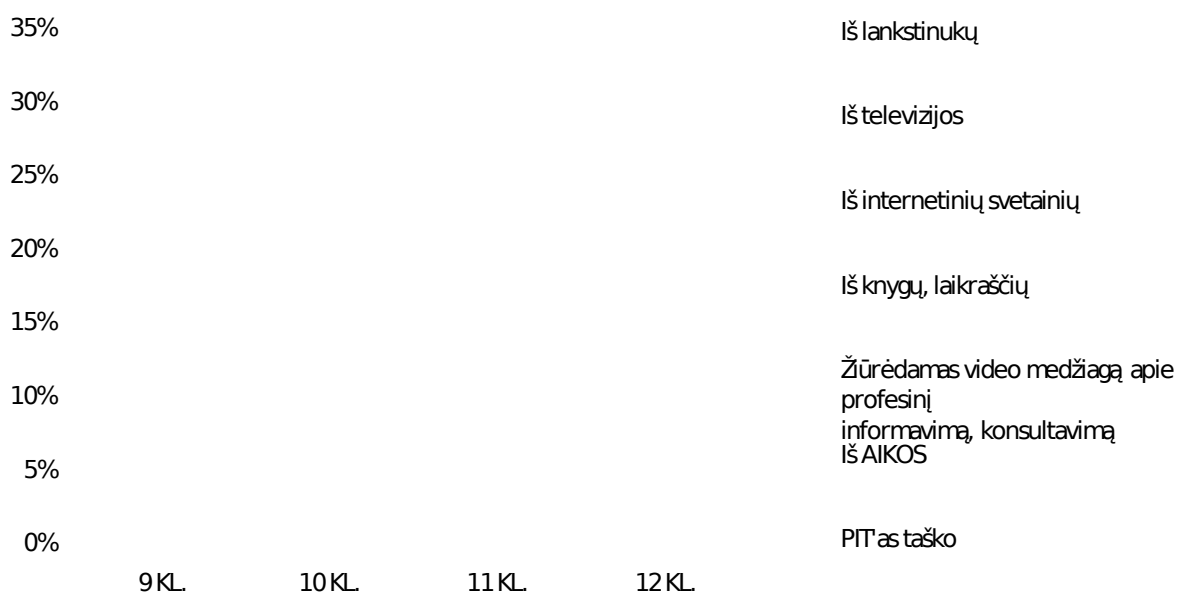
Nagrinėjant visos imties respondentų nuomonę išaiškėjo, kad 50% (83) mokinių reikšminga sąlyga - "noras tapti savarankišku(a)", o 31,93% (53) respondentų nurodė, kad "profesijos statusas visuomenėje" ir 26,51% (44) mokinių reikšmės turi "šeimos tradicijos".

R. Kriščiūnaitė ir A. Smailys (2011) įvardija štai tokias profesijos pasirinkimo klaidas:

1. Profesijos populiarumo arba prestižo iškėlimas svarbiausiu profesijos rinkimosi kriterijumi.
2. Profesijos rinkimasis pasiduodant draugų/artimųjų įtakai.

Ties šiuo klausimu neišryškėjo, kad turėtų įtakos profesiniam apsisprendimui draugų įtaka, tačiau nemažai daliai profesijos statusas turi reikšmingumo bei šeimos tradicijos.

Toliau buvo pateiktas klausimas, kuris padėjo išsiaiškinti apie tai iš kur respondentai renka informacijos apie norimas studijuoti profesijas (žr. 14 pav.).



14 pav. **Informacijos pasirinkimas apie norimą studijuoti profesiją (N=166)**

Didžioji dalis respondentų informacijos šaltiniu pasirinko "Iš interneto" 81,93% (136), o 36,14% (60) mokinių naudingos informacijos gauna iš lankstinukų, 34,34% (57) mokinių informacijos apie norimą studijuoti profesiją ieško "žiūrėdamas vaizdo medžiagą susijusią su profesiniu informavimu ir konsultavimu". Maža dalis respondentų informacijos pasirinkimą įvardijo AIKOS 4,22% (7 mokiniai) ir PIT'as tašką 2,41% (4 mokiniai), 1 mokinys nurodė, kad informacijos gauna iš draugų. Tai galime teigti, kad televizija ir internetinės svetainės yra pagrindinis informacijos šaltinis apie profesijas. Tai leidžia manyti, kad moksleiviai daug laiko praleidžia prie televizoriaus bei kompiuterio. Žiūrint įvairias televizijos laidas ar filmus, moksleiviai gali susipažinti su tam tikrais profesijų atstovais, pamatyti profesijų privalumus ir trūkumus, tai gal padėtų įvertinti savo sugebėjimus kuriai nors profesijai.

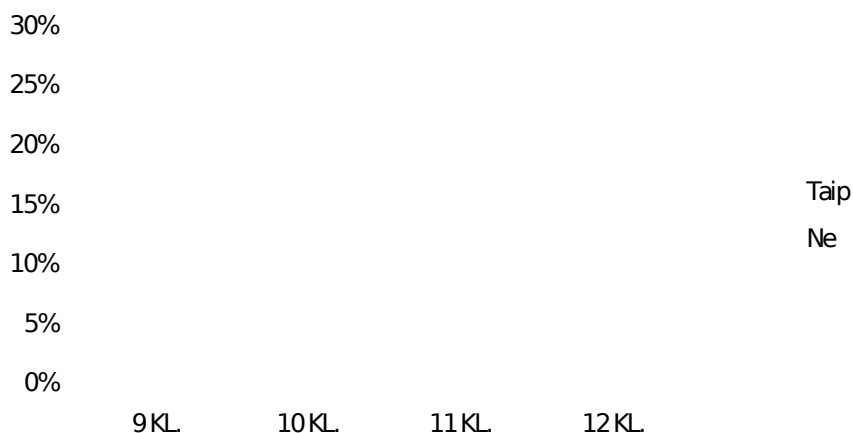
Siekiant geriau pažinti moksleivius ir suprasti jų poreikius, „Litexpo“ parodų rūmuose š.m. vasario 6–8 d. vykusioje parodoje „Studijos 2014“ buvo atlikta 10 - 12 klasių moksleivių apklausa. Absoliuti dauguma moksleivių informacijos apie studijas ieško interneto svetainėse (91,5%).

Lyginant gimnazijos ir vidurinės mokyklų mokinių gautus atsakymų rezultatus, ties visais informacijos šaltiniai mokinių nuomonės panašios, tik gimnazijos mokiniai 7,23% (12) knygose randa informacijos apie profesijas, kai tuo tarpu vidurinės mokyklos 4,22% (7). Tai gali turėti, kad gimnazijos mokykla priklauso rajonui ir į šią mokyklą dažnai atvažiuoja aukštųjų mokyklų atstovai pristatyti siūlomų studijų programų. O miesto vidurinėje mokykloje besimokantys mokiniai rinkosi AIKOS 3,61% (6 mokiniai), o užmiesčio mokyklos tik 1 mokinė XII klasės.

Autoriai V. Indrašienė, V. Rimkevičienė, M. Gaigalienė ir kt. (2006) tyrimo ataskaitoje rašo, kad vyresnieji paaugliai informacijos apie pasirinktą profesiją gauna iš įvairių lankstinukų, bukletų, internetinių svetainių, televizijos, radijo. Nuoroda „AIKOS“ dauguma respondentų nesinaudoja.

Tačiau jaunuoliai turėtų būti skatinami ieškoti informacijos apie profesijas, naudodamiesi visais galimais būdais; analizuoti spausdintą medžiagą (katalogus, žurnalus, knygas ir kt.), ieškoti informacijos internete, žaisti vaidmeninius žaidimus ir aptarti jų rezultatus, analizuoti problemines profesines situacijas, organizuoti profesijų klubus, ekskursijas, stebėti įvairių profesijų darbuotojų veiklą, peržiūrėti vaizdo medžiagą, naudotis kompiuterių programomis, skirtomis profesiniam informavimui ir konsultavimui (Adamonienė, Daukilas, Krikščiūnas ir kt., 2001).

Toliau siekiant išsiaiškinti ar yra trukdžių įgyvendinant profesinį pasirinkimą, buvo siūloma respondentams pasirinkti atsakymo variantus "Taip" arba "Ne" (žr. 15 pav.).

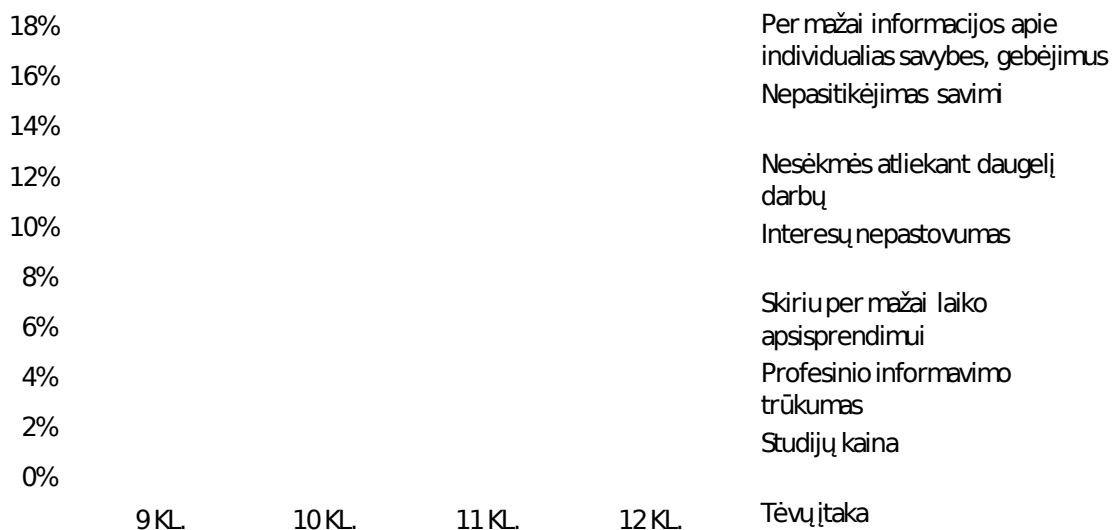


15 pav. **Mokinių nuomonė ar yra trukdžių įgyvendinant profesinį pasirinkimą**
(N=166)

Iš gautų mokinių atsakymų galime teigti kad didžioji dalis susiduria su trukdžiais įgyvendinant profesinį pasirinkimą, "Taip" pasirinko 66,87% (111) mokinių, o 33,13% (55) mokiniai mano priešingai, pasirinko "Ne". Kaip matyti iš pateiktų rezultatų daugiausiai IX klasės

mokiniai - 26,51% (44), susiduria su trukdžiais ir XII klasės - 19,28% (32) mokinių susiduria su trukdžiais įgyvendinant profesinį pasirinkimą.

Siekiant išsiaiškinti su kokiais trukdžiais susiduria respondentai, buvo prašoma, tų kurie įvardijo, kad susiduria su jais įgyvendinant profesinį pasirinkimą, pasirinkti su kokiais trukdžiais susiduria (žr. 16 pav.)



16 pav. Trukdžiai įgyvendinant profesinį pasirinkimą (N=166)

Iš pateiktų duomenų matyti, kad trukdžiu įvardija "skiriu per mažai laiko apsisprendimui", kaip dažniausiu su kuriuos susiduria - 33, 13% (55) mokiniai, o "turiu per mažai informacijos apie savo individualias savybes ar gebėjimus" ir "profesinio informavimo trūkumas" įvardija po lygiai 28,92% (48) mokiniai, 22,29% (37) mokiniai nepasitiki savimi įgyvendinant profesinį pasirinkimą, 15,66% (26) mokiniai įvardijo, kad susiduria su nesėkmėmis atliekant įvairius darbus, o 13,25% (22) - "interesų nepastovumas". Vidurinės mokyklos mokiniai nurodė, tokius trukdžius, kaip "studijų kaina" 2,41% (4 mokiniai) ir "tėvų nuomonė" 1,81% (3 mokiniai), kurie nepritaria vaikų pasirinktoms profesijoms.

Palyginus gautus duomenis galima matyti, kad IX ir XII klasėje matyti aukščiausi trukdžių šuoliai ir šių klasių mokiniai pildydami anketas įvardijo po kelis trukdžius įgyvendinat profesinį pasirinkimą.

Siekiant išsiaiškinti mokinių ir mokytojų bendradarbiavimą, mokiniams buvo pateikta 12 teiginių kuriuos reikia suranguoti penkių balų skalėje, nuo "visiškai sutinku" iki "visiškai nesutinku" (žr. 14 lentelę).

14 lentelė

Mokinių ir mokytojų bendradarbiavimas

| Teiginiai | Visiškai sutinku % (N) | Sutinku % (N) | Nežinau % (N) | Nesutinku % (N) | Visiškai nesutinku % (N) |
|-----------|------------------------------|---------------------|---------------------|-----------------------|--------------------------------|
| | | | | | |

| | | | | | |
|---|---------------|----------------|---------------|---------------|--------------|
| 1. Aš galiu įtakoti savo mokymosi veiklą pamokų metu (pvz., pasirinkti kai kurias užduotis savo nuožiūra; pasirinkti, su kuriais bendraklasiais atlikti užduotis ir t.t.). | 22,29 (37) | 36,75 (61) | 15,06 (25) | 25,30 (42) | 0,60 (1) |
| 2. Mokytojai skatina mano atsakomybę, nedemonstruodami savo galios (pvz., ne tik siekia, kad laikyčiausi klasės taisyklių, bet ir paaiškina, kodėl tos taisyklės yra svarbios, leidžia pačiam dalyvauti klasės taisyklių kūrime). | 19,28 (32) | 46,99 (78) | 19,88 (33) | 12,05 (20) | 1,81 (3) |
| 3. Tikiu, kad mokslai man sekasi geriau, kai labiau pasistengiu. | 48,80 (81) | 31,33 (52) | 7,23 (12) | 11,45 (19) | 1,21 (2) |
| 4. Mokytojų parenkamos užduotys man kelia susidomėjimą (pvz., įdomios, netikėtos, žaismingos, gyvenimiškos, linksmos užduotys; informacija pateikiama įdomiai, kai kurios užduotys liečia asmeniškai, sukelia įvairių emocijų). | 18,07 (30) | 37,95 (63) | 27,11 (45) | 15,66 (26) | 1,21 (2) |
| 5. Man asmeniškai įdomu tai, ko mokausi per pamokas. | 18,07 (30) | 61,45 (102) | 13,25 (22) | 6,02 (10) | 1,21 (2) |
| 6. Mokytojams yra svarbu, ar aš pasieksiu mokymosi tikslų (pvz., jie susirūpina, jei man nepasiseka gerai atlikti užduoties; skiria laiko, jei ateinu ko nors paklausti po pamokos). | 13,86 (23) | 37,95 (63) | 30,12 (50) | 16,27 (27) | 1,81 (3) |
| 7. Tai, ko mokausi mokykloje, man yra svarbu, siekiant savo tikslų (pvz., tai susiję su mano mėgstama veikla, būsima karjera, gautas žinias galiu pritaikyti "realiame gyvenime"). | 24,10 (40) | 53,62 (89) | 18,68 (31) | 3,01 (5) | 0,60 (1) |
| 8. Aš tikiu, kad mokytojams rūpi mano asmeninis gyvenimas (pvz., mokytojams įdomu tai, ką veikiu ne tik mokykloje, bet ir po mokyklos). | 7,83 (13) | 28,31 (47) | 28,92 (48) | 25,90 (43) | 9,04 (15) |
| 9. Man yra aišku, ko mokytojai iš manęs tikisi (pvz., aišku, į ką mokytojai kreipis dėmesį, vertindami mano darbus). | 9,64 (16) | 36,75 (61) | 31,93 (53) | 19,88 (33) | 1,81 (3) |
| 10. Pamokų metu turiu galimybių draugiškai dirbti kartu su kitais mokiniais (jų metu galiu asmeniškai pažinti kitus mokinius). | 29,52 (49) | 27,11 (45) | 20,48 (34) | 20,48 (34) | 2,41 (4) |
| 11. Tai, ko mokausi, yra įdomu ir atitinka mano gebėjimus (yra nei per sunku, nei per lengva). | 9,64 (16) | 49,40 (82) | 23,50 (39) | 15,06 (25) | 2,41 (4) |
| 12. Aš gaunu pakankamai informacijos apie savo gebėjimų lygį (tai gali būti pažymiai, kaupiamieji balai, žodiniai įvertinimai ir pan.). | 12,05 (20) | 46,99 (78) | 23,49 (39) | 12,65 (21) | 4,82 (8) |

Pagal gautus atsakymus į šiuos teiginius galime matyti, kad didžiausias procentas atsakymų ties penktuoju teiginiu 61,45% (*Man asmeniškai įdomu tai, ko mokausi per pamokas*), tai parodo mokinių susidomėjimą ir norą mokytis, nes jiems įdomu, ko jie mokosi pamokų metu.

Tokį respondentų susidomėjimą veikla pamokų metu parodo ir septintasis teiginys, jame taip pat nemaža dalis mokinių 53,62% (*Tai, ko mokausi mokykloje, man yra svarbu, siekiant savo tikslų*) nurodė, kad tai, ko mokosi mokykloje jiems svarbu, siekiant savo tikslų, tai parodo mokinių susidomėjimą ir norą tobulėti ir siekti tikslų, galima teigti, kad mokiniai motyvuoti domėtis pamokų metu dėstomais dalykais. Tai parodo ir mokymosi motyvacijos 6 ir 7 lentelės, surinkti aukščiausi vidurkiai ET (egzaminų technikos) ir MM (noro mokytis) skalėse. Taigi, jeigu mokiniams įdomu, ko jie mokosi, jie siekia sėkmės, vardan savo tikslų, tokie motyvuoti mokiniai tiksliau žino ko nori ir siekia iškelto tikslo. Tai parodo ir trečiasis teiginys (*Tikiu, kad mokslai man sekasi geriau, kai labiau pasistengiu*), 48,80% respondentų jaučia atsakomybę už savo rezultatus ir tiki, kad nuo jų pačių priklauso mokymosi sėkmė.

Žmogaus veiklą lemia du priešingi motyvai: sėkmės siekimo ir sėkmės vengimo. Kai veiklą lemia sėkmės siekimas, žmogus kelia sau tikslą, kurį jis vertina kaip sėkmę, kryptingai šio tikslo siekia, laukia ir tikisi sėkmės; pati veikla sukelia jam teigiamas emocijas. Žmogus sutelkia savo dėmesį ir jėgas tikslui siekti. Rupšienės (2000) teigimu, orientuotas į sėkmę žmogus geba objektyviau įvertinti savo potencialias galimybes, numatyti veiklos planą ir dažniausiai įsigyja jo galimybes atitinkančią profesiją.

49,40% mokinių mano, kad tai, ko mokosi mokykloje yra ne per sunku, atitinka jų gebėjimus ir 46,99% mokinių nurodė, kad gauna pakankamai informacijos apie savo gebėjimų lygį. Nors nemaža dalis respondentų ties keliais teiginiais nurodė priešingai, kad nesutinka ties aštuntuoju teiginiu 25,90% (*Aš tikiu, kad mokytojams rūpi mano asmeninis gyvenimas*), 20,48% mokinių nurodė, kad pamokų metu neturi galimybių draugiškai dirbti kartu su kitais mokiniais) ir 19,88% respondentų nežino, ko mokytojai iš jų tikisi. Mokytojai turėtų sudaryti sąlygas teigiamam mokinių savęs vertinimui formuotis. Pasak L. Bulotaitės (1995) labai svarbu, kad kiekvienas vaikas klasėje jaustųsi saugus, mylimas ir gerbiamas, kad mokytojas skatintų jo savarankiškumą ir individualumą. Vaikas ima labiau pasitikėti savimi ir labiau save vertina, kai ką nors įvaldo, išmoksta.

Siekiant nustatyti savęs vertinimo (kognityvinio ir emocinio), mokymosi motyvacijos (BM, MM, ET, MP), savivertės (Rosenberg) ir akademinio pažangumo duomenų tarpusavio priklausomybės ryšius, buvo atlikta koreliacinė analizė. Kadangi pasiskirstymas normalusis, koreliacinė analizė buvo atliekama taikant Pearsono kriterijų. Koreliacinės analizės rezultatai pateikti 15 lentelėje.

Normalaus pasiskirstymo koreliacinių ryšių lentelė

| | | Kognityvinis vertinimas | Emocinis vertinimas | BM | MM | ET | MP | Rosenberg savivertė | Pažanguma s |
|----------------------------|------------------------------|----------------------------|------------------------|---------------|---------------|---------------|---------------|------------------------|----------------|
| Kognityvinis vertinimas | Koreliacijos koeficientas | 1 | ,324** | -,073 | -,066 | ,012 | ,071 | ,133 | ,094 |
| | Patikimumas | | ,000 | ,347 | ,395 | ,882 | ,361 | ,086 | ,230 |
| | N | 166 | 166 | 166 | 166 | 166 | 166 | 166 | 166 |
| Emocinis vertinimas | Koreliacijos koeficientas | ,324** | 1 | -,044 | -,110 | ,005 | ,002 | ,318** | ,037 |
| | Patikimumas | ,000 | | ,573 | ,157 | ,947 | ,982 | ,000 | ,638 |
| | N | 166 | 166 | 166 | 166 | 166 | 166 | 166 | 166 |
| BM | Koreliacijos koeficientas | -,073 | -,044 | 1 | ,169* | ,252** | ,224** | -,037 | ,014 |
| | Patikimumas | ,347 | ,573 | | ,029 | ,001 | ,004 | ,639 | ,862 |
| | N | 166 | 166 | 166 | 166 | 166 | 166 | 166 | 166 |
| MM | Koreliacijos koeficientas | -,066 | -,110 | ,169* | 1 | ,373** | ,275** | ,076 | -,142 |
| | Patikimumas | ,395 | ,157 | ,029 | | ,000 | ,000 | ,328 | ,068 |
| | N | 166 | 166 | 166 | 166 | 166 | 166 | 166 | 166 |
| ET | Koreliacijos koeficientas | ,012 | ,005 | ,252** | ,373** | 1 | ,080 | ,073 | ,000 |
| | Patikimumas | ,882 | ,947 | ,001 | ,000 | | ,304 | ,349 | ,992 |
| | N | 166 | 166 | 166 | 166 | 166 | 166 | 166 | 166 |
| MP | Koreliacijos koeficientas | ,071 | ,002 | ,224** | ,275** | ,080 | 1 | ,022 | ,030 |
| | Patikimumas | ,361 | ,982 | ,004 | ,000 | ,304 | | ,780 | ,706 |
| | N | 166 | 166 | 166 | 166 | 166 | 166 | 166 | 166 |
| Rosenberg savivertė | Koreliacijos koeficientas | ,133 | ,318** | -,037 | ,076 | ,073 | ,022 | 1 | ,093 |
| | Patikimumas | ,086 | ,000 | ,639 | ,328 | ,349 | ,780 | | ,234 |
| | N | 166 | 166 | 166 | 166 | 166 | 166 | 166 | 166 |
| Pažangumas | Koreliacijos koeficientas | ,094 | ,037 | ,014 | -,142 | ,000 | ,030 | ,093 | 1 |
| | Patikimumas | ,230 | ,638 | ,862 | ,068 | ,992 | ,706 | ,234 | |
| | N | 166 | 166 | 166 | 166 | 166 | 166 | 166 | 166 |

** . Koreliacija reikšminga 0.01 lygmenyje (2-tailed)

* Koreliacija reikšminga 0.05 lygmenyje (2-tailed).

Pateiktoje penkioliktoje lentelėje pastebėta, kad koreliacijos stiprumas tarp kognityvinio ir emocinio savęs vertinimo yra silpnas ($r=0,324$). *Kognityvinis savęs vertinimas* statistiškai reikšmingai koreliuoja su *emociniu savęs vertinimu* ($p=0,0001$), taigi remiantis tuo, kad

koreliacijos koeficiento reikšmė teigiama ir reikšmingumo lygmuo mažesnis $p < 0,05$ galima teigti, kad didėjant kognityvinio savęs vertinimo įverčiui didėja ir emocinio savęs vertinimo skalės įvertis.

Iš mokymosi motyvacijos skalių matyti, kad *visos mokymosi motyvacijos skalės tarpusavyje statistiškai reikšmingai koreliuoja* intervale [$r=0,169$: $r=0,373$]. Silpniausias statistiškai reikšminas ryšys tarp dviejų BM ir MM mokymosi motyvacijos skalių. BM (veržlumo, energingumo, veiklumo ir poreikio laimėti skalė) su MM (noro mokytis, požiūrio į mokymąsi skalė). Šių skalių $r=0,169$, labai silpnas ryšys, koreliacija statistiškai reikšminga $p=0,029$. Stipriausiu $r=0,373$ (tačiau ryšys silpnas) statistiškai reikšmingu rodikliu koreliuoja ET (egzaminų technikos įvaldymas, gebėjimas rengtis egzaminui ir atsakinėti, savitvarda egzamino metu skalė) ir MM (noro mokytis, požiūrio į mokymąsi skalė) koreliacijos koeficientas teigiamas, ryšys tarp kintamųjų silpnas $r=0,373$, koreliacija statistiškai reikšminga $p=0,0001$. Galima teigti, kad vienam kintamajam didėjant, didėja ir kitas kintamasis, stipresnis ryšys yra tarp egzaminų technikos skalės ir noro mokytis skalės ($r=0,373$), nei tarp veržlumo, energingumo ir noro mokytis skalės ($r=0,169$).

Rosenberg *savivertė* ($r=0,318$, $p=0,0001$) statistiškai reikšmingai koreliuoja su *kognityviniu savęs vertinimu*. Vadinasi, galima teigti, kad didėjant mokinių savivertei didėja kognityvinis savęs vertinimas. Mokiniai turintys aukštesnę savivertės laipsnį, geriau save vertina kognityviai.

Normalaus pasiskirstymo koreliacinių ryšių lentelė

| | | Kognityvinis vertinimas | Emocinis vertinimas | Rosenberg savivertė | Pažangumas | Mokymosi motyvacija |
|-------------------------|---------------------------|-------------------------|---------------------|---------------------|------------|---------------------|
| Kognityvinis vertinimas | Koreliacijos koeficientas | 1 | ,324** | ,133 | ,094 | ,191* |
| | Patikimumas | | ,000 | ,086 | ,230 | ,014 |
| | N | 166 | 166 | 166 | 166 | 166 |
| Emocinis vertinimas | Koreliacijos koeficientas | ,324** | 1 | ,318** | ,037 | ,025 |
| | Patikimumas | ,000 | | ,000 | ,638 | ,746 |
| | N | 166 | 166 | 166 | 166 | 166 |
| Rosenberg savivertė | Koreliacijos koeficientas | ,133 | ,318** | 1 | ,093 | ,107 |
| | Patikimumas | ,086 | ,000 | | ,234 | ,170 |
| | N | 166 | 166 | 166 | 166 | 166 |
| Mokymosi motyvacija | Koreliacijos koeficientas | ,191* | ,025 | ,107 | ,103 | 1 |
| | Patikimumas | ,014 | ,746 | ,170 | ,186 | |
| | N | 166 | 166 | 166 | 166 | 166 |

**Koreliacija reikšminga 0.01 lygmenyje (2-tailed)

* koreliacija reikšminga 0.05 lygmenyje (2-tailed)

Pateiktoje lentelėje (žr. 16 lentelę) norint išsiaiškinti bendros mokymosi motyvacijos statistiškai reikšmingus ryšius su savęs vertinimo (kognityvinio ir emocinio), savivertės (Rosenberg) ir akademinio pažangumo duomenų tarpusavio priklausomybės ryšius, buvo atlikta Pearson koreliacinė analizė. Gauti duomenys parodė, kad *mokymosi motyvacija* statistiškai reikšmingai koreliuoja su *kognityviniu savęs vertinimu* $r=0,191$, $p=0,014$. Vadinasi, galima teigti, kad didėjant mokymosi motyvacijai didėja kognityvinis savęs vertinimas.

Vadinasi apibendrinant galima teigti, kad mokymosi sėkmė (akademinis pažangumas) statistiškai reikšmingai nekoreliuoja nei su vienu rodikliu (mokymosi motyvacija, savęs vertinimu, saviverte). Tačiau mokymosi motyvacijos skalės statistiškai reikšmingai susiejusios viena su kita. Mokymosi motyvacija nėra tiesiogiai susijusi su savęs vertinimu, išskyrus su kognityviniu savęs vertinimu, tačiau ryšys labai silpnas.

DISKUSIJA

Igyvendinus šiame darbe iškeltą tyrimo tikslą, t. y. ištyrus vyresniųjų klasių mokinių (9 – 12) mokymosi motyvacijos ir savęs vertinimo tarpusavio ryšius, bei išanalizavus į anketos atsakytus klausimus, galima būtų tęsti tolesnes mokslines diskusijas šia tema. Diskusijos forma būtų tikslinga palyginti tyrimo metu gautus rezultatus su kitų tyrėjų atliktų tyrimų rezultatais, išskirti panašumus ir skirtumus.

E. Masteikienė (2004) tyrusi jaunesniųjų paauglių pasiekimų motyvaciją ir sveikatos lokuso ypatumus pastebėjo, kad tarp tiriamųjų pažangumo vidurkis, palyginus pagal mergaičių ir berniukų grupes statistiškai reikšmingai skiriasi. Jos atlikti tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingą skirtumą ($t(4,33) = 0,0001$) pažangumo srityje. Mergaičių mokymosi ir pažangumo vidurkis yra aukštesnis nei berniukų.

Tuo tarpu mūsų atliktas tyrimas atskleidė, kad tarp vyresniųjų klasių mokinių statistiškai patikimų skirtumų pažangume nėra, išskyrus lyčių aspektu, remiantis lentele nr. 8 $t = -3,78$, $p < 0,0002$, kad merginų ir vaikinų pažangumas statistiškai skiriasi (tačiau tikrinant Pearsono koreliacija statistiškai patikimas reikšmingumas neaptiktas).

I. Andziulytė (2003) tyrusi paauglių savęs vertinimo ypatumus, nustatė, kad savęs vertinimui reikšmingas yra lyties faktorius. Tyrimo rezultatai parodė, kad mergaičių savęs vertinimas didesnis nei berniukų ($t(960, 927) = -1958, p < 0,05$).

Mūsų tyrimo rezultatai parodė, kad statistiškai reikšmingas skirtumas, tarp 9 - 10 klasių mokinių ir 11 - 12 klasių mokinių kognityvinio savęs vertinimo ($p=0,049$) ir emocinio savęs vertinimo ($p=0,038$) yra (tačiau tikrinant Pearsono koreliacija statistiškai patikimas reikšmingumas neaptiktas).

K. Pukelis ir D. Garnienė (2003) atlikę tyrimą nustatė, kad profesinis konsultavimas pradedamas pavėluotai (10 – 12 klasėse), mokyklose vyksta mažai profesinio konsultavimo renginių ir susijusių veiklų, trūksta profesinio informavimo mokyklose. Tuo tarpu mūsų atlikto tyrimo metu gauti rezultatai rodo, kad tam pritaria 66,87% (111) mokinių įvardindami, kad yra trukdžių profesiniam apsisprendimui. O 33,13% (55) mokiniai mano priešingai, kad netrūksta profesinio informavimo, kad nesusiduria su trukdžiais. Iš pateiktų rezultatų daugiausiai IX klasės mokiniai - 26,51% (44), susiduria su trukdžiais ir XII klasės - 19,28% (32) mokinių susiduria su trukdžiais įgyvendinant profesinį pasirinkimą.

A. Sokolova (2004) pateikia apklausos rezultatus, pagal kuriuos 9 - 10 klasės dauguma mokinių ieško profesinės informacijos šeimose, tarp draugų ir pažįstamų, kur kas rečiau naudojami specialieji leidiniai ir internetas. Į Karjeros planavimo centro specialistus kreipiasi vyresnių klasių mokiniai. Apie 50% jų teigia, jog tėvai palieka jiems visišką laisvę renkantis, nesikiša į šį procesą. Kiti jaučia didesnę ar mažesnę tėvų spaudimą.

Mūsų tyrimo apklausos rezultatai tam prieštarauja, kadangi didžioji dalis respondentų informacijos šaltiniu pasirinko internetą 81,93% (136), o 36,14% (60) mokinių naudingos informacijos gauna iš lankstinukų, 34,34% (57) mokinių informacijos apie norimą studijuoti profesiją ieško "žiūrėdamas vaizdo medžiagą susijusią su profesiniu informavimu ir konsultavimu". Maža dalis respondentų informacijos pasirinkimą įvardijo AIKOS 4,22% (7 mokiniai) ir PIT'as tašką 2,41% (4 mokiniai), 1 mokinys nurodė, kad informacijos gauna iš draugų. Tai galime teigti, kad televizija ir internetinės svetainės yra pagrindinis informacijos šaltinis apie profesijas.

Tačiau, klausiant respondentų kokių asmenų nuomonė turi įtakos profesiniam apsisprendimui, jie nurodė, kad didelę įtaką dėl profesinio apsisprendimo lemia tėvų nuomonė 71,08% (118) mokinių, tai ypač atsiskleidė IX klasėje 26,51% (44 mokiniai) ir XII klasėje 22,89% (38 mokiniai). Galima teigti, jog šeima įtakoja moksleivių profesinį apsisprendimą.

IŠVADOS

Išnagrinėjus mokslinę (pedagoginę, filosofinę psichologinę) literatūrą, teisinę ir švietimo dokumentus galime daryti išvadas, kad:

- profesijos pasirinkimas yra viena aktualiausių problemų, kuri tampa nacionaliniu prioritetu užimtumo srityje. Siekiant užtikrinti pagalbą jaunimui ir sudaryti visas sąlygas sėkmingai pasirengti planuojant savo profesinę ateitį, mokykla turi tapti pradine institucija, kuri užtikrina šią veiklą;

- asmenybės ir profesijos ryšys yra abipusis, t.y. iš vienos pusės asmenybė lemia būsimą profesiją, tačiau darbo patirtis bei darbo aplinka gali keisti asmens savybes, interesus. Profesinis konsultavimas yra svarbi veikla profesijos pasirinkime. Racionalus profesijos pasirinkimas yra svarbiausias profesinės karjeros sėkmės veiksnys. Kuo moksleiviai geriau pažins save ir išmanys darbo rinką, tuo teisingiau jie galės pasirinkti.

Empirinės dalies:

1. Nustačius 9 - 12 klasių mokinių pažangumo, mokymosi motyvacijos, savęs vertinimo, savivertės skalių rodiklių vidurkius išaiškėjo, kad respondentų *pažangumo vidurkis* yra 7,85 balo, tačiau buvo mokinių kurių vidurkis siekė vos penkis balus (4,5) ir tokių, kurių vidurkis siekė 10 balų (9,8). Pagal gautus *mokymosi motyvacijos skalių vidurkių* duomenis tirtasis mokinių koncentras nepasižymi aukšta mokymosi motyvacija (BM = 3,39; MM = 3,5; ET = 3,75; MP = 3,12; VISO = 13,76). Tirtoji mokinių imtis *subjektyviai save įvertina* palyginus geriau nei vidutiniškai, nes kognityvinio savęs vertinimo skalės vidurkis lygus 3,41, emocinio – 3,98. Išnagrinėjus *savigarbos skalę* atsiskleidė, kad mokiniai pasižymi aukštesniu savigarbos lygiu nei žemesniu.

2. Remiantis porinio t-testo rezultatais, galime daryti prielaidą, kad subjektyvaus kognityvinio ir emocinio savęs vertinimo rodikliai yra glaudžiai tarpusavyje susiję (korel. koef. = **0,324**, p reikšmė=**0,000**).

3. Pastebima tendencija, kad gerėjant mokinių kognityviniam savęs vertinimui gerėja ir emocinis, ir atvirkščiai. Pažymėtina, kad visų tirtų mokinių savęs vertinimas emociškai aukštesnis nei kognityviai.

4. Pirmoji hipotezė pasitvirtino iš dalies, kadangi statistiškai reikšmingas skirtumas išryškėjo tarp 9 - 10 kl. mokinių ir 11 - 12 kl. mokinių kognityvinio savęs vertinimo (**p=0,049**) ir emocinio savęs vertinimo (**p=0,038**). Lyčių bei lankomos mokyklos apsektu statistiškai reikšmingas skirtumas aptiktas tik pažangume.

5. Antroji hipotezė nepasitvirtino.

6. Pearsono koreliacijos rezultatai atskleidė, kad mokinių savivertė statistiškai reikšmingai koreliuoja su kognityviniu savęs vertinimu $r=0,318$, $p=0,0001$. Vadinasi galime teigti, kad mokiniams pasitikint savimi, esant aukštam savigarbos lygiui, didėja ir kognityvinis savęs vertinimas (t. y. žinių apie save visuma, savęs pažinimo proceso rezultatas).

7. Atlikus Pearsono koreliaciją, pagal gautus rezultatus matyti, kad mokymosi motyvacijos skalės tarpusavyje statistiškai reikšmingai koreliuoja intervale [$r=0,169$: $r=0,373$]. Apibendrinant mokymosi motyvacijos testo rezultatus galime teigti, kad statistiškai reikšminas ryšys yra tarp visų mokymosi motyvacijos skalių, ir didėjant vienam kintamajam didės ir kitas kintamasis, visų skalių mokymosi motyvacijos koeficientas yra silpnas.

8. Tarp bendros mokymosi motyvacijos ir kognityvinio savęs vertinimo yra statistiškai patikimas ryšys, $r=0,191$, $p=0,014$. Vėlgi remiantis tuo, kad koreliacijos koeficiento reikšmė teigiama, galima teigti, kad didėjant mokinių mokymosi motyvacijos įverčiui taip pat didėja kognityvinio savęs vertinimo skalės įvertis. Jeigu moksleiviai bus motyvuoti mokytis, bus ir noras siekti geresnių pasiekimų, rezultatų (kognityvinis savęs vertinimas).

9. Nemaža dalis respondentų dar abejojančių dėl profesinio pasirinkimo.

10. Profesinį pasirinkimą palengvina žinios, kokie mokomieji dalykai, brandos ir stojamieji egzaminai reikalingi. Tačiau mažiau žinių turi, kokie gebėjimai, asmeninės savybės reikalingos ir tai išryškėja visose klasėse tarp mokinių. Tai atskleidžia, kad mokiniai menkai save pažįsta, stokoja dėmesio sau atskleidžiant savo gabumus ir tai apsunkina profesinį pasirinkimą.

11. Pagal tyrimo metu gautus duomenis, mokiniams lengviau apsispręsti dėl būsimos profesijos būtų:

- Jei jie aiškiai žinotų, ko jie nori;
- žinotų savo gabumus ir asmenines savybes;
- būtų didesnis pasitikėjimas savimi priimant sprendimus;
- jaustų mažesnę jaudulį dėl galimų pasekmių netinkamai pasirinkus profesiją.

Ypač visi išvardinti teiginiai pasireiškia IX ir XII klasėse tiek gimnazijos, tiek vidurinėje mokykloje vaikinų ir merginų tarpe. Taigi tai tik patvirtina, kad mokiniai nėra apsisprendę dėl profesinio pasirinkimo ir jiems trūksta žinių. Išvada, kad turi reikšmingumo jų asmeninės savybės profesiniam pasirinkimui, tačiau tenka apgailestauti, kad nemaža dalis menkai save pažįsta ir tai atskleidžia trukdžių įvardijimas tokių, kaip:

- skiriu per mažai laiko apsisprendimui;
- turiu per mažai informacijos apie savo individualias savybes ar gebėjimus;
- profesinio informavimo trūkumas.

REKOMENDACIJOS

Jaunuoliams:

- Renkantis profesiją atsižvelgti į savo interesus, vertybes, polinkius;
- Išsiaiškinti savo asmenines savybes ir gebėjimus, kurie gali įtakoti profesinį apsisprendimą;
- Prieš renkantis profesiją, profesinio apsisprendimo klausimais pagalbos kreiptis į artimuosius, klasės auklėtoją, PIT'o konsultantus, bet nepamiršti, kad jūs pats savo likimo šeimininkas ir rinktis profesiją pagal savo asmenines savybes ir gabumus;
- Nesirinkti profesijos atsitiktinai, vadovaujantis draugų ar kitų asmenų pavyzdžiu, ar profesijos statusu.
- Skirti laiko apmastydamas, įsitikinti ar profesija atitiks jūsų lūkesčius ir poreikius.

Bendrojo lavinimo, gimnazijos mokyklų pedagogams:

- Užtikrinti, kad 9 - 12 klasių moksleiviams būtų nesunkiai prieinama informacija profesinio informavimo, konsultavimo ir orientavimo klausimais;
- Kurti mokyklose profesinės pagalbos komandas, kurių veikloje dalyvautų psichologas, socialinis pedagogas, profesijos konsultantas arba tam specialiai apmokytas mokytojas.
- Organizuoti specialistų konsultacijas profesinio orientavimo, informavimo ir konsultavimo klausimais mokiniams;
- Bendradarbiauti su įstaigomis, centrais, teikiančiais profesinio informavimo, konsultavimo bei orientavimo paslaugas.
- Ugdyti jaunuolių karjerai būtinas kompetencijas, asmenines savybes organizuojant neformalią veiklą, projektinę bei kitas veiklas, plečiant pasirinkimo galimybes, atsiskleidžiant asmeninėms savybėms;
- Sudaryti moksleiviams sąlygas išbandyti savo gebėjimus praktinėje veikloje.
- Atkreipti dėmesį į mokinius neturinčius profesinių tikslų. Tikslinga jiems organizuoti visapusišką pagalbą pažįstant save, savo poreikius, interesus ir įvertinant galimybes.
- Mokymosi ir pasiekimų motyvacijos gerinimui sudaryti bendradarbiavimu pagrįstas mokymosi sąlygas, kuriose kiekvienas turėtų galimybę patirti sėkmę, jaustųsi saugus, mylimas, vertingas ir gerbiamas.

LITERATŪRA

1. Adamonienė A., Daukilas S., Krikščiūnas B., Maknienė I., Palujanskienė A. (2003). Profesinio ugdymo psichologija ir pedagogika: vadovėlis. Utena: Indra.
2. Akudovičiūtė A., Bučaitė J., Grakauskas Ž., Žibėnienė G. (2007). Mokymosi ir karjeros galimybių pažinimo vadovas studentui. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
3. Almonaitienė J.(1997). Motyvacija kaip psichologinis kūrybiškumo veiksnys. *Psichologija*, Nr. 16
4. Arnold J.(1997). *Menaging Careers into 21st Century*. London: Paul Chapman Publishing Ltd.
5. Augienė D. (2009). Karjera: nuo profesijos pasirinkimo iki profesinės veiklos organizacijoje. Studijų knyga. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
6. Bagdonas, A. (1995). Mokymosi sunkumai ir negalės. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
7. Barkauskaitė M. (2000). Paauglys: savijauta, santykiai, veikla besikeičiančioje mokykloje// *Pedagogika*, Nr. 39, p. 67 – 77.
8. Bartninkienė Z., Paurienė L., (1989). Padėkime mokiniams pasirinkti profesiją. Kaunas: Šviesa.
9. Beresnevičienė D. (1995). Nuolatinis mokymasis Lietuvoje. Monografija. Vilnius.
10. Beresnevičienė D., Eidukevičius R., Markovienė M. (1999). Jaunesniųjų moksleivių savęs vertinimas, psichologinė savijauta mokykloje ir mokyklinis nerimastingumas. *Ugdymo psichologija*. T.2, Nr.2., p.61- 68.
11. Bieliauskaitė, R. (1993). Asmenybės psichologija. Kaunas: Šviesa.
12. Bitinas B., Rajeckas V., Vaitkevičius J., Bajoriūnas Z. (1981). *Pedagogika: vadovėlis pedagoginių institutų studentams*. Vilnius: Mokslas.
13. Butkienė G. , Kepalaitė A.(1996). Mokymasis ir asmenybės brendimas. Pedagoginės psichologijos įvadas studentams, mokytojams, tėvams. Vilnius: Margi raštai.
14. Bulotaitė, L. (1995). Apie moksleivių savęs vertinimą. Vilnius: LR švietimo ir mokslo ministerija. Mokyklų psichologinės tarnybos centras.
15. Butkienė, G., Kepalaitė A. (1996). Mokymasis ir asmenybės brendimas. Vilnius.
16. Chmiel N. (2005). Darbo ir organizacinė psichologija. [iš anglų kalbos vertė Donatas Masionis]. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
17. Danilevičius E. (2008). Karjeros projektavimo ir karjeros planavimo ugdymo edukologinės prielaidos. *Pedagogika* 92:110 –115.

18. Dildienė A. (1995). Savęs vertinimas ir savikūra. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
19. Diržytė A., Klimantavičiūtė L., Jakimavičienė V. (2004). Karjeros pradžiamokslis. Vilnius.
20. Elijošius E. (2001). Profesinio apsisprendimo metas. Šiauliai: Šiaurės Lietuvos leidykla.
21. Entwistle N.J., Hanley M., Housell D. (1979). Identifying distinctive approaches to studying. *Higher Education*, 8 No, 365-380.
22. Entwistle N.J., Ramsden P. (1983). *Understanding Student Learning*. London.
23. Entwistle N.J., Ramsden P. (1981). Effects of academic departments to studying. *British Journal of Educational Psychology*, 51 No. p. 368-383.
24. Entwistle N.J. (1998). Motivation and Learning Strategies. *Educational and Child Psychology*, p.5-20.
25. Gage N.L., Berliner D.C. (1994). *Pedagoginė psichologija*. Vilnius: Alna litera.
26. Gailienė D., Bulotaitė L., Sturlienė N. (2008). *Psichologija: vadovėlis 11-12 klasėms*. Vilnius: Tyto alba.
27. Galkytė H. (1977). Mokinių sugebėjimo analizuoti savo galimybes, renkantis profesiją, ugdymas. Vilnius.
28. Gottfredson L. S. (2001). Ethnic group differences in cognitive ability in employment and educational settings: a meta-analysis.
29. Grakauskas Ž., Valickas A., Rosinaitės V., ir kt. (2007). Savęs pažinimo vadovas studentui. Metodinė priemonė. Vilnius. Vilniaus leidykla.
30. Gumuliauskienė A., Augienė D., Bobrova L. ir kt. (2002). *Karjera šiandien ir rytoj*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
31. Halder A. (2002). *Filosofijos žodynas / ankstesnių žodyno leidimų bendraautoris Max Müller; iš vokiečių kalbos vertė Alfonsas Tekorius*. Vilnius: Alma littera.
32. Holland J.L. (1973;1992). *Making Vocational Choices. A Theory of Vocational Personalities and Work Environments*. Odessa, FL.
33. Holland's Principle of Self-Selection [internete:EBSCO No148256611]. *Research of Higher Education*. [žiūrėta: 2013-11-12]. Prieiga per internetą: < <http://search.epnet.com/login.aspx?direct=true&db=aph&an=148256611>
34. Ford M. (1992). *Motivating humans: goals, emotions, and personal agency beliefs*. Newbury Park, CA: Sage.
35. Indrašienė V., Rimkevičienė V., Gaigalienė M. (2006). Mokinių profesinis informavimas, konsultavimas ir orientavimas mokyklose. Tyrimo ataskaita. [Žiūrėta: 2014-01-24]. Prieiga per internetą:

http://www.euroguidance.lt/uploads/files/mokiniu_prof_inf_kons_or_mokyklose_2006.pdf

36. Jovaiša L. (1978). Profesinio orientavimo pedagogika. Kaunas. Šviesa.
37. Jovaiša L. (1981). Asmenybė ir profesija. Kaunas. Šviesa.
38. Jovaiša L. (1998). Profesinio konsultavimo organizavimas. Profesinis rengimas: Tyrimai ir realijos. Nr. 1. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
39. Jovaiša L. (1999). Profesinio konsultavimo psichologija. Vilnius: Agora.
40. Jovaiša L. (2009). Profesinio orientavimo ir konsultavimo psichologija. Vilnius: Agora.
41. Jovaiša T. R. (2012). Profesinės veiklos tyrimas: mokslo studija /Lietuvos edukologijos universitetas. Socialinės komunikacijos institutas. Socialinės pedagogikos katedra. Vilnius: Edukologija.
42. Kardelis K. (2005). Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Šiauliai: Liucijus.
43. Knowles R.T.(1992). Clasification of an insegmented fluory of moral development. Series VI. Foundations of moral education. p. 251-266.
44. Kregždė S. (1983). Profesinio orientavimo pagrindai: mokymo priemonė. Vilnius: Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijos leidybinė- redakcinė taryba.
45. Kregždė S. (1988). Profesinio kryptingumo formavimosi psichologiniai pagrindai. Monografija. Kaunas. Šviesa.
46. Kučinskienė (Petrauskaitė) R. (1996). Psichopedagogika profesijos pasirinkimui. Vilnius: Žodynas.
47. Kučinskienė R. (2003). Ugdymo karjerai metodologija. Klaipėda: Klaipėdos Universiteto leidykla.
48. Kursinių ir baigiamųjų (bakalauro, laipsnio nesuteikiančių studijų, magistro) darbų rengimo ir gynimo metodinės rekomendacijos. (2010). Šiauliai: Šiaulių universitetas, edukologijos fakultetas [Žiūrėta 2013-12-10]. Prieiga per internetą: http://www.ef.su.lt/STUDENTAMS/EF_BBD_BBM_rengimo%20rekomendacijos2010.pdf
49. Laužackas R. (2006). Atviros informavimo, konsultavimo ir orientavimo sistemos (AIKOS) ir užsienio profesinio informavimo sistemų turinio lyginamoji studija. Vilnius, ŠMM. Vytauto Didžiojo universitetas. [Žiūrėta 2014-03-18]. Prieiga per internetą: <http://uks.lmnsclt/images/Dokumentai/11%20AIKOS%20lyginamoji%20studija.pdf>
50. Laužackas R., Teresevičienė M., Stasiūnaitienė E. (2005).Kompetencijų vertinimas neformaliajame ir savaiminiame mokymesi. Kaunas: VDU leidykla.
51. Laužikas J. (1993). Aplinka ir žmogus. Kaunas.

52. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas (2011). [Žiūrėta 2014-03-18]. Prieiga per internetą:http://www.sac.smm.lt/images/file/e_biblioteka/Lietuvos%20Respublikos%20svietimo%20istatymas.pdf
53. Lietuvos švietimo koncepcija (1992;1998). [Žiūrėta 2014-03-21]. Prieiga per internetą:<http://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/koncepcija1.htm>
54. Maslow A. Harold. (2006). Motyvacija ir asmenybė. Vilnius: Apostrofa.
55. Matulionis A.V., Mikšys A. (1992). Jaunimo socialinė – profesinė orientacija. Vilnius: FSFI.
56. Minkutė - Henrickson R. (2000). Pasiekimo testai ir testavimas kaip asmenybės motyvavimo studijoms veiksnys: daktaro disertacijos santrauka: socialiniai mokslai, edukologija. Kauno technologijos universitetas. Kaunas: Technologija.
57. Myers, David G. (2000). Psichologija. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
58. Mokymosi visą gyvenimą memorandumas (2001). [Žiūrėta 2014-03-21]. Prieiga per internetą: www.lssa.smm.lt/docs/Memorandumas_2001.doc
59. Petkevičiūtė N. (2003). Asmeninės karjeros projektavimas ir vystymas globalizacijos kontekste. Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos, Nr. 7, p. 82-97.
60. Petrulytė A. (2003). Jaunesniojo paauglio socialinė raida. Vilnius: Presvika.
61. Petrulytė A. (1997). Kūrybiškumo ugdymo aktualijos. Vilnius: Presvilka.
62. Petrulytė A. (2003). Mokinių kūrybiškumo, intelekto ir mokymosi sėkmės dermė. Vilnius: Presvilka.
63. Pike G. (2006). Vocational Preferences and College Expectations: An Extension of
64. Pikūnas J., Palujanskienė A. (2001). Asmenybės vystymasis: kelias į savęs atradimą. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas
65. Pociūtė B. (1998). Teoriniai profesinio pasirinkimo aspektai // Psichologija. Vilnius.
66. Pociūtė B. Isiūnaitė V. (2011). Profesijos pasirinkimo problemos ir asmeninės savybės. ISSN 1392-0359. Psichologija. 43. [Žiūrėta 2014-03-21]. Prieiga per internetą: http://www.leidykla.eu/fileadmin/Psichologija/2011_43/78-91.pdf
67. Profesinio orientavimo strategija (2003). [Žiūrėta 2014-03-21]. Prieiga per internetą: www.euroguidance.lt/.../Strategijos_ir.../strategija_40119_profesinio.doc
68. Psichologijos žodynas (1993). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
69. Pukelis K., Garnienė D. (2004). Moksleivių ugdymas karjerai: padėties analizė ir perspektyvos bendrojo lavinimo mokykloje. (pranešimas konferencijai). Kaunas.
70. Rajeckas V. (1997). Pedagogikos pagrindai. Vilnius.

71. Reece I., Walker S., Teaching, Training and Learning. A Practical Guide, Business Education Publishers, 1997 –[žiūrėta 2013–02–21]. Prieiga per internetą: <http://science.donntu.edu.ua>
72. Reingardienė J., Zdanavičius A. (2003). Moksleivių vertybinės orientacijos ir pasirengimas karjerai // Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos. Nr. 7, p. 98-109.
73. Rosenberg, M. (1965), Society and the adolescent self-image, Princeton, NJ: Princeton University Press. [žiūrėta 2014- 02- 15]. Prieiga per internetą: <http://eib.emcdda.europa.eu/html.cfm/index3676EN.html>
74. Rupšienė L. (1996). Paauglių silpnos mokymosi motyvacijos pedagoginis koregavimas: socialinių mokslų daktaro disertacijos santrauka. Klaipėda: Klaipėdos universitetas.
75. Rupšienė L. (1994). Paauglio nenoro mokytis priežastys. Šeima. Dora. Mokykla. Šiauliai.
76. Rupšienė L. (1995). Mokymosi motyvacijos paauglystėje problema. Pedagogika, P. 34 – 35.
77. Rupšienė L. (1995). Paauglių nuostatos į mokomąją veiklą lengvumo ir reikšmingumo aspektu. Sociologija Lietuvoje: praeitis ir ateitis. Kaunas.
78. Rupšienė L. (2000). Nenoras mokytis - socialinis pedagoginis reiškinys. Klaipėda: Klaipėdos universitetas.
79. Ruzgienė A. (1976). Vaikų parengimas mokyklai. Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija. Šiauliai.
80. Stanišauskienė V. (2001;2004). Rengimosi karjerai proceso socioedukaciniai pagrindai. Monografija. Kaunas: Technologija.
81. Super D.E. (1990). The Psychology of Careers. New York.
82. Šalkauskis S. (1991). Pedagoginės studijos T. 2.
83. Targamadžė V. (2000). Švietimo sistemos sąveika su aplinka. Švietimo vadybos įvadas. Kaunas.
84. Tepperwein K. (2000). Menas mokytis nepavargstant: nauji metodai palengvina mokymąsi. [iš vokiečių kalbos vertė Loreta Anilionytė]. Vilnius: Alma littera.
85. Tidikis R. (2003). Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidybos centras.
86. Ustinavičiūtė L., Katkonienė A., Žemaitaitytė I. Veiksniai susiję su sėkmingu karjeros planavimu ir profesijos pasirinkimu paauglystėje. Socialinis darbas. 2011 m. Nr. 10 (2). [žiūrėta 2014- 05- 15]. Prieiga per internetą: http://www.euroguidance.lt/uploads/files/straipsniai/02_ustinaviciute_katkoniene_zemaitaityte.pdf

87. Vaitkevičius J.(1995). Socialinės pedagogikos pagrindai: vadovėlis aukštosioms mokykloms. Vilnius: Egaldas.
88. Valickas A., Rosinaitė V., Antanaitytė N., Grakauskas Ž.(2008). Karjeros planavimo vadovas studentui .Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
89. Želvys R. (1994). Paauglio psichikos vystymasis. Vilnius.
90. Žukauskienė R. (1996). Raidos psichologija. Vilnius.
91. Zunker V.G.(1998). Career Counselling :Applied Concepts of Life Planning.Brooks/Cole Publishing Company: PacificGrove.

PRIEDAI